

На Нарачы. 1986 г.

З унукамі. 1974 г.

85 гадоў назад нарадзіўся наш найвыдатнейшы сучаснік МАКСІМ ТАНК. У яго было няма афіцыйных званняў: народны паэт Беларусі, лаўрэат Ленінскай прэміі, Герой Сацыялістычнай Працы. Ён пражыў яркае і доўгае жыццё, у якім знайшлося месца і рэвалюцыйнай барацьбе за нацыянальнае і сацыяльнае вызваленне Заходняй Беларусі. Але нязменна, у самых складаных варунках найперш заставаўся ПАЭТАМ. Сёння, бадай, ні ў кога няма сумненняў тым, што Максім Танк — з той слаўнай пляяды, якая пазначана імёнамі Максіма Багдановіча, Янкі Купалы, Якуба Коласа... Ён — паэт еўрапейскага, сусветнага ўзроўню.

Сёння мы згадваем незабыўнага Яўгена Іванавіча ў сувязі з яго 85-ым днём нараджэння. Матэрыял, прысвечаны гэтай даце, чытайце на стар. 6—7.

З Янкам Брыл'ём. 1987 г.

Фота Ул. Крука

Да нядаўняга часу Шатландыя мела свой футбольны чэмпіят ды футбольную зборную. Цяпер будзе мець свой парламент... Такое рашэнне прынята на ўсенародным рэфэрэндуме, які прайшоў у Шатландыі на мінулым тыдні. Такім чынам, пасля амаль трохсотгадовага поўнага падпарадкавання Англіі, Шатландыя зрабіла рашучы крок да незалежнасці. Падзея гэтая адкідае сваёасаблівы водсвет на падзеі ў Беларусі. Калі нават праз такі час, пры сённяшніх магчымасцях паскоранай каланізацыі, і то адбываецца мірнае адраджэнне дзяржаўнасці (а падобны рэфэрэндум на гэтым тыдні пройдзе і ў яшчэ адной брытанскай правінцыі — Уэльсе), дык становіцца незразумелым, чаму ўсё ў нас робіцца нібыта ў працівагу сусветнаму вопыту, чаму час ад часу ўзнікае і пачынае на самым высокім узроўні праводзіцца ідэя яднання трох (двух) "братніх" славянскіх народаў. Сусветны вопыт, як бачым, паказвае, што гэта — няжыццязстойкая ідэя, што рана ці позна ідэя незалежнасці — перамога.

СВЯТА ТЫДНЯ

Два дні, 13 і 14 верасня, у горадзе Масты, што на Гродзеншчыне, Беларусь святкавала дажынкi. Пераможцам сацыялістычнага спаборніцтва на жыве-97 прэзідэнт Беларусі ўручыў ключы ад легкавых машын і іншыя каштоўныя падарункі. Найбольш здзівіў усіх у праграме святыя парад сельгасмашын, што прываў А. Лукашэнка разам з С. Лінгам, У. Гаркуном ды іншымі. Парадам прайшла тэхніка, што сёлета ўбірава збожжа і нарыхтоўвала кармы, а таксама новыя камбайны і трактары, выпуск якіх наладжаны ў Беларусі. Такіх парадаў, без перабольшвання, свету яшчэ не паказвалі, калі не лічыць трактары на сцэне на пазамінулым "Славянскім базары".

НЕЧАКАНАСЦЬ ТЫДНЯ

На Каірскай канферэнцыі Міжпарламенцкага саюза было прынята амаль сенсацыйнае рашэнне: Беларусь зноў стала паўнапраўным членам гэтай арганізацыі. Паўгода назад падобная канферэнцыя ў Сеуле прыпыніла членства Беларусі ў МПС. За гэты час асаблівых змен ва ўнутры- і знешнепалітычнай дзейнасці нашай краіны не адбылося. І таму такое рашэнне аказалася нечаканым не толькі для апазіцыі, але і для афіцыйных прадстаўнікоў Беларусі ў Каіры. Праўда, цяпер незалежныя палітычныя аглядальнікі сцвярджаюць, што членства Беларусі ў МПС ніяк не паўплывае на стаўленне СЕ, АБСЕ і ЕС да нашай краіны. Але, тым не менш, і яны прызнаюць, што гэта ёсць чарговая перамога прэзідэнта А. Лукашэнка і чарговае паражэнне дэмакратычных сіл.

ФАКТ ТЫДНЯ

Прыватызацыя на Беларусі, як мы памятаем, пачалася з аб'яцанняў, што, у адрозненне ад Расіі, у нас пройдзе яна з захаваннем сацыяльнай справядлівасці і без паўтарэння суседскіх памылак. Усе грамадзяне Беларусі займелі магчымасць атрымаць прыватызацыйныя чэкі. І хоць рабіць гэта яны не спяшаліся, на сёння атрымана гэтых самых чэкаў 425 мільёнаў. Аднак, уласна кажучы, для большасці грамадзян Беларусі прыватызацыя пачалася і закончылася атрыманнем чэкаў. Бо 339 мільёнаў іх так і засталіся на руках у насельніцтва. І што з імі рабіць, куды ўкласці, цяпер — пытанне пытанняў, адказу на якое ніхто не ведае. Патэнцыйныя ўласнікі фабрык і заводаў, калгасаў і саўгасаў сталі ўласнікамі "бясцэнных" паперак.

ВІЗІТ ТЫДНЯ

Расійскі капітал пачынае наступ на беларускі рынак — так ацанілі СМІ прыезд у Беларусь дэлегацыі расійскай фінансавай групы ОНЭКСІМ-МФК на чале з прэзідэнтам ОНЭКСІМ-банка У. Патаніным. Сустрэкалі яго на самым высокім узроўні. У. Патанін меў гутаркі з А. Лукашэнкам, С. Лінгам і кіраўнікамі буйнейшых прадпрыемстваў нашай краіны. Цікава, да супрацоўніцтва ў дадзеным выпадку — двухбаковая. Беларусь цікаваць грошы, якія можна будзе атрымаць ад расійскіх банкіраў, ОНЭКСІМ-МФК — мажлівасць "укласці" гэтыя грошы ў беларускую нерухомаць — буйнейшыя і вядучыя прадпрыемствы нашай краіны. Такім чынам расійскія банкіры ўзмоцнена рыхтуюцца да прыватызацыі на Беларусі, якая павінна была прайсці сацыяльна справядліва ды не пайшла пакуль зусім. Але — пройдзе і пойдзе...

АДГАЛОСКІ ТЫДНЯ

На мінулым тыдні чарговае выступленне прэзідэнта Расіі Б. Ельцына, у якім ён прыгадаў утрымліваемага ў следчым ізалятары ў Гродне "расійскага" журналіста П. Шарамета, дало новы штуршок развіццю падзей вакол арышту карэспандэнта ГРТ. Б. Ельцын паўшчуваў А. Лукашэнка за тое, што ён не выконвае дамоўленасцяў "між прэзідэнтамі" і не вырашае канчаткова лёс П. Шарамета і Д. Завадскага. Здавалася б, сітуацыя з вялажучай можа ператварыцца ў востраканфліктную. Аднак беларускі бок у чарговы раз выклік прэзідэнта Расіі практычна праігнараваў. І пасля гэтага сачыць за далейшым развіццям падзей стала яшчэ цікавей... Між тым П. Шарамет, лёс якога стаў разменнай манетай у палітычнай гульні, ужо 55 дзён знаходзіцца за кратамі, і стан здароўя яго выклікае вялікую заклапочанасць у родных і блізкіх...

ЛІЧБА ТЫДНЯ

Кожны чацвёрты жыхар Беларусі — пенсіянер, сцвярджаюць статыстыкі. Мяркуючы па ўсім, лічба гэтая мае тэндэнцыю толькі да росту.

ЯДНАННЕ ТЫДНЯ

На мінулым тыдні адбыўся ўстаноўчы з'езд Беларускага жаночага руху "Адраджэнне Айчыны". На з'ездзе прынята праграмная заява, у якой асноўнымі мэтамі жаночага руху названы: кансалідацыя беларускага грамадства на аснове нацыянальнай ідэі, усталяванне прававой дзяржавы, недапушчэнне любых праяў дыскрымінацыі жанчын у Беларусі... Слова правільныя і прыгожыя. Няхай такімі будуць і справы.

Юбілей — гэта заўсёды свята. Буйны юбілей — гэта заўсёды яскравае свята. А юбілей на дзяржаўным узроўні — гэта яшчэ і ПАДЗЕЯ.

Сёлета мы святкуем 60-годдзе Беларускай дзяржаўнай філармоніі. Так, менавіта ў 37-ым годзе была падпісана пастанова аб яе ўтварэнні. І ў тыя цяжкія для культуры часіны пра яе клапаціліся і займаліся яе праблемамі. Як гэта ні парадаксальна.

Сёння праблем у культуры не менш, і перажываючы свой амаль што самы цяжкі перыяд — перыяд фарміравання сапраўды нацыянальнага мастацтва, яна, як і тады, крочыць разам з намі праз цяжкасці і складанасці жыцця.

Святкаванне юбілею філармоніі дый нацыянальнага філарманічнага мастацтва — падзея сапраўды дзяржаўнага маштабу. Ужо колькі знакамітых музыкантаў прымала наша рэспубліка — такіх, якія проста не маглі праехаць праз Беларусь і не даць хоць адзін канцэрт! Колькі цудоўных імгненняў захоўвае гісторыя філармоніі! Цікава, чым жыве яна сёння, як сустрэне свой Дзень нараджэння? Пацікавіўся пра гэта я ў мастацкага кіраўніка БДФ Юрыя Мікалаевіча Гільдзюка. І вось інфармацыя "з першых рук":

— Шасцідзесяты сезон для філармоніі — гэта вельмі сур'ёзны перыяд, бо трэба падвесці вынікі зробленага за апошнія дзесяцігоддзе.

У нас шмат вядомых калектываў, якія гастралююць па Беларусі і за яе межамі. Іх канцэртныя праграмы заўсёды выклікаюць зацікаўленасць у слухачоў. Добрых слоў вартыя Акадэмічны сімфанічны аркестр Беларусі, Акадэмічная харавая капэла імя Шырымы, Ансамбль салістаў "Класік-Авангард", Акадэмічны народны аркестр імя Жыноўіча, якому сёлета спаўняецца таксама 60 год, як і цяперашняму ягона-

му кіраўніку — рэктару Акадэміі музыкі прафесару Міхалу Казіміру.

На сцэне Філармоніі ў юбілейным сезоне адбудуцца аўтарскія канцэрты такіх вядомых беларускіх кампазітараў, як Анатоль Васільевіч Багатыроў і Генрых Матусавіч Вагнер. Адсвяткуюць сваё 60-годдзе Дзмітрый Смольскі, Андрэй Мдзівані; 50 гадоў спаўняецца Віктару Войціку, а таксама Уладзіміру Дарохіну. Безумоўна, усе гэтыя падзеі зоймуць адпаведнае месца сярод мерапрыемстваў, прысвечаных святкаванню юбілею Філармоніі.

Акрамя нашых беларускіх калектываў, многія сябры з суседніх краін возьмуць удзел у святкаванні. Чакаем, што на афішах шасцідзесятага сезона з'явіцца назвы такіх калектываў, як "Салісты Масквы" пад кіраўніцтвам Юрыя Башмета, Камерны хор пад кіраўніцтвам Уладзіміра Мініна, Эліса Вірсаладзе, Наталія Гутман і Рыгор Сакалоў таксама абяцалі прыехаць.

Ведаецца, культура наша вельмі багатая, але толькі не ў сэнсе матэрыяльных сродкаў. Тут мы не можам параўнацца ні з Расіяй, ні з Прыбалтыкай, але ж мусім даказаць, што мастацтва Беларусі не ў стагнацыйным стане, а наадварот — жыве і развіваецца, дзякуючы самаадданай працы музыкантаў.

У нас ёсць прафесіяналы вель-

мі высокага ўзроўню, у нас таленавітая моладзь, знакамітыя за мяжой калектывы.

Сезон мы распачынаем 19 верасня, гаворачы тым самым: Філармонія жыве! У праграме сённяшняга вечара — 4-ая сімфонія Брамса і 5 канцэрт для фартэпіяна з аркестрам Бетховена ў выкананні Станіслава Ігалінскага і Акадэмічнага сімфанічнага аркестра пад кіраўніцтвам Мішы Каца. У Міжнародны дзень музыкі і кастрычніка прагучаць "Песня аб зямлі" Малера і 6-я сімфонія Мдзівані "Полацкія пісьмёны" ў выкананні гэтага ж аркестра, але пад кіраўніцтвам Генадзя Пrawdотарава.

Хачу адзначыць, што асноўныя мерапрыемствы, звязаныя са святкаваннем юбілею, мы вырашылі правесці падчас фестывалю "Беларуская музыка вясень" — з 20 лістапада па 6 снежня. Вось, напрыклад, напрыканцы лістапада да нас прыедзе Юрыя Башмет разам са сваім калектывам. Спадзяюся, што гэта будзе не адзін наш такі знакаміты госць. Але гаварыць пра запрашэнне шэрагу знакамітых і вядомых гасцей даволі цяжка — існуюць пэўныя праблемы з ганарарамі. Мала таго, што яны вельмі высокія і без дапамогі спонсараў нам не абысціся, ёсць клопат і з тым, каб памяняць іх на валоту...

Канешне, праграма абяцае ня мала іншых канцэртаў. Будучы і вечары, прысвечаныя юбілею С. Рахманінава і памяці С. Рыхтэра, канцэрты таленавітай беларускай моладзі (напрыклад, сольнае выступленне піяніста Андрэя Панацэўнага), некалькі буйных музычных прэм'ер... Застаецца толькі з нецярплівацю чакаць.

Георгій САСНОЎСКИ

Як шмат у слове — "спадчына"

У 1991 годзе ўпершыню былі праведзены Еўрапейскія дні спадчыны, ініцыятарам арганізацыі якіх выступіла Францыя. У гэтым добрым пачынанні яе падтрымаў Савет Еўропы, а далучыліся да яго многія краіны. У ліку першых была і Рэспубліка Беларусь. Сёлета Дні спадчыны прайшлі трэці раз, а прынялі ў іх удзел ужо 43 краіны. Дарэчы, упершыню да гэтага важнага мерапрыемства далучыліся Боснія і Герцагавіна, Расія.

Паводле ўмоў правядзення Дзён, кожная краіна штогод сама вызначае іх дэвіз. Для Беларусі сёлета ён стаў такім: "Рухомыя каштоўнасці, зборы і калекцыі". І, як вядома, вельмі актуальныя для нашага грамадства. Многія нацыянальныя рэліквіі знаходзяцца за межамі Бацькаўшчыны, а захады па вяртанні іх на Беларусь далёка не заўсёды даюць жаданыя вынікі.

Але трэба не толькі вярнуць страчанае ў розны час, а і захаваць тое, што з-за нядабайства можа быць беспаваротна згублена.

Еўрапейскія дні спадчыны і былі скіраваны на тое, каб на гэтую важную праблему звярнуць як мага большую ўвагу грамадскасці, у першую чаргу — моладзі, якой, несумненна, у перспектыве належыць рабіць усё, каб памылкі са

зберажэннем нацыянальных культурных скарбаў не паўтарыліся. А каб дзейнічаць актыўна, трэба ведаць, якія багацці ў нас ёсць. Дзеля гэтага ў многіх музеях былі праведзены дні адчыненых дзвярэй, калі кожны жадаючы мог бясплатна пазнаёміцца з экспазіцыямі. "Малаянка-97" — такая назва экспазіцыі ў Беларускай універсітэце культуры. Адбыліся тэматычныя паказы дакументальных стужак, прысвечаных дзеячам нацыянальнай культуры, а таксама мастацкіх фільмаў, у якіх закрэаюцца праблемы мастацтва. У Нясвіжы жадаючы пабывалі на прэм'еры фільма "Першая муза Нясвіжа".

Н. К.

Народ захавала... кніга

На Беларусі прайшоў Тыдзень яўрэйскай кнігі. Да правядзення яго спрычыніліся Аб'яднанне яўрэйскіх арганізацый і суполак, Яўрэйскае агенцтва "Сахнут", іншыя арганізацыі. Не засталася ўбачу і амбасадар Дзяржавы Ізраіля ў Рэспубліцы Беларусь.

У рамках Тыдня адбылася выстава яўрэйскай літаратуры з фондаў Нацыянальнай бібліятэкі Беларусі. Экспазіцыя мела красамоўную назву — "Кніга захавала народ". У час адкрыцця выставы выступілі дактары гістарычных навук Л. Лыч і Э. Іофе, прэзідэнт Беларускага аб'яднання яўрэйскіх арганізацый і суполак З. Абрамсон, галоўны бібліяграф аддзела рэдкай кнігі нацыянальнай бібліятэкі Г. Кірзева, намеснік дырэктара па бібліятэчнай рабоце Т. Аксёнава, знакаміты скульптар, лаўрэат Ленінскай прэміі Л. Левін, прадстаўнік Ізраільскага культурна-інфармацыйнага цэнтра ў Рэспубліцы Беларусь І. Герасімава...

Гаварылася аб тым, як здаўна на беларускай зямлі ў згодзе з іншымі народамі жывуць яўрэі, падкрэслівалася, што Беларусь стала радзімай для многіх іх прадстаўнікоў, якія набылі сусветную вядомасць. Адзначаўся вялікі ўклад яўрэйскай літаратуры, мастацтва, культуры Беларусі і свету. Згадвалася, што яўрэйская кніга ва ўсе часы імкнулася заставацца духоўным набыткам свайго народа і аказвала вялікі ўплыў на іншыя народы.

Для папаўнення фондаў Нацыянальнай бібліятэкі ёй было перададзена некалькі дзесяткаў яўрэйскіх кніг.

Дарэчы, амбасадар Ізраіля на Беларусі зрабіла добрай традыцыяй папаўненне фондаў бібліятэкі яўрэйскай літаратурай. Яшчэ ў 1994 годзе Навукова-асветніцкі цэнтр імя Ф. Скарыны атрымаў факсімільныя выданні Ф. Скарыны — пяць кніг Старога Завету, а ў 1995 годзе выдавецтву "Бела-

руская энцыклапедыя" імя Петруся Броўкі былі перададзены сем тамоў Яўрэйскай энцыклапедыі, што выходзіць у Ізраілі. Яшчэ праз год такія ж тамы, а таксама частка кніг з экспазіцыі, прысвечанай 3000-годдзю Іерусаліма, засталіся ў фондах Нацыянальнай бібліятэкі Беларусі, у якой праходзіла выстава.

Н. К.

На здымку: у час выставы. Фота БЕЛТА

У праграме перадач Беларускага радыё з'яўлялася і з'яўляецца шмат новых заманлівых назваў. Перадачы нараджаюцца — адны, каб прамільгнуць у эфіры і змоўкнуць, другія — каб паўтарацца. Адным талент іх стваральнікаў і студыйны лёс дае жыццё на некалькі месяцаў, іншым — на год, два. Ёсць і такія "шчасліўчыкі", без якіх ужо цяжка ўявіць эфір, праз якія прайшло мноства творчага людзі, і можна ўжо казаць пра змену пакаленняў слухачоў. І самае істотнае — такія перадачы не знікаюць у прасторы з апошнім гукам запісу, а застаюцца ў памяці, маюць свой трывалы імідж аблічча. Да такіх, безумоўна, адносіцца мастацка-публіцыстычная перадача "Крылы", якая адзначае сваё дзесяцігоддзе. Яе стваральніца, пастаянны аўтар і вядучая — радыёжурналістка Галіна Шаблінская. Гэта яна вызначыла "твар" свайго дзесяцігоддзя; крэда перадачы: найперш — духоўнасць. Перадача "Крылы" ўпершыню выйшла ў эфір 2 верасня 1987 года. Гісторыя Беларусі, культура, літаратура знайшлі свайго шчырага прапагандыста і прыхільніка ў абліччы "Крылаў". На працягу дзесяці гадоў шматлікія слухачы (а хоць перадача і адрасаваная старшакласнікам, кола яе прыхільнікаў не мае ўзроставых межаў) маглі пачуць перадачы, прысвечаныя М. Гарэцкаму, Л. Генію, А. Пашкевічу, Цётцы, А. Адамовічу, М. Стральцову, А. Звану, Я. Яніцкі, А. Разанаву, Р. Барадудліну і іншым постацям беларускай духоўнасці. Практычна, усё пакаленне сённяшніх саракагадовых літаратараў на пачатку творчай дзейнасці прайшло праз "Крылы". Заўсёды адгукаецца перадача і на новыя кнігі маладых аўтараў. І, як кожны жыццязольны арганізм, стварала вакол сябе новае жыццё — на аснове адной з рубрык "Крылаў" утварылася самастойная літаратурная перадача для

старшакласнікаў "Дыялог над разгорнутай кнігай". Пасля дыскусійнага выпуску "Як правдывзначае лёс творчасць мастака?" у газеце "Культура" з'явілася новая рубрыка "Жыццё. Доля. Лёс.", якую распачала аднайменная крылаўская гутарка з А. Станютам.

Кожны выпуск "Крылаў" адзначаны не толькі высокай духоўнай нотай, якую трымае аўтар перадачы Г. Шаблінская, але і высокім прафесіяналізмам. Напэўна, гэта вынік дзеяння калектыву аднадумцаў. Сярод іх пастаянны рэжысёр перадачы Валянціна Кернажыцкая, першыя гукарэжысёры Ларыса Гаршунова і Уладзімір Назараў, першыя гукааператары Тамара Стыдаль і Нэла Харчанка, вядучыя праграмы артыст Рускага драматычнага тэатра Вячаслаў Галуза і заслужаны артыст Рэспублікі Беларусь Уладзімір Рагаўцоў, сённяшнія гукарэжысёры рэдакцыі праграмы для дзяцей і юнацтва Ніна Райская, Наталля Кузняцова, Анатоль Бублікаў, гукааператары Алена Лапко, Алена Адамовіч і Людміла Пучынская.

14 верасня выйшаў у эфір юбілейны выпуск "Крылаў". Перад мікрафонам змянялі адзін аднаго пэты, артысты, музыкі, навукоўцы. Рыгор Барадудлін, Вячаслаў Галуза, Міхась Мухынскі, Раіса Баравікова, Валянціна Коўтун, Вольга Іпатава, Васіль Жуковіч і іншыя. Хапіла тут і ўзнёслых асацыяцый, і вершаваных віншаванняў, і песню. Але агульным лейтмотывам было: "Крылы" — перадача, якая не павінна пакінуць сваіх слухачоў.

Л. Ш.

На здымку: творчая брыгада "Крылаў": рэжысёр Валянціна Кернажыцкая, аўтар і вядучая праграмы Галіна Шаблінская, вядучы — заслужаны артыст рэспублікі Уладзімір Рагаўцоў, гукарэжысёр Анатоль Бублікаў.

Уладзімір Ульянаў-Ленін не дажыў да той пары, калі тэлевізар з прадмета раскошы стаў абавязковым атрыбутам кожнай гарадской кватэры і вясковай хаты. Ягонае разуменне тэхнічнага прагрэсу не сягала далей "лямпачкі Ільіча". Ён проста не ўяўляў, што такое тэлевізар, і з гэтай прычыны памылкова лічыў самым галоўным мастацтвам кіно. Але, калі б Ленін панаваў заход улады сёння, дык не марнаваў бы час і сілы на Зіміні палац, масты і тэлеграф, а адразу накіраваў бы чырвонагвардзейцаў на штурм тэлецэнтра, масты, палаты і ўвогуле ўсё, на чым спыніцца вока, потым можа браць голымі рукамі на падставе дэкрэтаў і ўказаў.

Тэлевізар на сёння — самы эфектыўны сродак маніпуляцыі грамадскай думкай. Наклад усіх газет не зробіць таго, што зробіць адзін патрэбны кадр, паказаны па тэлебачанні ў патрэбны час. Фільм Азаронка "Дзеці хлусні", паказаны напярэдадні "рэферэндуму" (1995), паўплываў на ягоньня вынікі: многія з тых, хто вагаўся, прынялі бок ініцыятара "рэферэндуму". Гэта і ёсць патрэбны кадр у патрэбны час. Фільм той, дарэчы, не стаў здабыткам мастацтва, але прапаганда і не патрабуе вытанчанасці.

У мінулыя нядзелю па восьмым канале Беларускага тэлебачання была паказана чарговая стужка Азаронка "Закуліса: тайныя спружыны палітыкі". Фільм прыблізна такога ж зместу і амаль ідэнтычны па форме. Зноў, каб стварыць вобраз ворага, каб вывесці паходжанне ад калабарантаў, скарыстоўваецца мантаж хронікі часоў гітлераўскай акупацыі і кадры "Вясны-96" на мінскіх вуліцах. Падобны мантаж ужо быў прадметам судовага разбору. Экспертыза тады прыйшла да высновы, што скарыстаны ў "Дзеціх хлусні" прыём увядзіць гледачоў у зман, і рэжысёр павінен неслі адказнасць за паклёп, але ўсё тады Азаронку сышло з рук...

Проста даўу даеся, як, маючы сродкі, маючы доступ да архіўных матэрыялаў і тых кіламетраў стужкі, што "спецператары" надзімалі на акцыях апазіцыі ў апошнія гады, можна зрабіць фільм настолькі непрафесійна. Рэжысёр "Закулісы" забывае, што фільм успрымаецца на вока, а не на слых, што тэкст павінен суправаджаць відэааэраг, а не наадварот. Сп. Азаронак, мабыць, не бачыць розніцы паміж тэлебачаннем і радыё, бо ў ягоным фільме дамінуе тэкст,

якія нагаворвае то дыктар, то нейкі рускамоўны літаратар (імя ягонае не запомніў, бо яно мне нічога не гаворыць).

Вобразны лад фільма нагадаў мне "застойныя" часы, калі па тэлебачанні колькі вечароў запар чыталі (!) кнігі Брэжнева. Сядзела нейкая "говарячая" галава на фоне голай сцэны і на працягу гадзіны ці болей чытала ўслых "Малую зямлю" ці што там яшчэ.

Увесь пафас фільма скіраваны на ўсхваляне беларуска-расійскага саюза. Адкрытым тэкстам ідуць праклены ў адрас лідэраў трох краін, што падпісалі Бела-вешскае пагадненне, і асабіста ў адрас Станіслава Шушкевіча. Па Азаронку атрымліваецца, што Шушкевіч, разваліўшы краіну, гэтым самым даў ёй смерці нейкага ветэрана, абаронцу Берасцейскай крэпасці, які не вынес развалу Савецкага Саюза і, прыехаўшы ў Берасце, кінуўся пад электрычку...

Праклены "бела-вешскім змоўшчыкам" датычаць і прэзідэнта РФ сп. Ельцына, а гэта кепска стасуецца з кадрамі, дзе Ельцын і Лукашэнка святкуюць стварэнне Супольніцтва Расіі і Беларусі.

Прапаганда, вядома, не заўжды ў ладзе з нормамі маралі. Але пэўная логіка прапагандзе неабходна. Рэжысёру "Закулісы..." варта было б задумацца над тым, што, абражаючы Шушкевіча, Краўчука і Ельцына, ставячы пад сумненне законнасць Бела-вешскага пагаднення, ён сумняваецца і ў легітымнасці ўладных структур, якія ўтварыліся пасля дэмантажу КСРР.

Час для дэманстрацыі фільма выбраны не вельмі ўдала. Азаронкавае кіно апелюе да "праваслаўнага славянства", а сёння паміж Беларуссю і аплотам праваслаўя Масквою стасункі, скажам так, напружаныя. Ельцын не даў ёй справу да публічнай дыскусіі з прэзідэнтам Беларусі, але блізкае асяроддзе прэзідэнта РФ адкрыта называе рэчы сваімі імёнамі. Цяпер ужо і незразумела, дзе болей верагаў "інтэграцыі": у Мінску ці ў Маскве.

З прафесійнага боку фільм "Закуліса", на мой погляд — гэта мастацкая самадзейнасць за дзяржаўны (наш з вамі) кошт. Але як культуралагічную з'яву яго абмінуць нельга. Бо гэта — узор новага афіцыйнага, гэта самае што ні ёсць, "славянскае кіно". Шкада славян...

Пётра ВАСІЛЕЎСКИ

"Ні зразумець і ні паверыць..."

ЧАТАРЫ ЛІСТЫ АД ЧЫТАЧОЎ З КРАІН БЛІЗКАГА ЗАМЕЖЖА

Лістоў такіх у рэдакцыйнай пошце, вядома, значна больш, як, натуральна, і "замежных" лімаўскіх чытачоў, аднак жа, будзем шчырымі, іх цяпер не так і шмат — прынамсі, значна менш, чым было і год, і два і тры назад. Як вядома, "ЛіМ" ужо колькі гадоў запар нельга выпісаць у краінах пад званамі блізкага замежжа, ці СНД, наш штотыднёвік не ўключаны ў расійскі падпісны каталог. Таму і чытачоў засталася мала: бадай, толькі тыя, каму газету высылаюць сваёй ці знаёмцаў альбо Згуртаванне беларусаў свету "Бацькаўшчына". Тым не менш, яны, "закардонныя" чытачы, у "ЛіМа" ёсць, і ад іх сяды-тады ў рэдакцыю прыходзяць лісты.

Як ні парадасальна, але беларусы, якія воляю лёсу апынуліся за межамі роднай зямлі, успрымаюць падзеі, што адбываюцца на Беларусі, наогул сітуацыю ў нашай краіне ці не больш абвострана, чым мы, беларусы тутэйшыя.

Падаецца, што яны больш захоплены нацыянальнай ідэяй, што ў іх больш моцнае пачуццё любові да роднага краю, да роднай мовы, што патрыятычныя пачуцці ў іх быццам больш аголеныя і шчырэйшыя, чым у нас. Зрэшты мо гэта і натуральна: на адлегласці ўсё успрымаецца куды больш востра і эмацыянальна, адна славатая настальгія можа давесці, як кажуць, чалавека да слёз, да болю і роспачы. Як бы там ні было, але ў чытацкіх лістах сапраўды пераважаюць, бадай, эмоцыі, хоць, вядома ж, нямаюць іх і цвярозых разваг, і горкіх, але справядлівых ацэнак, і сумных, але слушных высноў.

Вось ліст маладога, па ўсім відаць, чалавека Міхася Волата з Іркуцка. Ён піша: "У студзені сёлета года быў я ў Мінску і ў першы ж дзень ледзь не трапіў у пастарунак, хоць, здаецца, нічога не парушаў. Проста ішоў па вуліцы са знаёмым. Праўда,

размаўляў па-беларуску ды меў на грудзях значок — бел-чырвона-белы сцяжок. Падобныя значкі я нашу паўсколь і заўжды з 1991 года, а па-беларуску размаўляю заўсёды, калі прыязджаю на Беларусь. Зарок такі даў сабе: на Бацькаўшчыне з любым чалавекам весці размову на роднай мове. Лічу, што маю права! Аднак таго, што я прыехаў з Іркуцка і ўспешаўся гучаннем беларускай мовы, не ведаў той міліцыянер, што меўся затрымаць мяне. Наогул, калі я да яго падыходзіў, нават не меркаваў, што прыйдуся яму не даспадобы. І быў вельмі ўражаны, калі яшчэ метры за два пачуў: "Совсем обнаглели, ходят тут со своими значками!" Што гэта датычыць мяне, я спачатку і не ўявіў. Аднак, параўняўшыся са мной, той схпіў мяне за рукаў, брудна вылаўся і сказаў: "Ты што, не поняла?" Тут я ўсё зразумеў.

Аднак спрачацца, тым больш размаўляць з ім зусім не хацелася. Добра, што падаспеў тралейбус. Я вырваў руку і хуценька ўскочыў у тралейбус, мой знаёмы — за мной..." Гэты выпадак уразіў хлопца і ён ужо не здзівіўся, бадай, калі праз колькі дзён пачуў адной жанчыны-інтэлігенткі дзіўнае слова "акупацыя": маўляў, Беларусь сёння жыве ва ўмовах своеасаблівай "унутранай акупацыі". І малады беларус-іркуцкінін у запале піша аб тым, што з зазіллем "ворагаў беларушчыны" трэба змагацца. Гэтак, як змагаліся з імі адраджэнцы канца XIX — пачатку XX стагоддзяў: ісці ў народ, абуджаць яго, неслі яму святло праўды і любові. Рабіць велізарную чарнавую работу дзеля таго, каб людзі зразумелі, дзе Дабро і дзе Зло, каб у рэшце рэшт адчулі сябе людзьмі, а не паслухмяным і маўклівым "электаратам".

(Працяг на стар. 4)

Алесь БЯЛЯЦКИ

Вучыць
майстэрству

Выкладчык Аршанскага Дома рамёстваў Таццяна Шынкарова вучыць дзяцей майстэрству керамікі.
Фота Аляксандра ХІТРОВА, БЕЛТА

“Мастацтва”, N 8

Кніжную графіку Ф. Скарыны разглядае ў артыкуле “Далучэнне да космасу вялікага асветніка” У. Паўловіч. “Якой будзе недэфіцытна кніга?” — развагі А. Пікулік. Да 60-годдзя аднаго з вядомых беларускіх кампазітараў А. Залатарог выступае з артыкулам “Дзімтрый Смольскі — знаёмы і незнаёмы”. У час юбілейнага з’езда Беларускага саюза тэатральных дзеячаў працавала выстаўка сцэнаграфіў Беларусі. Уражаннямі аб ёй дзеляцца маладыя крытыкі Т. Комава (“Ад батлейкі да “Майстра і Маргарыты”), І. Сабалеўская (“Асобны від мастацтва”) і Г. Спаская (“Імкненні мінулага”, уступнае слова “У сцэнаграфічнай прасторы” — Т. Ратабыльскай).

Часопіс працягвае знаёміць з Ф. Аляхновічам (“Шлях праўды” Р. Хартончыка) і друкуе яго п’есу “Батлейка”. У сувязі з 50-годдзем з дня нараджэння М. Селешчука змешчаны артыкул В. Каваленкі “Палёт над прасторай і часам”, прапанаваны як фрагмент манатрафіі пра знакамітага мастака. Сярод іншых матэрыялаў — інтэр’ю Н. Ксёніц з дырэктарам музычнага ліцэя пры Беларускай акадэміі музыкі У. Кузьменкам “У конкурсе ёсць будучыня”, яе расказ пра Міжнародны конкурс музыкантаў-выканаўцаў “Фартэпіяна. Мінск-96” — “Некалькі сюжэтаў на конкурсную тэму”, гутарка А. Краснік з піяністкай Т. Санікідзе — “Трэба быць перш за ўсё артыстам”, працяг даследавання У. Конана “Славянская міфалогія ў кантэксце беларускай культуры”, артыкулы В. Марозавай “Магілёўскае юнацтва Мігая”, І. Сідорскай “Слова і вобраз”, Т. Ратабыльскай “Казкі краіны ўзыходзячага сонца”.

“Святліца” —
першая пастаўка

У “Тлумачальным слоўніку беларускай літаратурнай мовы” (1996) “Святліца” — светлы, чысты пакой у хаце, а ў Баранавічах “Святліца” — гэта творчая суполка, а яшчэ і літаратурны альманах, які толькі што пачаў свет. Выданне пачынаецца словамі: “Упершыню ў г. Баранавічы пачынае выходзіць літаратурны альманах твораў тутэйшых аўтараў. Большасць з іх з’яўляецца сябрамі заснаванага ў жніўні 1996 года Творчага згуртавання “Святліца” — недзяржаўнага грамадскага аб’яднання літаратараў, бардаў, мастакоў, іншых творцаў і прыхільнікаў мастацтва”.

У зборнік увайшлі творы 33 аўтараў. Сярод іх Вадзім Лугаўскі, Аляксей Лепко, Анатолей Станкевіч, Браніслава Балюкоўская са слаўнага роду Аляся Гаруна, Венанцы Бутрым, Алясей Бахач, Валерыі Ігнаценка, Міхась Стрыжоў, Руслан Равяка, Дзімтрый Тукай, Нона Лушына і іншыя.

Наклад альманаха “Святліца” — 400 асобнікаў. Набор, камп’ютарная вёрстка і друк фірмы “Белфорт”.

У Баранавічах шмат літаратурных і літаратурна-музычных суполак, таварыстваў, аб’яднанняў, гасцёўняў — “Плынь”, “Крыніца”, “Жнівень”, “Ліра”, але толькі самая маладая з іх — “Святліца” — аказалася найбольш энергічнай, рашучай і дзейснай і першай выпусціла свой зборнік.

Свяці і надалей, “Святліца”!
М. МАЛІНОўСКИ

“Ні зразумець і ні паверыць...”

(Працяг. Пачатак на стар. 3)

Ёсць наіў, на наш погляд, у гэтых разважаннях? Вядома ж! Сёння — не пачатак, а канец стагоддзя, і сітуацыя, становішча, раскладка сіл зусім іншыя, практычна і таго народа, да якога апелывалі першыя адраджэнцы, ужо няма, бо няма, да прыкладу, колішняй беларускай вёскі. Тым не менш ліст М. Волата падкупляе шчырасцю, гараічаю заклапочанасцю справамі беларускаці, адраджэння і росквіту яе тут, на Беларусі, урэшце — нават і гэтай сваёй наіўнасцю, такім вольным разуменнем вырашэння многіх праблем нашага нацыянальна-культурнага і дзяржаўнага будаўніцтва.

Перапоўнены падобнымі эмоцыямі і ліст Фёдора Севярына з украінскага Данецка. “Для нас, беларусаў блізкага зарубежжа, — піша чытач, — зусім неабякава тое, што адбываецца на Радзіме, на зямлі, дзе засталіся нашы карані. Нас, у прыватнасці, вельмі хвалюе сітуацыя з мовай. З беларускай, вядома. Няма пакаленняў беларусаў вырастае ва ўмовах непрэстыжнасці беларускай мовы і таму няма тых, хто не ведае яе натуральнай, арганічнай паўнаважнасці і красы. Таму тыя, што сёння ва ўладзе, добра ведалі, якія будуць вынікі рэфэрэндуму. Яны вярнулі беларускай мове колішні лёс — быць другойраднай, у шчыльных абдымках “великого и могучего”. Нядаўна мне прыслалі пачак газет з Беларусі, сярод іх за 3—6 ліпеня, калі Мінск святкаваў дзень свайго нараджэння, а заадно і дзень вызвалення ад фашысцкай навалы, і дзень рэспублікі. Са шматлікіх фота відаць, якім святочным быў Мінск. Але ж ці не ўсе святочныя надпісы — рускамоўныя. Вось я і задумаўся: чаму, скажам, у Польшчы пішуць польскаю моваю, у Францыі — французскаю, а ў Беларусі чамусьці дзвюма, а калі папраўдзец — адною, прытым не беларускай, а рускай. Летась быў апошні раз на Беларусі. Уважліва глядзеў перадачы БТ і з горыччу адзначаў сам сабе, што прэзідэнт і яго каманда (акружэнне) беларускай мовай не карыстаюцца, што наогул ніхто з дзяржаўных чыноўнікаў розных рангаў мову свайго народа не ўжывае, што ўжо нават і простыя людзі ў гаворцы з карэспандэнтамі стараюцца гаварыць па-руску. Фільмы па БТ паказваюць рускамоўныя. Адзіная высковая газета “Белорусская нива” выходзіць па-руску. А ў Мінску ў той час маладыя людзі збіралі на вуліцы подпісы аб адкрыцці хоць бы аднаго дзяржаўнага ўніверсітэта з беларускай мовай навучання. Ад усяго гэтага было сумна, горка і балюча”. І са шчырым, наіўным здзіўленнем (як і малады іркуцянін) пытаецца ў самога сябе і ва ўсіх, чаму ў Беларусі па старой звычцы шмат каго палохае слова “нацыяналіст”, якое азначае ўсяго толькі “патрыёт”, корань якога — ад слова нацыя, а ў спалучэннях нацыянальны тэатр, нацыянальны гімн, нацыянальны банк, нацыянальная опера, нацыянальнае радыё і тэлебачанне заключаны не тое што зневажальны, а, наадварот, высокі і ганаровы сэнс.

На завяршэнне свайго ліста Ф. Севярын зноў жа з сумам зазначае: “У розныя часы пакідалі Беларусь мае землякі. Адных разлучыла з Бацькаўшчынай вайна, іншых пасля вайны ехалі на адбудову разбураных шахт Данбаса і Караганды, на будоўлі камунізму і асваенне паліны. Камунізм, як аказалася, мы не збудавалі, а вольную сваю і культуру страцілі. Толькі ў Данбасе беларусы складоўць каля 1 працэнта насельніцтва, а гэта больш за 80 тысяч чалавек. Раней нас было яшчэ больш. Не, яны не вярнуліся на Беларусь. Яны проста навучыліся добра вымаўляць літарары “г” і “ч” і запісаліся рускімі. Чаму? Па розных прычынах. У тым ліку і таму, што на Бацькаўшчыне пра іх (пра нас) ніхто не ўспамінае і ні трошачкі не дбае”.

Даслаў чарговы ліст наш даўні і пастаянны чытач з Манчагорска Мурманскай вобласці Аляксандр Пятрунікаў, чалавек сталы, адукаваны, разважлівы. Пра гэта гаворыць змест і характар ліста. Прачытаем з яго некалькіх мясцін: “У свой час вядомы рускі паэт Ф. Цюччаў пісаў, што “умом Россию не понять, в Россию можно только верить”. А што да сённяшняй Беларусі, дык яе ні зразумець, ні паверыць у яе. Мы да гэтага часу не можам знайсці свой шлях, які вядзе да дабрабыту насельніцтва, а таксама вызначыць сябе ў нацыянальным плане. Так, знач-

ная частка беларусаў лічыць сябе нацыяй, але ёсць і такія, што гавораць пра сябе так: “я белорус, но русский по духу”, альбо: “я беларус, але даспадобы мне ўсё польскае”. Ведаючы гісторыю Беларусі, няма чаго здзіўляцца з гэтага. Прыходзілі палякі — станавіліся палякамі, прыходзілі рускія — станавіліся рускімі. Такое можна сустрэць у многіх народаў. Возьмем гісторыю Расіі, і не такую ўжо далёкую. Дочкі апошняга цара Мікалая II, за выключэннем Волгі, якая нават спрабавала знайсці свой шлях у рускай паэзіі, размаўлялі па-руску не вельмі добра. Але сам цар лічыў сябе “коренным русаком”. А вольны Аляксандр Лукашэнка, даючы інтэр’ю часопісу “Наш современник”, назваў сябе вельмі дзіўна ў нацыянальным плане: “я белорус, русский”. Памры, Гаўрыла, а лепш не скажаш; “Як вядома, да канца 80-х гадоў гісторыя Савецкай дзяржавы вяршылася ў асноўным як сацыяльная гісторыя. Калі паспрабаваць сцісла адказаць на пытанне, што сёння адбываецца ў былых савецкіх рэспубліках, уключаючы і Расію, дык найбольш дакладны адказ будзе, бадай, такі: этнічная рэвалюцыя. Не зразумейшы гэтага фундаментальнага факта, немагчыма вырацоўваць рэалістычную стратэгію развіцця беларускай дзяржаўнасці. А на Беларусі гэтага якраз, здаецца, і не разумеюць. Этнічная рэвалюцыя — гэта вельмі складаны працэс другаснага “разгарэву” працэсаў этнагенезу, змянення сацыяльна-эканамічных і культурных мадэляў, якія абумоўліваюць працэс захавання і ўзнаўлення этнічных грамадстваў. Працэс гэты вылучаецца вялікай гістарычнай энергіяй ператварэння “спячых” этнасаў, этнасаў-сябе ў этнасаў-для-сябе. Паняцце этнічнай рэвалюцыі надае ўсёй постсавецкай гісторыі нейкі інтэгральны змест, які вытлумачвае самыя парадасальныя яе асаблівасці і злучае іх у адзінае цэлае”; “Як вядома, пачынаючы з канца 50-х гадоў на Беларусі пачалі будавацца гіганцкія прамысловыя прадпрыемствы. І рэспубліка, дзе пераважна жылі беларусы, ператварылася ў шматнацыянальную краіну, дзе першае месца належала рускім. Адзначаю адразу, што прадстаўнікі ўсіх нацыянальнасцей не былі ваража сустрэты з боку беларусаў. Але патрэбна адзначыць і наступнае: тыя, што прыехалі ў Беларусь, былі “безразлічны” да ўсяго беларускага. Маю на ўвазе культуру і гісторыю Беларусі. Беларуская мова лічылася “не языком”, больш за тое — “вредной”. Дзеці “пріезжих” былі вызвалены ад вывучэння беларускай мовы, а выкладанне беларускай літаратуры часта праводзілася (толькі падумаць!) на рускай мове. “Непрыятнось” была крышачку адлучальная толькі ў пачатку 90-х гадоў, калі Вярхоўны Савет прыняў закон аб дзяржаўнай мове. Але што здзіўнае: тады значная частка, практычна большасць беларускіх газет стала выходзіць на дзвюх мовах. Пасля рэфэрэндуму беларуская мова пачала знікаць паўсюдна. Асабліва гэта відаць па прэсе. У краіне толькі на беларускай мове выходзіць усяго тры газеты: “ЛіМ”, “Звязда” і “Голас Радзімы”. Не, выбачайце, чатыры: яшчэ — “Чырвоная змена”. Астатнія маюць на беларускай мове толькі загаловак”; “Як вядома, палітычныя працэсы, што адбываюцца ў Беларусі, выклікаюць здзіўленне і неўразуменне не толькі на постсавецкай прасторы, але і ў далёкім замежжы. Думаю, не памылюся, калі скажу, што адной з прычын шэсцяў і мітынгаў з’яўляецца “пренебрежение” беларускай мовай з боку ўлад. А, усім жа вядома, хваробу трэба лячыць, а не заганяць у нутро. Мяне асабіста хвалюе наступнае: каб не з’явіліся ў Беларусі антырускія прахвы. І калі браць моўны аспект, дык тут патрэбны кардынальны змены. Беларуская мова павінна аддавацца прыярытэту. Гэта не азначае, што руская мова павінна знаходзіцца на ўзбочыне. Яна ў значнай ступені з’яўляецца мовай міжнароднай, найперш у дачыненні да СНД. Але калі значная частка рускамоўнага насельніцтва вырашыла звязаць свой лёс з Беларуссю, дык вельмі пажадана, каб яно разумела і паважала і нашу мову. І не было настраена агрэсіўна супраць усяго беларускага”.

Нейкім чынам каментавач гэтага развагі і высновы спадара Пятрунікава наўрад ці

ёсць патрэба: яны досыць празрыстыя і ў большасці досыць слушныя.

І, нарэшце, ліст Рыгора Сцяпанавіча Лявонцэва з Чэлябінска. Яшчэ гады два назад ён быў вельмі актыўным рэспандэнтам “ЛіМа”: пісаў допісы, дасылаў розныя выразкі з маскоўскага і мясцовага, сібірскага друку, дзяліўся з намі сваімі жыццёвымі і творчымі (Рыгор Сцяпанавіч — журналіст) планами. А пасля раптам — замоук. Як у вадукану? Мы ўжо не ведалі, што і думаць. Нават самае горшае думалася, бо ведалі, што ў нашага чытача і карэспандэнта былі праблемы са здароўем. І вольны азваўся. Мы шчыра абрадаваліся, убацьваюшы канверт з ягоным імклівым, нервовым почыркам. Але сам ліст Рыгора Сцяпанавіча аказаўся не надта вялікім. Вольны, амаль цалкам: “Не надта даўно ў стане журбы пасля прагляду тэлеаналізу з Беларусі пагартаў некалькі нумароў “ЛіМа” за 1994 год. Перачытаў “Пяць парад прэзідэнта”. Перачытаў у іншых выданнях радкі паасобных вядомых на той час публіцыстаў. І душу агарнуў яшчэ большы сум. Як вы пераканаліся ўжо, знойдзецца няма халуду, яны каму трэба і гальштук завязуюць як след, і модную прычоску зрабляць, нават і пазногці пілачкы пачысцяць. Праўда, гальштук не як адразу кідаецца ў вочы, але ж сутнасць не ў гэтай дэталі адзення. Цяпер у нас можна купіць любую кнігу, нават славуную паэму пра супер-мужчыну, а ўжо пра супер-правадыроў “не близнецов, но — братьев” столькі кніг, што можна склаці цэлую бібліятэку. Такое багацце гістарычнай і іншай асветніцкай інфармацыі прыводзіць думку кожнага разважлівага чалавека да адназначнага вываду: усё, што робіцца сёння на маёй роднай зямлі, з’яўляецца платай за калісьці ганаровае і гордае званне “Партызанская рэспубліка”, на тэрыторыі якой нівеліроўка нацыі стала ўзорам для новай агульнасці людзей. І яшчэ адзін шпрых. У аднаго з вольных супрацоўнікаў ёсць двухтомнік В. Шаламава “Калымскія апошнікі”. Там у першым томе ёсць назва “Чырвоны крыж”. Калі асноўны змест усяго надрукаванага ў тамах можна вызначыць як паказ верхняй мяжы маральнага разбэшчвання “новай агульнасці людзей” на прыкладзе жыцця герояў кнігі, дык на стар. 137—138 (т.1) запісаны, як у пашпарце ці ў анкетце, характэрныя адзнакі такога разбэшчвання. Вольны пра што трэба было пісаць мамі землякам-журналістам у канцы 80-х і пачатку 90-х гадоў. Але не іх віна, што яны “не дадумаліся” да такога аналізу жыццёвай сітуацыі. Праз некалькі гадоў вучоныя-палітолагі, вывучаючы журналістыку 80—90-х гадоў, пакажуць яе як прадукт убогасці гуманітарнай адукацыі ў краіне, якой ужо няма і ніколі не будзе, і як вынік атрыманых прымітыўных аднабаковых ведаў, што не даюць магчымасці пішучаю, нават разумнаму ад прыроды чалавеку шырока і аб’ектыўна мысліць. Цяпер у нас нават школьнікі гэта разумеюць.

Цяпер колькі слоў пра нашу жыццё — расійскае. Поўная свабода. Але пакуль яшчэ адсутнічае сістэма арганізацыі працоўнай дзейнасці з зарплатай без затрымкі. Мая жонка працуе начальнікам ПТО ў будаўнічай арганізацыі і кантора павінна ёй ужо 12 мільёнаў рублёў (гэта больш чым 2 тысячы долараў). А прычына выкладзена ў пунктах В. Шаламава на стар. 137—138. Што да мяне асабіста, дык я жыў з верай, што апошнія гады майго жыцця пройдуць на роднай зямлі. А пакуль і думаць не хочацца, што трэба б з’ездзіць на магільні майх бацькоў. Мяркую, яны разумеюць свайго сына і даруюць яму, калі спаткаюцца нашы душы”.

Падпісаўся пад сваім лістом Рыгор Сцяпанавіч гэтак: “З найлепшымі пажаданнямі і верай у будучыню Р. Лявонцэў, ужо не чытач “ЛіМа” (хтосьці адабраў у мяне права на “ЛіМ”). Пра гэтае адабраўнае права мы ўжо гаварылі. Яно сёння — грашовае. За радок у расійскім падпісным каталозе газет і часопісаў трэба плаціць немалыя грошы, якіх сёння ў “ЛіМе” (як і ў іншых беларускамоўных выданнях), на жаль, няма.

Сапраўды, сёння нашу родную і па-ранейшаму прыгожую Беларусь ні зразумець, ні паверыць у яе. У гэтым наш чытач, хутчэй за ўсё, не памыляецца. Як ні сумна пра гэта гаварыць.

Падрыхтавала М. МІХАЙЛАВА

1 верасня 1939 г. драпежны монстр сусветнай вайны другі раз у гісторыі чалавецтва вырваўся на волю. Ён падняў на дыбкі практычна ўсю Еўропу, ахутаўшы яе чорнымі дымамі злавесных пажараў. Лёс чалавецтва быў зноў вокамгненна і безразважна кінуты на кан, калі ў 5 гадзін 45 хвілін раніцы нямецкія войскі перайшлі мяжу Польшчы.

"Калі якім-небудзь нацыям і наканава на загінуць, — гаварыў у тыя дні лідэр Нямецкай А. Гітлер, — то нямецкі народ, вядома, не належыць да іх ліку. Мы змагаемся за нашы правы". Нямецкі фашызм сцвярджаў свае правы ні многа ні мала як на ўвесь свет...
Другая сусветная вайна адыграла вялікую ролю ў лёсе амаль усіх еўрапейскіх народаў. Але ні з чым не параўнаць яе ўплыў на лёс нашага, беларускага народа. Па сутнасці, гэтая вайна і сёння працягваецца на нашай зямлі — перманентная, бескампрамісная вайна са злавеснымі прывідамі не вельмі далёкага мінулага. Нашы ўзведзеныя ў ранг абсалюту "вызваленне" і "партызанства", расцягнутыя ў прастору і часе на бясконцы тэрмін, сфармавалі вельмі спецыфічны менталітэт нацыі. Можна, якраз таму яна ўпарта не жадае бачыць сённяшняй рэальнасці. Бадай што занадта доўга шукаем мы ў мінулай вайне нейкага сілкавання і моцы. Бо рэсурсы памяці ваеннай — душэўнай і разумовай — далёка не бязмежныя...

вонкава амаль што не выявіўся. Дальнабачны "бацька народаў" паклапаціўся пра палярджанне ўсялякіх праяў непатрэбных эмоцый. Такую "стрыманасць" надзейна забяспечылі татальныя рэпрэсіўныя акцыі ў грамадстве, якія тады рэгулярна праводзіліся. Тыя акцыі, асабліва канца 30-х, толькі на першы погляд выглядаюць абсурднымі. Бліскуча адладжаная сістэма, створаная ВКП(б) на чале з І. Сталіным, не дазвала сабе дарэмных, непрадуманых крокаў. Крокі тыя пралічваліся на шмат гадоў наперад, жорстка вызначалі мэты і стратэгію руху і развіцця вялізнай краіны. Масавыя чысткі сапраўды ўсталявалі "маналітную аднасць". Якраз гэта і было галоўнай іх задачай напярэдадні вялікай бітвы за перадел свету. Тыл у такой бітве мусіў быць надзейным. Савецкі народ вымушаны быў згадзіцца (а хто сумняваўся — таго пераконвалі індывідуальна), што "жыць стало лепш, жыць стало веселей". Прычым больш частка дык і абса-

але і расійскіх, імклівае паражэнне савецкіх войск у першыя дні вайны не было вынікам нейкіх грубых памылак абароннай сістэмы СССР, а вынікам велізарнай звышчыльнай канцэнтрацыі войск і тэхнікі ўздоўж савецкай мяжы для бліскава спланаванага і добра падрыхтаванага ўдару на Запад. Удару (а не абароны!) па ўжо пастаўленай Гітлерам на калені Еўропе. Якраз у момант найвышэйшай гаюўнасці да наступу Гітлер і зрабіў свой аперацыйны выпадак. Гэта нахштальт бойкі двух волатаў, калі адзін з іх шырока размахнуўся, каб ударыць другога па галаву, але ў гэты момант атрымаў страшэннай сілы ўдар пад дых, ад якога потым доўга не мог перавесці дух...

Так гэта быў ці не, будучы меркаваць усё тыя ж гісторыкі. Зразумела толькі, што планы захопу свету Берлінам і расплывання "пажару сусветнай рэвалюцыі" Масквою мела месца. "Мы павінны дамагчыся перамогай пралетарскай рэвалюцыі ва ўсіх, ці прынамсі ў асноўных краінах капіталізму", — даводзіў на пачатку 20-х гг. заснавальнік першай у свеце краіны дыктатуры пралетарыату У. Ленін. Сусветная вайна для большавізму была не катастрофай, а "гістарычнай непазбежнасцю".

Сама ж гісторыя на гэты конт мела сваё меркаванне. Яна ўсталявала свой баланс, які перакрэсліў планы і "чырвоных", і "чырво-на-карычневых", спыніўшы войскі Гітлера не на Урале, а пад Масквою і Сталінградам, а савецкія войскі не на Ла-Маншы, а на Эльбе. І зусім, дарэчы, не здаюцца сёння дасціпным анекдотам шматлікія аповеды былых франтавікоў пра тагачасныя далёка не адзінкавыя меркаванні (і нават пары!), прычым ад "салдата да маршала", скінуць у 1945-м "усіх іх" у той самы Ла-Манш... Кампраміс, які знайшла гісторыя, не даў свету скаціцца тады ў бездань як карычневай чумы, так і "ўсеагульнай роўнасці і братэрства". Гісторыя, як заўсёды, сталася мудрайшай за прэтэндэнтаў на сусветны трон...

III

Але быў адзін бок, што атрымаў вялікую выгаду ў выніку як 1-й, так і 2-й сусветных войнаў. Гэта краіна, якая ўжо на мяжы ХХ стагоддзя ўсталявала як звышдзяржава — Злучаныя Штаты Амерыкі. Да пары да часу з-за недасканаласці камунікацый ЗША не маглі актыўна ўплываць на геапалітычны працэсы. Імклівы тэхнічны прагрэс такі недахоп зліквідаваў. Амерыка вельмі своечасова ўступіла ў 1-ю сусветную вайну і паставіла ў ёй апошнюю тлустую кропку. Ці трэба казаць пра тыя прамыя дывідэнды, якія атрымала гэтая дзяржава ў выніку ваенных заказаў абодвух (!) ваюючых бакоў! Ужо пасля тае вайны Амерыка са сваім вялікім патэнцыялам значна паўплывала на пасляваеннае светаўладкаванне. Праўда, мір і парадак ва ўсім свеце ўсталяваліся дзіўным чынам. ЗША ўсяляк спрыялі ўзбраенню паставаеннай Еўропы, прычым не толькі сваіх стратэгічных саюзнікаў Англіі і Францыі, але і Германіі, і... СССР. Дастанкова прыгадваць гісторыю закупкі ў ЗША пад выглядам трактара аднаго з найлепшых на той час у свеце танкаў канструкцыі Дж. У. Крысці, які пад назвай БТ стаў масава выпускацца ў СССР. Лепшы танк 2-й сусветнай вайны Т-34, на думку многіх спецыялістаў, ягоны прамы нашчадак.

У пабудову і абсталяванне "трактарных" заводаў Сталінград і Харкава найвялікшы ўклад зрабілі якраз амерыканскія спецыялісты. Падкрэслім, Амерыка татальна спрыяла ўзбраенню ўсіх бакоў будучай новай сусветнай вайны, бо грошы, безумоўна, і тады "не пахлі".

Як бачым, у развязванні вайны было больш чым трэба зацікаўленых бакоў. Да іх ліку належалі і Англія з Францыяй, якія марылі пра аслабленне як хутка набіраючых моц "рэўтонаў", так і неспакойнай "колыбелі рэвалюцыі".

Але, як мы ўжо казалі, гісторыя пасля завяршэння 2-й сусветнай вайны ўсё-ткі ўсталявала пэўны геапалітычны баланс. Праўда, быў момант, калі яна амаль правароніла прарыву з боку Амерыкі. Выбух над Хірасімай і Нагасакі, здавалася, усталявалі "мір ва ўсім свеце" з выразнай зорна-паласатай афарбоўкай. Настыявала выключная амерыканская манополія на ісціну. Меркавалася, што ўжо ніхто: ні абсякроўлена Еўропа, ні нападуробураны СССР — не здолеець скласці ў гэтым канкурэнцыю...

Але інакш думаў чалавек, які яшчэ нядаўна сам марыў узяць над усім светам пераможны чырвоны сцяг рэвалюцыі. Як гэта ні здаецца дзіўным, вынікі толькі што завяршанай вайны ён ацэньваў зусім не як вялікую перамогу. І гэты чалавек, І. Сталін, практычна за некалькі гадоў змог выціснуць са зруйнаванай, скалечанай вайной зямлі жывацкую кроў для ўласнага ядзернага монстра, якая, па сутнасці, была і рэальнай, гарачай крывёю мільянаў жывых людзей. Але і феноменальна здольнасці "бацькі народаў" не былі б дастатковымі для разшэння такой звышзадачы, калі б раптам не з'явілася надзіва лёгкая магчымасць атрымаць найважнейшыя атамныя тэхналагічныя сакрэты з далёкай Амерыкі.

(Працяг на стар. 12)

Алесь ПБОК-ПБКОЎСКИ

Парадоксы геапалітыкі, або Вынікі барацьбы за мір ва ўсім свеце

I
Нехта з гісторыкаў падлічыў, што ў войнах чалавецтва правяло пераважную частку свайго існавання. У бялізаснай барацьбе за гэтае існаванне сцвярджалі свае правы як маленькія плямёны, так і вялізныя народы. Многія з іх у выніку зніклі з твару зямлі. Але далёка не заўсёды ў гістарычнай рэспектыве войны ўзніклі як вынік барацьбы за жыццёвую прастору, як вынік нейкіх палітычных ці сацыяльных прычын. Як і ў жыцці асобнага чалавека, у чалавецтва ў цэлым бывалі перыяды высокіх узлётаў і змрочнага заняпаду, успышак неўтаймбўнай радасці і нечуванай лютасці, часта нічым нематываванай і з гледзішча логікі абсалютна невытлумачальнай. Падчас апошніх татальна разбуралася, нявечылася ўсё, што дагэтуль з велізарнай цяжкасцю будавалася, каб пазней зноў і зноў з Сізіфавай апантанасцю адбудоваць...

За ўвесь перыяд існавання зямной цывілізацыі (а гэта не адно тысячагоддзе) ёй не раз упэўнена прадказвалі канчатковую пагібель — так званы "канец свету". На шчасце, гэтыя змрочныя праорцыты пакуль што не спраўдзіліся, і чалавецтва праз шматлікія катаклізмы, праз усе свае памылкі, грахі і злачынствы здолела-такі ацалець і нават захаваць свой "чалавечы твар". І ўсё ж барацьба добра і зла, як рухальная сіла развіцця цывілізацыі, бескампрамісная і зацятая, па сутнасці не спынялася ніколі, а значыць, не спыніцца і ўсемагчымыя войны, малыя і вялікія. У нейкіх патаемных сегментах развіццявай спіралі не пераставаў назапашвацца знішчальны патэнцыял, каб потым узарвацца і разліцца крывавым морам дзе-небудзь пад Мінскам ці Вердэнам, у Нагасакі ці ў аравійскай пустыні. Малох вайны акуратна і няўхільна збіраў з палёў бітваў сваю абавязковую даніну — самых лепшых, прыгажэйшых, разумнейшых...

Але ўсемагутнае і ўсяіснае на першы погляд зло так і не здолела перамагчы канчаткова. Удавалася гэта толькі спарадычна ў якой-небудзь "асобна ўзятай краіне", ды і то на пэўны час. Шматлікія спробы ўсемагчымых герастраў раздзямцу "пожар міравой" поспехам, на шчасце, канчаліся не заўсёды, а самі "падпальшчыкі", як правіла, атрымывалі ўрэшце належнае. Буйныя "пажары" свайго чалавечага мурашніка людзі, як і мурашкі, можна тушылі сваімі ўласнымі целамаі...

II

Яшчэ зусім нядаўна ў краіне, якая насіла ўнушальную назву СССР, калі адзіным святлом для нас была "ум, честь і совесць", тэма міру ва ўсім свеце, барацьбы за мір з'яўлялася бадай ці не самай папулярнай у сродках масавай інфармацыі. Асвятленне яе было сапраўды татальным. За мір ва ўсім свеце гераічна, бескампрамісна змагаліся ў савецкай сталіцы і ў далёкай чукоцкай тундры, у кішлаках Сярэдняй Азіі і ў глухіх вёсках беларускага Палесся, у аулах сумна-вядомай сёння Чачні і ў трывалых сібірскіх скітах... Праўда, нашае прамернае міралюбства вельмі трывожыла свет, прымушаючы яго нават ствараць вялікія ваенныя блокі. Рашучае змаганне за мір доўжылася больш за 70 гадоў існавання сістэмы. І як у любой іншай барацьбе абавязкова мусіла быць перамога, прычым канчатковая... Пэўна, за

ўсю гісторыю чалавецтва не было створана столькі песень і іншых мастацкіх твораў, прысвечаных тэме абароны міру, як падчас існавання СССР. Але перамога тая чамусьці ўсё аддалася. Драпежныя "мілітарысты" замест таго, каб раззбройвацца, абклалі нас уздоўж усёй мяжы, як тых ваўкоў сцяжкамі, сваімі ваеннымі базамаі. Яны аніяк не рэагавалі на нашы рашучыя заклікі да міру, а працягвалі "гонку ўзбраенняў". Праўда, урэшце тую "гонку" давялося спыніць, калі абодва бакі падлічылі вынікі "барацьбы" за мір. Назапашанай зброі, як аказалася, хапала на знішчэнне ўсёй Сонечнай сістэмы, а не толькі Зямлі. Пачаўся марудны, вельмі цяжкі працэс перамоў па ўсялякіх "скарачэннях" і "абмежаваннях". На жаль, знікненне СССР не дазволіла давесці гэтую ўдзячную справу да канца. Наша мужная і ўпарта барацьба за мір была перапынена якраз на беларускай зямлі, у самым экзатычным куточку Беларускай пушчы — у Віскулях. А перамога была такая блізка...

Барацьба тая, дарэчы, пачыналася ўжо з самага першага дэкрэта савецкай улады — дэкрэта аб міры. Ён быў прыняты якраз тады, калі на еўрапейскіх франтах дасягнула кульмінацыі 1-я сусветная вайна — першая жорсткая татальная сутычка за рынкі збыту паміж двума сфармаванымі на той час імперыялістычнымі кланамі: германскім і англа-французскім. Так ці інакш у гэтую бойку былі ўцягнуты многія дзесяткі краін свету. Расія, якая на пачатку 1918 г. нечакана "выбыла з гульні", выконвала на парых змаганняў далёка не апошнюю ролю. Дарэчы, амаль усе асноўныя бітвы ўсходняга фронту тае вайны разгортваліся якраз на тэрыторыі Беларусі.

Дэкрэт аб міры, у якім шырока абвешчалася імкненне большавікоў да ўсеагульнага міру, быў бліскучым прапагандысцкім прыёмам, разлічаным на шырокі водгук у змучанай і абсякроўленай больш чым трохгадовай вайной краіне. Ягоны ўклад у паспяховы вынік "рэвалюцыі працоўных" быў вельмі значны. А сама барацьба за мір з першых жа крокаў новай улады сталася ледзь не самым асноўным стаўлом ідэалагічнага падмурка сістэмы.

Дзіўная ўсё ж была гэтая барацьба. Бо асаблівай апантанасцю ў ёй вылучаліся найперш дзяржавы таталітарнага кшталту. Якраз яны змагаліся за мір з асаблівай страсцю і энергіяй. Калі палічыць, напрыклад, міратворчыя ініцыятывы і акцыі гітлераўскай Германіі з 1933 да 1939 г., то гэтая краіна дасць фору ўсяму астатняму свету, акрамя хіба яшчэ больш "міралюбівага" СССР. Чаго вартае адно толькі Мюнхенскае "мірнае" пагадненне.

А між тым найпершай мэтай таталітарных краін, як паказала гісторыя, была вайна. І не проста нейкая лакальная сутычка з прыгранічнымі канкурэнтамі, а вайна па вялікім рахунку, за авалоданне ўсім светам. Толькі ў адным выпадку мэтаю была жыццёвая прастора для "абранай расы", а ў другім — сусветная рэвалюцыя... Невыпадкова якраз Германія і СССР напярэдадні 2-й сусветнай вайны ў сваёй "міратворчай" дзейнасці дасягнулі кульмінацыі — заключылі пакт Молатава—Рыбентропа, які сцвярджаў між імі "вечны мір". Дарэчы, заключанне той дамовы выклікала ў недрах савецкай, на першы погляд, антыгітлераўскай па ўсіх параметрах, ідэалагічнай сістэмы вялікі шок, які, праўда,

лютна шчыра верыла, што "песнямі любові і изобилья славится Советская страна". У стане тае "ўсеагульнай любові" краіну няцяжка было наскрозь мілітарызаваць, практычна ператварыўшы яе ў адзіны ваенізаваны лагер, з навалёнымі парадкамі і ідэалогіяй. Большасць савецкіх людзей былі таксама шчыра перакананы, што "от тайги до Британских морей Красная Армия всех сильнее". І яны, бадай што, былі недалёка ад ісціны. Ужо да 1.09.39 тая армія налічвала больш за 2 млн. чалавек, а да 22.06.41 у яе складзе было ўжо 5,5 млн. А за першыя 8 дзён вайны "пад штык" было без вялікіх праблем пастаўлена яшчэ 5,3 млн. байцоў, прычым зусім нядрэнна падрыхтаваных. Дарэчы, амаль столькі ж за першыя месяцы вайны патрапіла ў нямецкі палон.

Пакт Молатава—Рыбентропа, заключаны ў жніўні 1939 г., не быў пустой паперкай. У 1939—41 гг. свет (прынамсі, бліжэйшы) быў сапраўды падзелены паміж Германіяй і СССР. Існуе шмат версій, хто ад таго пакта выйграў, а хто застаўся "ў дурнях". Гісторыя, вядома, выявіць з часам сапраўдную ролю кожнага ўдзельніка адной з самых загадкавых і жалілівых змоў у гісторыі цывілізацыі, калі "на карту" вокамгненна быў пастаўлены лёс соцень мільянаў людзей, а ў выніку ахвярамі сталі каля 60 мільянаў.

Безумоўна, абодва галоўныя "міралюбы" планы мелі грандыёзныя, і планы тыя, у адноўненне ад папярэдніх прэтэндэнтаў на "ўсеагульны трывалы мір", былі ў значнай ступені забяспечаны рэальным зместам. Наўрад ці трэба лічыць І. Сталіна дурнем і недалёкім прасцячком, якога хітры і каварны А. Гітлер лёгка абвёў вакол пальца. Ды і вельмі дзіўным здаецца довад, што найвялікшай краінай свету ў той час кіравала наіўная, да таго ж глухая і спяная палітычная эліта, якая дазволіла сябе абдурыць. Але стэрэатыпы, якімі кармілі некалькі пакаленняў савецкіх людзей, надзвычай стойкія і сёння...

Праўда, безумоўна, рана ці позна дойдзе да ўсіх. Але грамадства да яе мусіць быць добра падрыхтаваным, бо праўда часам бывае жорсткай і балочай. І рэакцыя на яе, дарэчы, можа быць вельмі нечаканай. Напрыклад, толькі невялікая частка праўды пра жудасны генацыд у дачыненні да свайго народа, якая абрынула за сярэдзіны 80-х на савецкіх людзей, не ўзарвала масы ўсеагульным абурэннем і асуджэннем. Як і да любой негатыўнай інфармацыі, у большасці быў і ёсць стойкі імунітэт. Занадта неверагоднай, страшнай і незразумелай падалася тая праўда, і большасць яе проста адірчыла. Так, відаць, і з праўдай пра вайну 1941—45 гг., гераізаваны і ідэалаізаваны вобраз якой і сёння застаецца ледзь не галоўнай ідэалагемай постсавецкіх уладных сістэм.

Відавочна аднак, што жалівы ідэалагічны гратэск і шаржаванасць у дачыненні да СССР і яго стану напярэдадні 22.06.41 невыпадковыя. І стварылі яго, дарэчы, якраз найбольш заўзятыя апалагеты "самай міралюбівай сістэмы". Даўно вядома, што калі злачынцу пагражае пакаранне за вялікія грахі, то ён імкнецца "павесіць" на сябе меншыя, каб замест іх сляды...

Закладзеныя на працягу больш як 50 гадоў непарушныя стаўпы стэрэатыпаў і ідэалагемаў лёгка рассыпаюцца сёння, калі да іх датыкаецца сапраўдная, можа, зусім і несімпатычная ісціна. Паводле меркавання некаторых гісторыкаў, прычым не толькі заходніх,

Хоць і падручнік...

Канечне, любы вучэбны дапаможнік (ці падручнік) мае, як правіла, канкрэтнага адрасата. "Гісторыя беларускай літаратуры. Старажытны перыяд", выпушчаная выдавецтвам "Вышэйшая школа", у гэтым сэнсе не выключэнне: "Зацверджана Міністэрствам адукацыі і навукі Рэспублікі Беларусь у якасці падручніка для студэнтаў філалагічных спецыяльнасцей педагагічных вышэйшых навучальных устаноў" — значыцца на яе першай старонцы. Але падручнікі падобнага кшталту, думаецца, выходзяць "за межы" свайго першапачатковага прызначэння. І не толькі таму, што "Гісторыя..." напісана такімі вядомымі даследчыкамі як М. Грынчык, У. Калеснік, У. Кароткі, А. Коршунаў, М. Лазарук, В. Чамярыцкі, А. Мальдзіс, І. Саверчанка (аб значнасці кнігі сведчыць і тое, што гэтае выданне ўжо трэцяе).

Давайце адкажам шчыра: а ці добра ведае наш масавы чытач, у тым ліку і шчыра адданы справе беларускай гісторыі менавіта беларускай старажытнай літаратуры? Увогуле, ці ўяўляе ён, што маецца на ўвазе пад гэтым паняццем? Думаецца, наўрад ці можна (хіба за рэдкім выключэннем) адказаць на гэтыя пытанні станоўча. Таму, хоць "Гісторыя..." — падручнік, але будзе добра, калі з ёй пазнаёміцца як мага больша колькасць тых, для каго паняцці Беларусь, беларуская літаратура — на першым месцы. Балазе, гэта зрабіць не так і складана, бо тыраж кнігі — немалы: пяць тысяч экзэмпляраў.

А цяпер — пра змест "Гісторыі..." Канечне ж, трэба пачынаць з "Уводзінаў". У іх даецца перыядызацыя гісторыі беларускай літаратуры ўвогуле: "Паводле агульнага характару, ідэяна-тэматычнага зместу і асаблівасцей эстэтычнай і моўна-выяўленчай сістэмы гісторыя беларускай літаратуры падзяляецца на два буйныя, якасна адрозныя перыяды: старажытны, храналагічна вельмі працяглы, што ахоплівае амаль восем стагоддзяў — з XI па XVIII ст., і новы, які пачынаецца ў XVIII ст. і займае па часе каля двух стагоддзяў.

Самы багаты здабыткамі перыяд у развіцці новай беларускай літаратуры — XX стагоддзе, калі яна дасягнула ўзроўню самых развітых літаратур свету".

У раздзеле "Літаратура Старажытнай Русі" можна далучыцца да самых вытокаў нашага прыгожага пісьменства, зазірнуць у даўніну, пачынаючы з таго перыяду, калі ўсходнія славяне мелі агульную літаратурную мову, пісьменства, культуру".

А менавіта ў гэты перыяд былі напісаны такія выдатныя творы, як "Аповесць мінулых гадоў" і "Слова пра паход Ігаравы". Значыцца, беларуская літаратура мае амаль тысячагадовую гісторыю. Асобна разглядаецца "Перакладная літаратура", што была цесна звязана з арыгінальнай, складала разам з ёю арганічнае цэлае, адзіную эстэтычную сістэму", і "Арыгінальная літаратура", да якой адносяцца "Сказанне пра Барыса і Глеба", "Жыццё Феадосія Пячорскага", "Жыццё Ефрасіны Полацкай", "Жыццё Аўрамія Смаленскага", а таксама аратарская проза (найперш творы Кірылы Тураўскага), летанісы (тая ж "Аповесць мінулых гадоў", Галіцка-Валынскі летаніс), хаджэнні...

Раздзел "Літаратура XVI — пачатку XVII ст." пачынаецца з падраздзела "Станаўленне беларускай літаратуры". Разглядаюцца гістарычныя ўмовы яе ўзнікнення, акцэнтацыя ўвага на працэсе фарміравання беларускай народнасці, называюцца найбольш значныя творы, сярод якіх вылучаецца "Хаджэнне ў Царград і Ерусалім" Ігната Смаляніна, "Летаніс вялікіх князёў літоўскіх...", "Беларуска-літоўскі летаніс 1446 года", "Хроніка Быхаўца".

Найбольш аб'ёмны раздзел — "Літаратура XVI — першай паловы XVII ст." (ёсць у кнізе таксама раздзелы "Перакладная літаратура XI—XVII стст." і "Літаратура другой паловы XVII—XVIII ст."). Яно і зразумела: менавіта на гэты перыяд прыпадае росквіт старажытнай беларускай літаратуры, калі тварылі такія знакамітыя прадстаўнікі яе, як Францішак Скарына, Мікола Гусоўскі, Сымон Будны, Васіль Цяпінскі, Мясціцкі Смятрыцкі, Афанасій Філіповіч, Сімяон Полацкі, кожнаму з якіх прысвечаны асобны нарыс. Разам з тым напісанае як гэтымі, так і іншымі творцамі (асобна разглядаецца "Гісторыка-мемуарная літаратура", пазначаная імёнамі Філона Кміты-Чарнабыльскага, Фёдара Еўлашоўскага, Іосіфа Будзілы, Самуіла Маскевіча, Адама Каменскага, Яна Цядроўскага і іншых) асэнсоўваецца ў кантэксце эпохі, у якую яны жылі, у выніку перад чытачом паўстае шырокая панарама культурнага жыцця Беларусі згаданага перыяду.

Хоць і падручнік "Гісторыя беларускай літаратуры. Старажытны перыяд", ды набыць яе не лішне кожнаму.

А. АН-ЕВІЧ

Душэўнае высакародства

Знаёмства з паэзіяй Максіма Танка для мяне пачалося з паэмы "Янук Сяліба". Асобнае выданне гэтага твора на беларускай мове да нас трапіла недзе ў канцы 1943-га ці ў пачатку 1944 года. Тады былі вызвалены ад гітлераўцаў толькі самыя ўсходнія раёны Беларусі. Ваіна ж яшчэ грывела на поўную моц. І ўсё, што было звязана з яе адлюстраваннем, выклікала павышаную цікавасць у такіх падлеткаў, якім тады быў і я. Асабліва хвалявала нас размова пра партызанскую барацьбу, якую мы збольшага ведалі па тых падзеях, што адбываліся ў нас пераважна летам і восенню 1943 года. А цяпер вось паявіўся і твор аб партызанах, няхай і заходнебеларускіх. Дык ці дзіва, што мы шмат разоў перачыталі танкаўскую паэму і, можна сказаць, трызілі імёнамі Янука Сялібы і Раіны, бедавалі над трагічным лёсам фельчара Зарубы і Цішкі-музыканта, захапляліся дасціпнасцю легенды пра палескага музыку Куліка, які не захацеў пайсці ні да чорта ў пекла, ні да Бога ў рай, а застаўся на грэшнай зямлі — для вечнага жыцця, бо яшчэ "не ў кожнай хаце адгасціў, і не на ўсіх хрысцінах пабываў, і не на ўсіх вяселлях адыграў". Мянускай Гарыдавец (па імені галоўнага антыпода Янука Сялібы) мы надзялялі тых, каго падазравалі ў сквапнасці або ў якіх-небудзь надобрых канкрэтных учынках.

У 1952 годзе, адшкадаваўшы 12 рублёў 40 капеек са свайго студэнцкага бюджэту, я набыў ёмісты аднатомнік выбраных твораў Максіма Танка з вельмі прыгожым партрэтаў аўтара. У гэтым аднатомніку былі і вершы з культурным славаслоўем. Ды яно тады не бянэжыла, бо стала настолькі звыклым, што ўспрымалася як належнае ці абавязкова-непазбежнае. Але найбольшае ўражанне пакідалі такія вершы, як "Мы ў свой горад прыйшлі", "Трасцянец", "Сон над Нёманам", "Рукі маці", "Журавель і чапля", і давераснёўскія творы паэта, у тым ліку паэмы "Нарач" і "Сказ пра Вяля", якія таксама былі прадстаўлены ў тым выданні.

Карацей кажучы, Максім Танк стаў для мяне адным з самых цікавых і любімых нашых паэтаў. Таму я вельмі ўзрадаваўся, калі дырэктар Інстытута літаратуры імя Янкі Купалы Васіль Барысенка прапанаваў мне ў ліку іншых напісаць і раздзел пра творчасць Максіма Танка для двухтомнай "Гісторыі беларускай савецкай літаратуры", якая выйшла ў свет у сярэдзіне 60-х гадоў.

Прышлося засесці за вывучэнне заходнебеларускай літаратуры, якую я тады ведаў слабавата, працаваць з архіўнымі матэрыяламі, якія захоўваліся ў Беларускім фондзе Цэнтральнай бібліятэкі Літоўскай Акадэміі навук (судовыя справы паэта, ягоны дзённік давераснёўскай пары, апублікаваны пазней пад назвай "Лісткі календара", рукапісныя варыянты давераснёўскіх вершаў, паэмы "Нарач" і інш.). Усё здавалася вельмі цікавым і неабходным. І я так размахнуўся, што раздзел перарос у кнігу. Яна пад назвай "Паэзія Максіма Танка" выйшла ў 1964 годзе.

Ужо з прыцэлам на гэтую кнігу я папрасіў паэта аб сустрэчы. Патрабавалася ягоная дапамога, каб разабрацца з некаторымі няўвязкамі і супярэчнасцямі, якія выявіліся пры супастаўленні архіўных матэрыялаў і звестак, што прыводзіліся ў друкаваных аўтабіяграфічных выказваннях Максіма Танка. Маё імя збольшага было яму ўжо вядома, бо перад тым я надрукаваў у перыядыцы некалькі артыкулаў пра творчасць паэта ў сувязі з ягоным пяцідзясяцігоддзем. Удзельнічаў я і ў яго сустрэчы з чытачамі Дзяржаўнай (цяпер Нацыянальнай) бібліятэкі Беларусі ў верасні 1962 года (рабіў уступны даклад). Тады я ці не ўпершыню пераканаўся, што паэт чытае свае творы намнога лепш за некаторых прафесійных чытальнікаў.

Яўген Іванавіч успрыняў маю просьбу без асаблівага здзіўлення, хоць пазней не раз скардзіўся, што перагружанасць рознымі справамі перашкаджае яму займацца творчасцю. Сустрэчу ён прызначыў у рэдакцыі часопіса "Польмя", дзе працаваў тады галоўным рэдактарам. Гутарка адбылася 19 красавіка 1963 года. Выказванні паэта я з ягонага дазволу адразу запісаў і потым паспяўся на іх у кнізе.

Успамінаючы часы сваёй маладосці, паэт гаварыў свабодна, раскавана, часта выходзіў

за межы тых пытанняў, якія я прапаноўваў яму. Так, ён нечакана для мяне стаў разважаць пра недакладнасці ў кнізе Уладзіміра Калесніка "Паэзія змагання" (1959), у якой вельмі грунтоўна даследавалася роля Максіма Танка ў развіцці заходнебеларускай літаратуры. Гэтую ў многім выдатную кнігу паэт у цэлым не ганіў, але даволі падрабязна тлумачыў, што даследчык, з якім яго, як мне было вядома, звязвалі і сяброўскія адносіны, непраўдзіва паказваў танкаўскія ўзаемадачынненні з польскімі мадэрнісцкімі плынямі. Іх уплыў на маю творчасць, рашуча настойваў паэт, яўна перабольшаецца.

Гэтыя выказванні я потым цытаваў у кнізе. У асяроддзі крытыкаў, якія займаліся вывучэннем паэзіі Максіма Танка, яны ўспрымаліся неадназначна. Але Уладзімір Калеснік паставіўся да іх даволі спакойна, ва ўсякім разе, крывіды на мяне за тую кнігу, здаецца, не меў. Паэт жа, як сведчаць нядаўнія публікацыі М. Мікуліча, працягваў спрэчку з Калеснікам па гэтым пытанні і ў свае перадашмартныя дні. Пры ўсёй мяккасці характару і памяркоўнасці ў падыходзе да многіх практычных спраў прынцыповы перакананні ён адстойваў з вартай павагі цвёрдасцю.

Адразу пасля выхаду кнігі я занёс яе Яўгену Іванавічу. І зрабіў гэта не без хвалявання, бо ўжо і тады ведаў, як раўніва чытаюць кожнае крытычнае слова пра сябе некаторыя пісьменнікі. Максім Танк, як мне з цягам часу стала зразумела, да такіх пісьменнікаў не належаў. І пісаў я пра яго з тагачасных афіцыйных пазіцый, з апорай на

Максім Танак. 1961 г.

шматлікія сведчанні і ацэнкі самога паэта, увогуле з высокай пахвалай, хоць галоўныя пашанотныя званні ў Максіма Танка былі яшчэ наперадзе, акрамя звання лаўрэата Сталінскай прэміі, якое ён атрымаў у 1948 годзе за зборнік "Каб ведалі". Ды ў хрушчоўскія часы, калі пісалася мая кніга, гэтае званне ўжо страціла сваю ранейшую магічную сілу. Таму я меў магчымасць рабіць і крытычныя закіды, калі лічыў іх патрэбнымі. На тую ж паэму "Янук Сяліба" я ўжо глядзеў як цвярозы даследчык, прынамсі, без суцэльнай захопленасці юнацкіх гадоў. Гаварылася ў мяне, хоць і не на поўны голас, і пра недахопы танкаўскіх твораў, напісаных пасля ўключэння Заходняй Беларусі ў склад СССР, і пра слаўную "танкаўскую няроўнасць, даўно заўважаную крытыкай і канчаткова не жывую пазтам і сёння" (гэта я цытую свой колішні тэкст), адзначалася, што ў яго "выдатныя вершы суседнічаюць з пасрэднымі ці нават слабымі". І давалася, што гэта адчуваецца і ў кнізе "Мой хлеб надзённы", адной з лепшых у паэта і на той час апошняй. Наступны арыгінальны танкаўскі зборнік "Глыток вады" выйшаў у 1964 годзе, але калі я пісаў сваю працу, яго яшчэ не было, толькі ў перыядыцы змяшчаліся некаторыя вершы, і я іх разглядаў.

А яшчэ быў у мяне яўны перакос на карысць давераснёўскай творчасці, якая працягвалася ў Максіма Танка няпоўнае дзесяцігоддзе, а ў маёй кнізе яе разгляд заняў амаль дзве трэці памеру. Апошняя трэць засталася на танкаўскую паэзію савецкага часу, якая ўжо тады доўжылася чвэрць стагоддзя. Дыспрапорцыя яўная. І яна тады не выглядала "правільнай".

Але Яўген Іванавіч ніякіх заўваг па кнізе мне не рабіў (я ў яго аднойчы пытаўся на конт магчымых пярэчанняў ці нязгоды). Усё прымаў? Зусім неабавязкова. Але агульны кірунак яго, мусіць, увогуле задавальняў. Без каментарыяў пакінуў ён і артыкул "Выдатны паэт славянскага свету", напісаны мною да 70-годдзя Яўгена Іванавіча і потым у пашыраным выглядзе ўключаны ў зборнік "Чалавечнасць" (1985). Ды тут заўвага ўжо, прызнаюся, і не чакаў, бо ў адпаведнасці з традыцыйнай юбілейнай выступленню гаварыў пра вяршыні дасягнення паэта, пра яго дачыненні да эстэтычнага прагрэсу беларусаў і ўсяго чалавецтва. Нота была ўзята самая высокая, але беспадстаўнай яна не здавалася мне тады, не здаецца і цяпер.

Словам, гэта мае глыбокае перакананне. І я, як мог, абгрунтоўваў яго. Рабіў гэта з вялікай прыемнасцю і шчыра і таму, што ўжо даўно адчуваў не толькі значнасць танкаўскай творчасці, але і маштаб асобы паэта, яго высакародства, чалавечую прывабнасць і душэўную далікатнасць, якая праўлялася ў дачыненні да многіх і да мяне ў тым ліку. А ў такіх выпадках і самая высокая пахвала ідзе нежэ вяселай, без натугі і вымучвання.

Як асабліва каштоўныя рэліквіі захоўваю дзве кнігі Максіма Танка з яго дарчымі аўтографамі. На адной з іх (гэта першы том з шасцітомнага Збору твораў паэта, выдадзены ў 1978 годзе) значыцца: "Дарагому Дамітрыю Якаўлевічу Бугаёву — з любоўю і найлепшымі пажаданнямі. Ад усяго сэрца". На кнізе "Нарачанскія сосны" (М., 1982), падпісанай у канцы снежня 1982 года, аўтограф, бадай, яшчэ больш шчодры: "Дарагому другу Дамітрыю Бугаёву — з навагоднімі пажаданнямі".

Вядома, тут, у другім аўтографі ў асабліваці, ёсць, калі строга казаць, відавочнае перабольшанне, у якім ярка выявілася душэўная шчодрасць паэта, яго няскупасць на пахвалу і добразычлівасць. Сам я, нават у думках, не адважыўся б назваць Яўгена Іванавіча проста сябрам, бо для мяне ён быў асобай выключнай, не толькі выдатным паэтам, але яшчэ і чалавекам з легенды, на воўліку якога ў маім уяўленні выразна бачыўся водсвет

Максім Танк. Здымак 1934 г.

З Ціханам Кісялёвым. 1982 г.

гісторыі. А гэта, ды яшчэ пры самай высокай павазе, засцерагае ад панібратства, якога я дазваляць сабе не мог. А Яўген Іванавіч і праўда ставіўся да мяне, як і да многіх, пасяброўску, хаця сустрач у сяброўскім коле ў нас было няшмат. Адна з іх — у чэрвені 1962 года на кватэры ў Максіма Танка.

Тады пазт атрымаў грампласцінкі з новымі запісамі М. Забэйдзі-Суміцкага. Афіцыйныя ўлады Беларусі ўсё яшчэ ставіліся да гэтага выдатнага спевака вельмі насцярожана. І яго песні ў нас мала хто ведаў. Яўген Іванавіч жа сябраваў з ім яшчэ з віленскіх часоў. І вось цяпер ён запрасіў некалькі чалавек паслухаць Забэйдзі. Уражанне было надзвычайнае. Пазт захапляўся сам і радаваўся нашаму захапленню. Ён падкрэсліваў, што спявак амаль усё жыццё быў адарваны ад радзімы, аднак не згубіў жывую беларускую душу, не страціў адметнай нацыянальнай манеры выканання, якую рэдка адчуеш у афіцыйна ўшанаваных беларускіх артыстаў. А па прыгажосці голасу Забэйдзі і ўвогуле няма з кім параўноўваць, казаў Максім Танк.

Давялося мне быць і на танкаўскіх застольях, якія пазт наладжваў з нагоды атрымання Ленінскай прэміі за кнігу "Нарачанскія сосны" (1978) і сваіх юбілеяў у 1982 і 1987 гадах. Сам ён, як вядома, спіртнога практычна не ўжываў, хіба для прыліку ў застольных кампаніях трохі прыгубляў каньяку ці шампанскага, але звыклія традыцыйны падтрымліваў і на затраты (са сваіх уласных сродкаў) не скупіўся.

Атрымліваць тую прэмію, якая тады лічылася самай ганаровай у Савецкім Саюзе, ён прыязджаў у Маскву. Там у той дзень была ладная група беларусаў з пісьменнікага асяроддзя. І пазт запрасіў усіх без выключэння. Застолле, арганізаванае ў рэстаране гасцініцы "Масква", набралася немаленькае. Але пачастунку і гаспадаровай зычлівасці хапіла на ўсіх. Мне выпала сядзець побач з Аляксеем Пысіным. І мы шчыравалі з ім на поўную моц. Шчодрая гасціннасць і даверлівая сяброўскасць панавалі і на тых юбілейных урачыстасцях, на якія мяне запрашаў пазт у Мінску.

Пісьменніцкая пагалоска нярэдка вінаваціла Максіма Танка ў залішняй памяркоўнасці ва ўзаемаадносінах з высокім начальствам і нават у абыякавасці да літаратурных спраў, калі яны не датычылі яго асабіста. Мне гэтыя нараканні ўяўляюцца не толькі перабольшанымі, але і проста няслушнымі.

Зразумела, і Максім Танк, нават тады, калі ён быў старшынёю Вярхоўнага Савета рэспублікі (пасадка на тыя часы больш намінальная, яна гучна называлася, але не давала колькі-небудзь значных уладных паўнамоцтваў), калі ўваходзіў у склад ЦК КПБ і ўзначальваў Саюз пісьменнікаў Беларусі, — нават і тады ён не меў рэальнай магчымасці сур'ёзна, а тым больш вырашальна ўплываць на афіцыйную палітыку хоць бы толькі ў дачыненні да беларускай культуры. Гэтая палітыка наогул вызначалася не ў Беларусі, а ў маскоўскім Крамлі. Але тое, што было ў ягоных сілах (як галоўны рэдактар часопіса і потым аўтарытэтны кіраўнік Саюза пісьменнікаў ён вырашаў многае), пазт імкнуўся рабіць, не вельмі турбуючыся пра тое, як гэта адаб'ецца на яго ўласнай службовай кар'еры.

Прыгавдаецца такі эпізод, які адносіцца да пачатку 60-х гадоў. У "Полыні" з бласлававання Максіма Танка, тагачаснага галоўнага рэдактара, прайшло некалькі артыкулаў, якія выклікалі рэзкую незадаволенасць цэаўскай ідэалагічнай службы. На пазта насядалі, патрабуючы ад яго і асабістага публічнага пакаяння. У гэтыя дні я сустраў яго ў тралейбусе. Разгаварыліся, у асноўным пра побытавыя дробязі, выйшлі на Цэнтральнай (цяпер Кастрычніцкай) плошчы. Максім Танк яшчэ працягваў гаворку, але ўжо закранаючы тое, што яму тады найбольш балела. Запомнілася, як ён сказаў: "Не буду каіцца, хоць пагражаюць зняць з пасады. Няхай здымаюць. Я не баюся. І не прападу. Буду ў два разы больш пісаць вершаў, на якія цяпер не хапае часу з-за рознай службовай тузаніны".

Выношаў ён думку вызваліцца ад кіраўнічага крэсла ў СП, вельмі рашуча адбіваўся (і ўрэшце адбіўся) ад пасады віцэ-прэзідэнта АН Беларусі, якую яму настойліва прапаноўвалі пасля таго, як з гэтай пасады пайшоў ужо вельмі стары Кандрат Крапіва. На працягу ўсёй сваёй творчасці, у тым ліку і ў савецкія часы, пазт пісаў палыміяныя вершы ў абарону беларускай мовы, у пачатку 70-х гадоў выступаў з дакладам праўлення СП Беларусі, у якім агучвалася нязгода пісьменнікаў з разнаснай афіцыйнай крытыкай Васіля Быкава, падтрымліваў, як сведчыць апублікаваная цяпер перапіска, апальную Ларысу Геніюш і бунтоўнага Уладзіміра Караткевіча. Ён добра бачыў слабасці многіх з нас, але, калі мог, выручаў з бяды, увогуле так ці іначай спрыяў усім, у каго адчуваў шчырую прыхільнасць да беларускай культуры, жаданне і здольнасць працаваць для яе захавання і развіцця.

Мне ён яшчэ па свежых уражаннях казаў,

што хадзіў у ЦК КПБ заступацца за пазтаў Аляся Разанава і Віктара Яраца і іхняга аднакурсніка па БДУ Барташа, калі ім пагражала расправа за тое, што яны арганізавалі збор студэнцкіх подпісаў пад лістом з патрабаваннем, каб выкладанне ўсіх дысцыплін (за выключэннем рускай мовы і літаратуры) вялося на беларускім аддзяленні філфака на роднай мове. Хлопцаў за іхняе высакароднае парыванне ўсё роўна пакаралі, але ж не з той жорсткасцю, якая мелася на ўвазе спачатку.

Зрэдку расказваў пазт і пра некаторыя прыкрасці, якія рабіліся ў дачыненні да яго самога. З крыўдай і недаўменнем некалькі прыгадваў ён, зноў жа па свежых слядах, што адзін выдатны беларускі пазт, які некалі друкаваў прыхільныя артыкулы пра танкаўскую творчасць, пасылаў у Маскву свайго сябра А. Кучара, каб той агітаваў уплывовых людзей з адпаведнага камітэта супраць прысуджэння Яўгену Іванавічу Ленінскай прэміі. Ваяж, як ужо зразумела, не спрацаваў. А за яго арганізацыяй стаяла, пераважаючы і сяброўскія пачуцці, чалавечая рэўнасць — сам той пазт гэткай прэміі не атрымаў (не хапіла ўсяго некалькі галасоў), хоць па ўсіх тагачасных крытэрыях і заслугоўваў яе. "Вось такія мы, беларусы. Заўсёды гатовы падставіць падножку адзін другому", — з горьчучу іранізаваў Максім Танк. Таго пазта ён паважаў і таму асабліва востра ўспрыняў ягоны непрыгожы выпадак.

Шмат даверлівых разоў было ў мяне з Яўгенам Іванавічам вясною 1991 года. Нашы дарогі тады сышліся ў так званай лечкамісіі. Я патроху адыходзіў ад цяжкага інфаркту (ён быў трансмуральны — з клінічнай смерцю), а Яўген Іванавіч у чарговы раз падлецаў сваё даўно хворае на арытмію сэрца, якое шмат гадоў працавала, выбіваючыся з апошніх сіл. Трохі дапамагаў электрастымулятар, але яго трэба было час ад часу падзараджаць ці нават замяняць.

Палаты ў нас, вядома, былі розныя. Але мы сустракаліся на бальнічным калідоры, а потым і ў сталойцы, дзе сядзелі за адным сталом — Яўген Іванавіч сам запрасіў мяне за свой стол, калі там вызвалілася месца. Пазта цікавіла, ці адчуваў я што-небудзь у стане клінічнай смерці (усё ж яна яшчэ як бы і не сапраўдная смерць), ці сутыкаўся з якімі новымі, незразумелымі з'явамі, словам, ці бачыў той свет і што ўвогуле думаю пра яго існаванне або адсутнасць. Пра гэта мы разважалі неаднойчы, але да зусім пэўнай высновы так і не прыйшлі.

Яўген Іванавіч, здаецца, больш схіляўся да думкі, што ніякага таго свету няма. А калі чалавек памірае, дык для яго на гэтым усё і канчаецца. Застаецца ж на грэшнай зямлі толькі добрая ці блага памяць у залежнасці ад таго, як ён жыў, што зрабіў для людзей і краіны.

Я шчыра прызнаўся, што ў тыя некалькі хвілін, калі не працавала сэрца, не адчуваў нічога. Проста на адной фразе, якую я выразна памятаў, адключыўся, а потым свядомасць вярнулася, а з ёю прыйшоў і страшэнны боль, вычуваць які давялося працягла час. Ні ў пекла, ні ў рай у кароткія імгненні спаткання са смерцю ніхто мяне не цягнуў. Так мне ўяўлялася, калі ўжо ачуняў. Але гэта не значыць, разважаў я, што так было і на самай справе. Бо калі мне было наканавана памёрці, а потым сілы, што распадаржаюцца чалавечым жыццём (калі такія ёсць), раптам перадумалі і вырашылі вярнуць небараку з таго свету, дык яны, мушкетэры з маёй памяццю ўсё, што я чуў і бачыў за мяжою змянога існавання. Сцэрлі, каб не выдаў іхнія таямніцы, скажам, па балбатлівасці. А можа, і не было змены наканавання, а здарылася памылка: паслалі старую з касою не да таго, каго трэба было ўжо забраць. Выправілі тую памылку ў самы апошні момант. Зачэпка і для гэтых разважанняў, вядома, знайшлася. Пакуль мяне прыводзілі да свядомасці, прымяняючы ўрэшце і электрашок, бо ўжо мала спадзяваліся на што іншае і наогул на станоўчы выход, — за гэты час у аддзеле рэанімацыі памёр чалавек, на месца якога мяне і паклалі. Іншага не было. "Ён забраў вашу смерць", — казалі мне потым медсёстры.

Усю гэту містыку, якую нельга ні абвергнуць, ні даказаць, я разводзіў амаль усур'ёз, а Максім Танк цярыліва і не без пэўнай цікавасці выслухоўваў, не аспрэчваючы і не пагаджаючыся. Пра сябе ён казаў, што дома ў яго сапраўдны лазарэт, амаль усе хворыя. Пазт крыўчна выказваўся пра бязладдзе, якое ўжо тады наступала ў краіне. Ад сваіх камуністычных перакананняў не адмаўляўся (у той час некаторыя ўжо здавалі партыйныя білеты, ад якіх раней мелі немалыя выгоды), аднак пра савецкія парадкі цяпер гаварыў не толькі без усялякай апалагетыкі, якая ёсць у танкаўскіх вершах, але і з прыкметнай рэзкасцю. У прыватнасці, успамінаў, як на пачатку 30-х гадоў уцякаў з Заходняй Беларусі ў Савецкі Саюз і як толькі чудам здолеў вярнуцца назад, пабачыўшы ў энкаўскай кутуцы такія жахі, якіх у польскай турме (ад яе ён тымі ўцёкамі спрабаваў

З І. Мележам, Е. Ступланам (Латвія), М. Нагнібдой (Україна). 1973 г.

Максім Танк у дзень свайго 70-годдзя. 1982 г.

З В. Роўдам, А. Фляркоўскім (Масква), 1969 г.

уратавацца) ніколі не было. Згадаў Максім Танк і пра крыўдны недавер савецкіх чыноўнікаў да ўдзельнікаў заходнебеларускага нацыянальна-вызваленчага руху, у тым ліку да камуністаў, былых падпольшчыкаў, адразу пасля ўз'яднання і аж да часоў хрушчоўскай адлігі. Пра гэта трохі было і ў "Лістках календара" і ў іх друкаваным тэксце. Але гаварыў пазт больш рэзка і з большымі падрабязнасцямі. Гарбачоўская галоснасць усё ж развязаваў языкі. І Максім Танк тут не быў выключэннем, хоць Гарбачовым ён, як мне здалося, не захапляўся.

А яшчэ пазт, як і заўсёды, шмат жартваў, часам змрочна, казаў, пасылаючыся на яўрэйскага класіка: "Давайце пагаворым пра што-небудзь веселейшае, пра чуму ў Адэсе". Жарты Яўгена Іванавіча звычайна былі дасціпнымі, нярэдка нечакана-парадаксальнымі, як тая згадка пра чуму, але добра клаліся на сітуацыю, нараджаліся ёю. І ніколі не выглядалі натужна-вымучанымі.

Прыгавдаецца, як яшчэ раней, пры абмеркаванні аднаго з выдавецкіх планаў у нашым Саюзе пісьменнікаў выявілася, што ў прапанаваным выданні Гамера на беларускай мове не пазначаны перакладчык. Максім Танк зрагававу імгненна: "Гэта ён не ад нас засакрэціў сваё прозвішча, а схаваўся ад Гамера, каб той часам не прад'явіў прэтэнзій".

Падчас нашага бальнічнага побыту Яўген Іванавіч расказваў пра мноства цікавых выпадкаў са свайго жыцця, асабліва ахвотна падаваў камічныя здарэнні са шматлікіх паездак па Саюзе і за мяжу, хоць і наракаў, што яны забірлі багата часу; не скупіўся і на анекдоты, якія расказваў са смакам і з трапным падкрэсліваннем таго, што павінна

было выклікаць смех. Некаторыя з іх, як і асобныя рэальныя гісторыі, мелі філалагічны ўхіл.

Адна з такіх гісторый звязана з вядомым рускім пазтам Аляксандрам Пракоф'евым. Той, па словах Максіма Танка, любіў казырнуць замежным слоўцам, у тым ліку і з моў, якіх ён не ведаў, акрамя асобных ходкіх выразаў, якія спецыяльна завучваў для пэўнай нагоды. У Венгрыі на адным з урачыстых прыёмаў Пракоф'еў сказаў тост, які закончыў венгерскай фразай, думаючы, што прапаноўвае выпіць узнятыя кілішкі да дна. Венгры госьця выслухалі, але стаялі яўна збянтэжаныя. І гучных апладысментаў, на якія разлічваў прамоўца, не паследвала. Бо сказанае ім азначала: "Вып'ем да дупы". Так для далікатнасці Яўген Іванавіч павярнуў на польскі манер пракоф'еўскую накладку. Весела гучаў у ягоных вуснах і анекдот пра мядзведзя. Схаваўся за кустом, талпыгін стаў квохаць па-курунаму. Ліса, якая пачула гэтае квоханне, кінулася за здрадливы куст. Праз нейкі момант адтуль паляцела лісіная поўсць, а потым, апетытна аблізваючыся, падняў мядзведзь і задаволена сказаў: "Як гэта добра, калі ведаеш замежныя мовы і можаш на іх гаварыць".

Словам, сумаваць з Яўгенам Іванавічам не выпадала. Ягоныя жыццялюбства, таварыскасць, добрая чалавечая прыхільнасць і спагада хораша грэлі душу заўсёды, а надзвычай цяжкаю, амаль катастрофічнай для мяне вясною 1991 года дапамагалі адыходзіць і ад той бездані, перад якою я тады стаў.

Дзмітрый БУГАЕЎ
Фота Уладзіміра Крука

У ВЯНОК
Максіму
Багдановічу

Дзве цікавыя кніжкі амаль адначасова выйшлі ў Гродне дзякуючы Упраўленню культуры Гродзенскага аблвыканкама і мясцоваму Музею Максіма Багдановіча.

Абедзве (дарэчы, выданыя прыстойным накладам — тры тысячы паасобнікаў) дапамагаюць яшчэ раз зазірнуць у непаўторны свет аднаго з самых выдатных паэтаў нацыянальнай літаратуры, далучыцца да таго адраджэнскага духу, што панавала ў душы М. Багдановіча і які жывіць сёння кожнага, каму неабякавы лёс Бацькаўшчыны.

Першая кніга — творы самога Максіма-Кніжніка. На яе вокладцы — партрэт паэта і подпіс-назва "Максім Багдановіч". А пад вокладкай — яго лепшыя творы (амаль шэсць дзесяткаў). Свайго роду запрашэннем у кніжку з'яўляюцца радкі вядомага верша М. Багдановіча:

*Вы, хто любіце натрапіць
Між старымі паэзіі, найперш,
Кнігі, ужо даўно забытай,
Блёкны, высахшы лісток, —
Праглядзіце гэты томік:
Засушыў я на паперы
Краскі, свежыя калісьці,
Думак шчырых і чуця.*

А затым ідуць вершы, што на слыху ў многіх аматараў паэзіі, найперш, зразумела, прыхільнікаў творчасці М. Багдановіча — "хххізноў пабачыў я сялібы...", "Раманс" ("хххЗорка Венера ўзышла над зямлёю..."), "Случкія ткачыкі", "Летапісец", "Перапісчык", "Краю мой родны! Як выклалі Богам...", "хххЯ хацеў бы спаткацца з Вамі на вуліцы...", ххх "Маладыя гады...", "Пагоня" і іншыя. А на завяршэнне — развітальнае чатырохрадкоўе паэта:

*У краіне светлай, дзе я ўміраю,
У белым доме ля сіняй буты,
Я не самотны, я кнігу маю
З друкарні пана Марціна Кухты.*

У якасці пасляслоўя змешчаны артыкул Алесь Чобата "Паэт і час" — асноўныя згадкі пра жыццёвы і творчы шлях М. Багдановіча, ацэнка яго творчасці з вышні сённяшняга дня.

Упрыгожваюць зборнік рэпрадукцыі старых здымкаў, якія адлюстроўваюць мясціны, звязаныя з імем Максіма-Кніжніка, выявы яго самога і блізкіх яму людзей.

Другая кніга называецца "Ты не самотны..." і прысвячаецца М. Багдановічу. Пад адной вокладкай змешчаны два зборнікі паэзіі, аўтарамі якіх з'яўляюцца Данута Бічэль і Алесь Чобат.

"У тваім доме" — творы Д. Бічэль, як новыя, так і напісаныя раней, прысвечаныя Максіму Багдановічу, яго памяці, а таксама людзям, з якімі ён быў знаёмы ("Максім і Людвіка", "Зоська Верас", "Цётка"). Дзякуючы творам Д. Бічэль можна адчуць, наколькі жывая паэзія М. Багдановіча сёння, як адпавядае яна духоўным памкненням сьведомых беларусаў. Як ведаць з верша "Запрашэнне да Лрысы Геніюш", Максім нязменна прысутнічае сярод тых, хто і сам з'яўляецца сапраўдным увасабленнем беларускасці:

*Заслана тканая дзяржэткай лава.
Там Багдановіч — найшчырэшы гасць.
На покуці Рагнеда і Прадслава.
І нам з табой таксама месца ёсць.*

Творы А. Чобата аб'яднаны назвай "Ліст у Ялту". Яны і на самай справе ўспрымаюцца свайго роду лістом таму, кім А. Чобат захапляецца, перад кім гатовы схіліць у пашане галаву. Тут і вершы пра мясціны, дзе давялося пабываць М. Багдановічу, а таксама вершы, пра змест якіх гавораць самі назвы: "Агрыпа Багдановіч", "Адам Багдановіч", "Бацька і дзеці", "Наша Ніва"... Тут і верш "Чырвоныя макі" — пра той час, калі цяжкахворы паэт знаходзіўся далёка ад Бацькаўшчыны:

*Апошні май. Апошні год Расіі.
Пусты і сумны поўны махаў Крым.
Пусты паміраюць маладымі.
Гарыць агонь... На попел і на дым.*

Апошнія цвітуць густыя макі.
Ты ходзіш там і ўсё глядзіш на свет,
але ў вачах — маленства, Гродна, маці.
Пара ісіці... Пара дахат. Паэт.

Кнігі "Максім Багдановіч" і "Ты не самотны..." стануць добрым падарункам усім аматарам і прыхільнікам творчасці нашага вечна юнага Максіма.

А. АН-ЕВІЧ

Новыя вершы

Зёлкі, птушкі і я

*Краскі-зёлкі раніцай у лузе
Прачынаюцца раней, чым людзі.
А птушкі-птушкі ў лесе волкім
Прачынаюцца раней, чым зёлкі.*

*Шмат гадоў ужо я прачынаюся
Разам з птушкамі ў кустах,
у гнёздах,*

*І раней, чым зёлкі ў долях росных.
Значыць, скоры з імі і зраўняюся,
Перайду ў іх род, у неўміручасць:
Далучу да вечных зёлкаў цела,
А душа далучыцца да птушак.
Будзе пець, як і дагэтуль пела —
Беларуская душа лясная...*

Толькі голас мой ці хто пазнае?

Пасля сукменню

*Вось яно, тое,
Чаго мне так моцна —
Я толькі цяпер зразумеў —
Не хапала:
Дотыку дробных,
Калюча-гаючых дажджынак
Да сэрца...
У міг акрыяла!*

Перамоўка

*— Сорамна,
Сорамна,
Сорамна ўсё ж, чалавеча,
Гэтак баяцца
Нявечнае страціць навечна,
Гэтак імкнуцца
Яшчэ раз абняць, прыгалубіць,
Чару каханія
Яшчэ і яшчэ раз прыгубіць.*

*— Сорамна,
Сорамна, Божа,
Я згодзен з Табою,
Сорамна так,
Што пакутую горш, як ад болю,
Сорамна, Божа,
І ўсё ж — цераз мукі і цераз...
Прагну яшчэ і яшчэ раз!
Даруй — і яшчэ раз!*

Ты — мой!

*"Ты — мой!" —
Гарэліва казалі вочы,
Не знаючы,
Што гэтым словам моц
Дзецца толькі пад уладай ночы,
Як на калінавы уздыдеш мост
І ўхопішся за морак,
Каб не ўпасці —
Калі загойдаецца пад табой,
І на мяжы бяспамяцця,
Ад шчасця,
Запрымаўляеш гарача:
"Ты — мой!"*

*Ты — мой! Ты — мо-ой!
Ты — мо-о-ой!.."*

Элегія

*Гэтай скрухі мне ўжо не пазбыцца.
І не трэба, міласна прашу,
На зыходзе дня, пад зараніцай,
Усыпляць мне чарамі душу.*

*Я да дня свой келіх выпіць мушу.
Мне не страшны ўжо ні яд,
ні нож.*

*І калі, нібы кіта на сушу,
Лёс на волю выкіне, — ну што ж!*

*Адмаўчуся хоць... Бо ў паняверцы
Я не ўмеў разумна памаўчаць.
Разрываючы на часткі сэрца,
Одум горкі ходзіць па начах.*

*Для чаго, дзеля якой хімеры
Нёс я крыж усцяж
фальшывых вех?
Ашуканы, здраджаны, схварэлы,
Як заложнік, дажываю век.*

*Гэтай скрухі мне ўжо не пазбыцца.
І не трэба, міласна прашу,
На зыходзе дня, пад зараніцай,
Усыпляць мне чарамі душу.*

Я вас любіла

Памяці Ліпы

*У дамавіне, ўсланай палатном,
Акаймаванай крэпам і мярэжжай,
Яна заснула непрабудным сном
З ледзь-ледзь прыкметнай
на губах усмешкай.*

*Яе на дзіва маладжавы твар,
Без следу мук
і без маршчынак жорсткіх,
Не страціўшы зямнога характва,
Прыдбаў якойсьці іншай прыгажосці.*

*Высокае адкрытае Чало
Красою вечнасці ўжо аддавала.
І нешта царственнае ў ёй было,
І штось ад Маці Боскай праступала.*

*Яе спакойны, чысты, як абраз,
Застыглы воблік,
перад свечкай з цэрквы,
Як быццам гаварыў да ўсіх да нас:
"Не плачце!.. Гэта лепш,
чым боль нясцерпны.*

*Вы знаеце, як я хацела жыць,
Каб радавацца вам — я вас любіла.
І каб у Бога літасць заслужыць —
Усё, што ўмела, для добра рабіла.*

*Я дажывала дні свае з мальбой,
Каб лёс да вас быў болей літасцівы.
І не бяда, калі душы маёй
Адночы вы не клікнеце ў гасціны.*

*Я не пакрыўджуся... Далёка, там,
Дзе ўсё пад знакам вечнага прычасця,
Я буду думаць, што напэўна ж вам
Бог большай мераю адмераў шчасця".*

О, як яны
натхнялі...

*О, як яны натхнялі,
Папоўзаўшы па вершах,
Паэтаў беларускіх
На вылет у прастор:
З акна або з балкона
Апошняга наверху —
На тратуар каменны
Ці на каменны двор!..*

Умяшанне
ў чужую размову

*Ну так, на Парнасе
не дзіўнае штось —
І графаманы, і фальсіфікатары.
І блазны з пароды юродзівых ёсць.
І нават, шануючы вас, правакатары.*

*Усякіх хапае. Ды што — графаман
Ці блазен? Паціце іх
к чортавай матары —
І будучы грымець вам
на ўсю глухамань
Бясспрэчныя таленты і...
правакатары.*

*Па чым іх адрозніць — ці гэны, ці не?
Па рэху, што коціцца ўдал
з перакатамі.
Так ёсць і так будзе, дзе вечна ў цане
Даносчыкі, сышчыкі і правакатары.*

Вузкая палоска святла напалам разрэзала зацемененае вакно і нахабна лезла ў вочы. Не сляпіла, але нагадвала пра тое, што за высокімі сценамі пакоя, за гэтымі цяжкімі штормамі жыццё ідзе па сваім раскладзе. Гэта было непрыемна. Непрыемна і брыдка, як і боль, што ўжо цэлы дзень трымаў Агрыпу на ложы. Хворы ляжаў, прымружыўшы вочы, і слухаў, як блукае — не хоча супакоіцца — па ягоным цэле боль. Слухаў і не мог змырыцца — ні з гэтым неспадзяваным болем, ні з глухой цішай, ні з тым, што па той бок штораў нічога такога няма: ні болю, ні цішы, ні змроку сярод белага дня.

Яшчэ ўчора Агрыпа не ведаў гэтага болю, нават не прадчуваў яго. Цяпер нават не верылася, што зусім нядаўна ён быў поўны сілы і лужасці. Учора было вялікае свята, і ён, Агрыпа, быў — не, не галоўным на тым свяце, але ўсё ж адным з асноўных яго ўдзельнікаў. Учора ў Кесарыі адкрывалі гульні ў гонар Клаўдзія. Калі б тэатр мог рассунуць сцены і павялічыцца ўдвая, то і талды ў ім не хапіла б месца ўсім, хто прагнуў быць на гульнях. Агрыпу цешыла відовішча, добры настрой Клаўдзія, іхнія фаніяны стасункі — усё гэта выдала трывалым і надзейным. А сёння нарапіны настрой быў яшчэ лепшы. Агрыпа з'явіўся ў тэатры на святанні, падкрэсліўшы тым самым, якое важнае значэнне маюць для яго, цара, гульні ў гонар імператара. Ягоная срэбная туніка адсвечвала ў першых промнях сонца тысячамі вясялкавых кропель. Здалося, увесь тэатр затаіў дыханне, калі Агрыпа падымаўся па сходах. Яго атачылі паслы Тыра і Сідона, але нават яны, выпрошваючы ў яго перамір'е ды літасць, не раззлавалі Агрыпу. Наадварот, іхнія захопленыя воклічы адносна яго асобы выклікалі яшчэ большую лагоду ў сэрцы. Бо хто не хоча, каб яго любілі? Каб ім захапляліся? А пасля? Што здарылася пасля?

Агрыпа склыгнуў зубамі — як ён ненавідзеў сваю бездапаможнасць! Таму ў яго жадаў, каб тхосці старонні бачыў яго ў гэтым пакоі, на гэтым ложы, яго — нямогла, слабага, вартыга жалю. О, калі б цяпер тут былі ягоныя праціўнікі — як бы яны ўспеліся! Хутчэй за ўсё кінуліся б на калені і пачалі б славіць свайго Бога за тое, што ён пачуў нарэшце іхнія мольбы. А што, калі... Агрыпа ажно застагнаў ад неспадзяванай думкі, ягоная галава пачала кідацца на палушшы, не могучы адарвацца ад яе. А што, калі іхнія просьбы і напраўду пачуцься? Напэўна ж, яны прасілі свайго Бога аб гэтым. Не маглі не прасіць, бо нядаўна цар не захацеў больш цярыць прысутнасць іхняе секты, якая ўпарта пускала карэнне ў Юдэі. Нядаўна па загадзе Агрыпы аднаму з іх ссеклі галаву. Якубу. Кажуць, ён быў здольным вучнем таго шаленца з Назарэта... А што, калі астатнія пачалі клікаць помсту на Агрыпава галаву?

Ды ну! Не можа быць! Хаця б таму не можа быць, што іхняга Бога няма! Яны яго выдумалі! Выдумалі, дурнаць іншым галовамі і самі шалеюць ад сваёй веры. Яны самі вінаватыя ў сваіх няшчасцях! У тым, што іх праследуюць, вытурваюць з паліцыйнага праста ад іхніх малітваў і кідаюць у вязніцы! Бо не трэба было ісці за тым, каго ніколі не было!

Не было! Ніколі не было! Усё — ад пачатку і да канца — падман, хлусня, казка. Ён, Ірад Агрыпа, выкрые іхні падман і тым самым увекавечыць сябе. Бо гэта не просты падман, але той, які ўжо набыў арэол прыгажосці і х якім ужо вельмі цяжка змагацца. З брыдотай змагацца няцяжка. Але з прыгажосцю?! О, дзеля гэтага патрэбна сапраўднае майстэрства! Вытанчанае. Мужнае. Бо не кожны здольны выкрыць прыгажосць і прымусіць усіх убачыць у ім брыдоту!

Не здольны быў ягоны дзед Ірад Вялікі. Ён, хітры і смелы, ён, хто ўмеў раскручваць самыя неверагодныя клубкі інтрыг, ён, каго баяліся не толькі слугі й падданыя, але і ўласныя дзеці, не здолеў ад самага пачатку сячы тое дрэва, калі яно яшчэ і не было нават дрэвам, але ўсяго толькі кволым парасткам. Перабіць тысячы немаўлятаў у Бэтлееме — ці вялікая мудрасць для гэтага патрэбна? Тысячы перабіў, а таго, за кім гнаўся, выпусціў і дазволіў яму жыць. І цяпер кожны, хто ўзгадвае Ірада Вялікага, бляднее з твару і заплюшчвае вочы, быццам баіцца убачыць штосьці падобнае наяве. Не, ён, Ірад Агрыпа, адноўчы справядлівае! Ён павінен з каранем знішчыць заразу жыўчай секты, якая пасля ўкрыжавання свайго пачынальніка гэтак моцна пусціла свае карані. Знішчыць, спаліць, попел па ветры рассяецца.

Хворы прыўзняўся на локці, нібы ўжо цяпер вярта было толькі варухнуць пальцам — і той попел паляціць па ветры, не пакідаючы па сабе следу. Ён ужо бачыў шэрае воблака попелу, ад якога ў хуткім

часе не застанеца і згадкі. Ды раптоўны боль маланкай жыгнуў па целе, ахапіў кожны яго закуток і кінуў Агрыпу ў бездань цемры. Балючай і ўсёўладнай.

Хворы паляцеў у цямерэ, і ў часе гэтага палёту ўвачу замільгацелі нейкія круглыя камякі. Прыгледзеўся: ды гэта ж галовы! І вось ужо шмат галоў ляжыць у пыле на пляцы каля ягоных ног, а чыёсьці паслужлівыя рукі падкідаюць да гэтае кучы ўсё новыя і новыя... Перамога! Спячэ, не здольны больш ні на якія ідэі і думкі галовы маглі азначаць толькі адно — перамогу над ягонымі ворагамі. О, якое гэта шчасце — бачыць пад сваімі нагамі бездапаможныя, бяздумныя галовы! Але... дзе ж яны? Куды падзеліся?

Цемра.

забыўся, пляменнічак!

І зноў — нервовы рогат.
— Антыпа? Сам Ірад Антыпа?! Але ж... цябе... няма... Ты ж сасланы!
Госць зморшчыўся:
— Усе мы сасланыя. І ты вось...
— Што? Я? Пры чым тут я?
І аціх.
Маўчаў і госць, толькі ўглядаўся ў Агрыпаў твар, быццам намагаўся зразумець свайго пляменніка — дагэтуль удачлівага, абласканага адным, а потым і другім імператарам. На троне валадарыў пяпер удачлівы. Ён жа, Ірад Антыпа, якому здарзіў лёс, смакаваў долю выгнанніка — нікому непатрэбнага, усімі забытага, усімі адрынутага.
— Во-о-ось так вось... — парушыў

ліцца ўладай з рознымі... пра-ро-ка-мі. Так, ты спяў аднаму галаву (Антыпа закруціў рукамі твар), але ты дазволіў разгульваць па свеце другому! Так, ты ўрэшце яго ўкрыжаваў...
— Не-е-е... — прастагнаў Антыпа. — Гэта Пілат...
— Ты ўкрыжаваў яго, узвысіў здэклівы голас Агрыпа, — але ж ты і дазволіў яму ўвакраснуць! І гэта самая страшная твая памылка! Нядбайнасць! Калі хочаш, зладчыства супраць гэтай зямлі! І яны, хто жыў тут пяпер, і тыя, хто будзе жыць потым, ніколі табе гэтага не даруюць. Не дарую і я, бо вымушаны выкарчоўваць спадчыну ўвакраснення, якая нарадзілася пры табе. Але я зраблю ўсё...
Агрыпа асекся на паўслове — плечы

— Брат недзе тут, у пакоях. Зараз паклічу.
— Не трэба! — неспадзявана гучна запярэчыў хворы. — І скажы яму: няхай не чакае. Не дачакаецца! Ну? Ідзі і скажы! Не дачакаецца! Чуеце? Вы ўсе, хто чакае майё смерці, не да-ча-каецеся! Прэч! Усе прэч!
Ён хрыпеў, кідаўся на ложы, шматаў на сабе коўдру.
— Прэч! Прэч! Усе прэч!
І раптам ён убачыў галаву. Адну галаву. Без тулава. Вочы гэтай галавы ўважліва глядзелі на яго, углядаліся, быццам спрабавалі зразумець тое, што з ім адбывалася.
— Прэ-э-эч! І ты прэч таксама! — зароў Агрыпа, але галава нават не мігнула вачыма. — Чаго вылупілася? — рыкнуў Агрыпа і папытаў зусім недарэчнае: — Ты чыя?

Ірына ЖАРНАСЕК

АТОНІЯ

АПАВЯДАННЕ

ДЗЕНЬ ДРУГІ

Штосьці вільготнае дакранулася да вуснаў хворага, і ён з натугай адплю-шчыў вочы. Нейкая ружовая постаць схілілася над ім і праводзіла мяккай халаднаватай губкай па вуснах. Хацеў запытаць: "Хто ты?", але стрымаў сябе — не выдаў сваёй нечаканай невідучасці. Аб сваёй немачы цару мажліва гаварыць толькі тады, калі тая немач будзе пераможана. І гэта будзе! Абавязкова! Тады ён пасмяецца са сваёй нямогласці ды слепаты. Ён не будзе стагнаць ды выць, як некалі стагнаў ды выў у сваім замку ягоны дзед. Учаканні смерці ягоны дзед, казалі, зрабіўся вартым жалю. О не! Гэта немагчыма! Ірад Вялікі — і доўгае выццё па начах, ад якога стгне ў жылах кроў... Але... пры чым тут... перадсмеротны час ягонага дзеда?

— М-м-м...
— Тату цяжка? Дрэнна? Ну, скажы, скажы...

Бэрэнікэ... Ягоная Бэрэнікэ дзеліць з бацькам жорсткі, нечуваны боль!

— Пі-іць... — папрасіў ён дачку.
— Рода! — паклікала Бэрэнікэ служанку. — Дапамажы напайць тату.

Удзвюх яны прыўзнялі палушку, і да вуснаў хворага дакрануўся кубак з вадой. Глынуў некалькі глыткоў, пачуў, як вада палілася да рота, вушы, на шыю. Ягоны твар таргануўся ад гневу — няўмекі, нехлямяжыя няўмекі! Ляжаў і нейкі час не мог супакоіцца. Вачэй больш не адплюшчыў — не жадаў бачыць ружовы прывід над сабой, у якім не мог пазнаць сваёй дачкі. Астатнія, напэўна ж, таксама сабраліся...

Што? Сабраліся? Чаго яны сабраліся?
— Агрыпа... — шапнуў хворы ледзьве чутна.

Бэрэнікэ нахілілася да яго:
— Паклікаць брата? Ён тут, у суседнім пакоі...

Рэзка хітнуў галавой — не! Навошта тут Агрыпа, ягоны сын? Штосьці ўзбунтавалася ў яго супраць сына — здаровага, прыгожага, упэўненага ў сабе ды сваіх сілах...

Боль... Нясперпны боль раптоўна засланіў сабой усё і ўсіх... І... нікога... Ні ружовых постацяў, ні сына ў суседнім пакоі — нікога...

Хтосьці халдзіў па пакоі, вакол ягонага ложа. Той нябачны падыходзіў да вакна, на момант затрымліваўся і зноў ішоў далей — з аднаго кутка ў другі, з другога ў трэці. Затым той хтосьці зноў набліжаўся да ложа і зноў пачынаў кружыць вакол яго.

— Прэч! — штомоцы гукнуў Агрыпа.

— Прэч ад мяне!
Але той, хто блукаў, нават не запніўся, не звярнуў увагі на хворага, быццам гэта не цар крычаў на яго, але нейкі там прасталюдзін.

— Прэ-э-эч! — зноў загарлаў гаспадар, не жадаючы чуць блізу сябе дакучлівыя крокі.

Цемра...
Халад...
І гарачыня... Полымя.

Ён стаў воддалей, скрыжаваўшы на грудзях рукі. Стаў і ўглядаўся ў хворага.

— Хто ты? — запытаў Агрыпа.

Госць засмяўся — здэкліва й рыпуча:

— Не пазнаў? Хутка ж ты на мяне

нарэшце госць зацяглае маўчанне. — Я змяніў свайго бацьку на троне, ты, Агрыпа, змяніў мяне... Хто пяпер?

Пытанне яшчэ вісела ў паветры, а ўжо насустрэч яму рвануўся адказ-пратэст:
— Што за духта! Чаму нехта павінен мяне змяняць? Яшчэ рана! Я павінен скончыць тое, дзеля чаго...

Госць зморшчыўся:
— Тае бяды — сын скончыць. У цябе ж ёсць сын? Ну вось... І таксама Агрыпа — людзям нават прывыкаць да новага імя не даўдзецца...

— Так! Сын у мяне ёсць, але пры мне сядзіць дачка... Бэрэнікэ...

На гэтыя мройныя словы госць адно зарагатаў:

— А ты хацеў, каб тут сядзеў сын? Але ў яго свой клопат — ён чакае...

— Чаго?
У адказ — маўчанне.

— Чаго ён чакае? — захрыпеў Агрыпа.

— Сам... ведаеш...
— Не дачакаецца! — закрычаў штомоцы цар Агрыпа і выціг наперад рукі, гатовыя ўжо цяпер уцяпіцца ў сынаву шыю і ўбачыць прад сабою бліскавіцы жаху ў ягоных маладых вачах. Бо няхай не чакае, не спадзеецца, не будзе сваіх гніючых планаў у той час, калі ягоны бацька ляжыць, уціснуты невядомай сілай у ложа!

Госць грэбліва паморшчыўся:
— Не шалей — не дапамога. Ці ты не маеш досведу свайго дзеда?

Хворы імгненна аціх — адно цяжка дыхаць. Так, ён ведаў, як сцвярджаў сябе ягоны дзед. На ягоных руках — кроў уласных дзяцей, жонкі, а потым — атруты, забойствы, поўныя вязніцы ягоных магчымых непрыяцеляў. Хто, калі, як зможа даведацца цяпер, колькі сярод знішчаных было сапраўдных ягоных непрыяцеляў? Тысячы бэтлемеўскіх хлапчукоў-немаўлят — вось ягоныя ворагі. А таго, адзінага, дзеля каго была распачата бэтлемеўская разна, ён упусціў. Дык чаго тады варта ўсё ягонае змаганне?

І гэты... ягоны сын, які цяпер тут каркае... Хіба ён не вінаваты ва ўсім, што цяпер адбываецца?

— Вы вінаватыя, — працадзіў скрозь зубы Агрыпа. — Вы! Бо дапусцілі, каб распаўзлася па свеце секта таго шаленца з Назарэта!

— Я? Ты прапракаеш мяне? Хіба ж не ведаеш, што пры мне яго ўкрыжывалі? — памаўчаў і дадаў зусім неспадзяванае: — Хто ведае, можа, з тае прычыны я і мучаюся цяпер.

Зараз ужо прыйшла чарга смяянца гаспадару. Перад ім стаяў былы тэтрарх, які пакутаваў за штосьці! Пакутнік! Калі сам не змог, дык пакутуй!

— Так, ты яго ўкрыжаваў! — засмяўся Агрыпа. — Тут ёсць твая заслуга — гэта праўда...

— Не я! — спуджана выставіў перад сабой рукі госць. — Не я! Судзіў Понцій!

— І гэта жака былы тэтрарх! Гэта жака былы валадар! Дарма што пры табе і знайшоўся той разумнік, якога каранаваў на трон Пілат! Ха-ха-ха! У Юдзі адначасна было два цары! Ха-ха-ха!

Госць закрыў далонямі твар. Агрыпа змоўк, углядаючыся ў свайго папярэдніка, які цяпер калаціўся ад страху. І гэта былы валадар! Бедная зямля!

— Бедная зямля! — прамовіў Агрыпа ўголос і ўбачыў, як ад ягоных слоў госць сціснуўся ўсім целам. — Бедная! Бо мела такіх валадароў, якія дзвалілі сабе дзя-

госця калаціцца, як у ліхаманцы. Але гэта быў ужо не страх — госць смяяўся! З каго ён гэта смяяўся?

— Ха-ха-ха! — заходзіўся Антыпа. — Зробіш-зробіш... Супакойся, пляменнічак, ты ўжо заробіў! Ха-ха-ха! Спяць пару галоў — гэта ты называеш "зробіш"? Тваё паляванне скончыцца вельмі хутка!

Антыпа наблізіўся да хворага, нахіліўся над ім, і Агрыпа адчуў, як ледзяное ўсё ўсярэдзіне.

— Чуеш? — Антыпа ўзняў палец угору і прыслухаўся. — Чуеш? Гэта вые твой дзед, Ірад Вялікі. У-у-у... Чуеш?

Агрыпа не чуў.

— Як? Ты не чуеш тое, што чуе ўвесь свет? Ах, ты ж заняты — ты змагаешся, ты выкарчоўваеш!.. Ты яшчэ спадзеешся, а ён ужо вые. І хутка, вельмі хутка ты таксама пачуеш тое выццё. Пачуеш і... да-па-мо-жаш свайму дзеду. Так-так, хутка ўзвыеш...

— Прэч! Прэч ад мяне! — загарлаў штомоцы Агрыпа.

— Баішся? Ну так, гэта страшна. Гэта вельмі страшна. Для ўсіх Ірадаў. А ты ж таксама... Ірад... Ірад, які ўзяўся за выкарчоўку!

Антыпа нарэшце выпрастаўся, аддаліў свой азызлы, страшны твар ад хворага, быццам злітаваўся над ім.

— Я пайду, але ты, — узняў ён палец угору, — памятай: укрываў не я! Понцій гэта, Понцій Пілат. Ды і, апрача яго, было ахвотнікаў. І не я дазволіў яму ўвакраснуць — Ён сам... Разумееш, сам Ён... Без нашага на тое дазволу. І гэта самае страшнае для нас, усіх Ірадаў. Непатрэбны яму быў наш дазвол, пляменнічак. Як, зрэшты, і Пятру. Га? Што, не пытаўся ў цябе Пётр дазволу выйсці з тваёй вязніцы і атрэсіць пыл з ног сваіх? Альбо гэта ты яму дазволіў?

— Прэ-эч!

ДЗЕНЬ ТРЭЦІ

— Дзе ён? Куды пайшоў? Ён яшчэ вернецца? Я сашло яго! Наноў сашло, каб не варочаўся, каб ужо ніколі не варочаўся...

— Супакойся, тата. Тут нікога няма! І не было! Толькі ты, я ды слугі. Лекар вось быў, але ён выйшаў. Больш нікога!

— Нікога? А дзе Антыпа? Дзе выгнанец Антыпа? Яму тут што трэба? На трон зноў захацеў? Што?

— Ды апамятайся ты! — Бэрэнікэ схпіла бацьку за руку і сціснула яе. — Апамятайся!

Хворы прыслухаўся, аціх, нейкі час углядаўся ў даччын твар, нарэшце адазваўся да яе:

— Бэрэнікэ?..
Не, ён не пазнаў яе — перад ім быў нейкі шэра-зьялёны абрыс, але ён здагадаўся: гэта яна, ягоная Бэрэнікэ...

— Адна тут?

— Так. Больш нікога. Ты ж не хочаш...

— А што, Антыпы... зусім не было? Ірада Антыпы не было тут? Адказвай, ну!

Бэрэнікэ заплакала:

— Не было тут ніякага Антыпы — табе штосьці прыснілася, ты гэтак моцна крычаў!..

— Прыснілася? — штосьці падобнае да ўсмешкі прабегла па Агрыпавых вуснах. — Прыснілася? Ну й добра! Значыць, ты адна тут? І больш нікога? А дзе Агрыпа?

— Гэта было й напраўду зусім недарэчнае. Навошта яму ведаць, чыя плечы насілі некалі гэтую галаву, альбо чыя ногі вадзіла гэтая галава? Хіба мала за гэты час было спята галоў? А можа, яна сама па сабе? Можа, пры ёй ніколі і не было ні тулава, ні рук, ні ног? Апошняя меркаванне яго нават заспакоіла. І калі ён канчаткова супакоіўся, галава адказала:

— Твая.

— Што-о-о? — зароў Агрыпа, халадзючы ад жаху.

— Я — твая галава, — гэтым жа бясколерам, абьяквым голасам адказала галава.

— Але ж... як? — адно і здолеў выдыхнуць Агрыпа.

— Мiane ссеклі з тваіх плячэй твае ворагі... Якіх ты не паспеў... І ўжо не паспееш.

Не-не, толькі не гэта, і Агрыпа захрыпеў, давцячыся ўласнай слінай:

— Я паспею! Чуеш ты, вірлавокая, я паспею! Я давяду ўсё да канца і выкарчу гэтае брыдкае, жыгучае насенне, якое ўвакрослы Прарок пасяў на нашых палях! Я ссякаў ім галовы, я ж і...

Галава засмяялася:

— Ты забыўся, што мяне, тваю галаву, таксама ссеклі! Знайшліся, бачыш, такія ж вынаходнікі — дадумаліся!

— Але хто? Хто пасмеў? Яны ж... балбочуць пра міласэрнасць, прабачэнне, пра тое, што любяць... сваіх ворагаў!

Я, праўда, ніколі не верыў ажно ў гэткае іхняе шаленства. Я здагадаўся, што яны толькі ўдаюць з сябе авечак, а самі...

— Так, гэта было б лагічна з таго пункту гледжання, — перапыніла Агрыпу галава. — Гэта было б лагічна. Але ж яны ніколі не вызначаліся лагікай. У іх усё неяк... дагары нагамі... Вось і на гэты раз: нібыта павінны былі менавіта яны паквапіцца на тваю галаву, але яны і не падумалі гэта рабіць. Дзіўна, праўда?

— Але ж тады хто? — закрычаў Агрыпа і ад абурэння падхапіўся, абавёрся на докці, не маючы сілы падняцца.

Галава знікла.

Пуста...

Агрыпа зморана апусціўся на мокрую ад уласнага поту палушку, заплюшчыў вочы і тут жа спалошна вырачыў іх, баючыся зноў убачыць штосьці жудаснае.

— Власт! — паклікаў Агрыпа.

У пакой убег і схіліўся пад ложа хворага ягоны пасцельнік.

— Хто ссек маю галаву, Власт? — грозна запытаў хворы цар.

Власт выпрастаўся і маўчаў — адно белья плямы білі ягоны твар, зганялі з яго жыццёвую чырвань ды рабілі рабаціністым. Так было заўсёды, калі ў Власта пыталіся тое, на што ён не меў адказу.

— Хто? — перапытаў Агрыпа.

— Н-н-не ведаю, — адно і выціснуў з сябе пасцельнік, не патрапляючы зуб на зуб.

— Чаму не ведаеш? — хрыпеў Агрыпа. — Ты, слуга, і не ведаеш? Хто ж тады будзе ведаць, калі мой слуга, мой... — Агрыпа зноў усхапіўся на докці і зноў паваліўся на палушку — патануў у макрэчы й цемры свайго салёнага поту. І гэта адравала пасцельнік Власта: ён клікнуў служанку, а сам рынуўся прэч з пакоя, каб не чуць больш дзікіх пытанняў, не чуць, як у пошуках адказу трымціць, завісае на нябачнай нітачцы ягоны ўласны лёс.

ДЗЕНЬ ЧАЦВЕРТЫ

— Паклічце Власта!

Пасцельнік доўга шукалі. Нарэшце знайшлі ў аддаленых пакоях — стаяў перад расчыненым акном і штосьці шаптаў дрыготкімі вуснамі. Паклікалі. Павярнуўся і, як асуджаны, пайшоў да свайго валадара.

(Працяг на стар. 10—11)

Раз фестываль, два фестываль...

Ёсць такая прымаўка: куранят увосень лічаць. Здаецца, кінафестывалі — таксама. Восенню гэтага года іх будзе яшчэ два: І Нацыянальны фестываль беларускіх фільмаў і чарговы "Лістапад".

Птушка Фенікс калісьці адраджалася з попелу; раптам і беларускі кінамастацтва адраджалася хоць сімвалічна з І Нацыянальнага фестывалю беларускіх фільмаў, які распачнецца ў Брэсце 22 кастрычніка? У рамках кінафестывалю плануецца тры конкурсныя праграмы — ігравое, дакументальнае і анімацыйнае кіно. Беларускія глядачы змогуць убачыць амаль усё кінанавінкі "Беларусьфільма" за апошнія два гады: ігравыя стужкі "Бег ад смерці" (рэж. Віктар Дзяржэвіч), "З пекла ў пекла" (рэж. Дзмітрый Астрахан), "Гульня ўяўлення" (рэж. Міхаіл Пташук), "Сын за бацьку" (рэж. Мікалай Яроманка-малодшы), "Шэльма" (рэж. Леанід Ганчаронак, Ігар Чацверыкоў). Студыя "Летапіс" прадставіць дакументальныя фільмы "Фаўст Арлена" (рэж. Галіна Адамовіч), "Дзеці кавалера Джамбатысты Піранзі" (рэж. Юры Гарулёў), "Віктар Тураў" (рэж. Юры Цвяткоў).

Праграму анімацыйнага кіно складуць "Балада пра тры апельсіны" (рэж. Алена Турава), "Дзючына з запалкамі" (рэж. Ірына Кудзюкова), "Казка лесу" (рэж. Алена Пяткевіч).

У І Нацыянальным фестывалі беларускіх фільмаў таксама ўдзельнічаюць творчае аб'яднанне "Тэлефільм", вытворчае прадпрыемства "Беларускі відэацэнтр", Нацыянальная тэлерадыёкампанія РБ, недзяржаўная студыя "Кінапарк", тэлевідэастудыя "Валідзія", інфармацыйна-культурны цэнтр "Рай", студыя "Экафільм", кінавідэастудыя "Тацяна" Беларускага саюза кінамастаграфістаў, кінавідэастудыя "Кадр-2" Беларускага Саюза кінамастаграфістаў, тэлекампанія "Свой круг".

За пяць дзён журы фестывалю, якое, дарэчы, узначаліць расійскі кінарэжысёр Уладзімір Мяншоў, павінна вызначыць, хто атрымае прыз за лепшую рэжысёрскую работу, мужчынскую і жаночую ролі, мастацкае рашэнне.

У рамках І Нацыянальнага фестывалю беларускіх фільмаў адбудзецца прэзентацыя унікальнага каталога "Усе беларускія фільмы", прысвечанага 100-годдзю сусветнага кінамастаграфіста, 70-годдзю беларускага кіно, а таксама 70-годдзю прэм'еры ў Мінску першай ігравой стужкі Юрыя Тарыча "Лясная быль".

Як заўжды ў лістападзе (даты ўдакладняюцца) у Мінску адкрыецца кінафестываль краін СНД "Лістапад-97". Арганізатары фестывалю — Беларускае саюза кінамастаграфістаў і Міністэрства культуры РБ па-ранейшаму прапаноўваюць беларускім глядачам толькі тры фільмы, якія ўжо атрымалі прызны на прэстыжных міжнародных кінафестывалах. Сёлета за самы адметны прыз "Лістапада" — прыз сімпатый глядачоў — будзе змагацца фільм "Злодзеі" П. Чухра, "Царэвіч Аляксей" А. Мельнікава, "Аперацыя "З Новым годам!" С. Рагожкіна, "Час танцора" В. Абдраштытава.

Улюбёны ў свой горад

Жыве ў Сянно ўлюбёны ў свой горад і наваколлі краязнавец, мастак і экскурсавод, настаўнік сярэдняй школы N2 Віталь Бандарэвіч. У архівах і музеях Мінска, Вільнюса і іншых гарадоў ён сабраў найбагацейшую гісторыю райцэнтра, напісаў пра яго вялікі нарыс і намалюваў цэлую серыю мастацкіх работ пра Сянно.

Фота Аляксандра ХІТРОВА, БЕЛТА

ПАМЯЦЬ

Ёсць людзі, якія сімвалізуюць эпоху. Адыходзяць шасцідзсятнікі. З Міхасём Раманюком, нашым выдатным этнографам, мастаком, прафесарам, загадчыкам кафедры гісторыі і тэорыі мастацтва Беларускай акадэміі мастацтваў, пачала адыходзіць у нябыт эпоха сямідзсятых. Для Беларусі Адраджэнне пачатку дзевянастых бярэ пачатак у напюўпадпольных мастакоўскіх суполак сямідзсятых. Будзе новае Адраджэнне, будуць новыя лідэры. Але, на вялікі жаль, яны не змогуць паехаць у экспедыцыю з Міхасём Раманюком, не сустрэнуцца з народнымі майстрамі, з якімі пашчасціла сустракацца сямідзсятнікам. Вандруючы па вёсках, фатаграфуючы, робячы замалёўкі, запісваючы, Міхась Раманюк быццам сціраў пыл з нашай памяці.

Разам з Міхасём Раманюком мы мелі гонар пачынаць часопіс "Мастацтва Беларусі" (цяпер "Мастацтва"). Дзякуючы ягоным намаганням у Беларускай акадэміі мастацтваў зноў рыхтуюць выдатных мадэльераў, майстроў па мастацкіх тканінах, мастацтвазнаўцаў. Кажны, хто ведаў Міхася Фёдаравіча, памятае, як гарача і шчыра ён дапамагаў усім, як умеў сябраваць. Ён выхавану цудоўнага сына-мастака і дачку.

Але сёння я пра іншае. Праз 60 гадоў польскія студэнты прайшлі па Палессю сцежкамі свайго этнасацыялага Юзафа Абрэмбскага.

У Польшчы выдадзены цудоўны этнаграфічны альбом

"Палессе". Выстава, на якой старыя фотаздымкі экспануюцца побач з сённяшнімі студэнцкімі, вандруе па Беларусі. Я глядзела, з якім замілаваннем палякі тлумачылі адно аднаму, чаму крыжы на палескіх могілках павязаныя дзе фартушкамі, дзе ручнікамі, як цешыліся яны з удалых студэнцкіх здымкаў!... Крыўдна, да болю крыўдна было мне. Еўропа зайздросціць нам, што ў нас захавалася столькі аўтэнтыкі, а мы, ледзь з'ехаўшы з вёскі, грэбліва крывімся на тое, што было цэлым космасам для нашых дзядоў. Я сама гараджанка, але ж, ведаю, у выдавецтвах працуе шмат тых, хто прыехаў з вёсак, і вось жа, парадокс: нікому не прыйшло ў галаву выдаць альбом (а ў Міхася Раманюка матэрыял не на адзін, а на некалькі падобных да польскага альбому), які можна было б кожнаму глядзець, як фільм пра сваё маленства...

А чарнобыльская зона, куды перад самаю хваробай паспеў з'ездзіць Міхась Раманюк? Няўжо зноў чакаць, пакуль зацікавіцца намі суседзі?

У канцы верасня ў нашай краіне адкрываецца VI Еўрапейская канферэнцыя "Народная культура ва ўмовах сучасных пераменаў у розных рэгіёнах Еўропы". Няхай гэтыя апошнія дзённічавыя нататкі з засыпанай радыяцыяй Чачэршчыны будуць напамінам усёй Еўропе, што мы жывыя, бо жывыя наша культура і мова. Нават там, дзе жыць, ды што там, і вандраваць — небяспечна.

Галіна БАГДАНОВА

Міхась РАМАНЮК

Карані нашай будучыні

Ва ўсіх вёсках нас больш за ўсё ўражвала нейкае асабліва вострае адчуванне часовасці, вокамгненнасці чалавечага існавання. Літаральна выпаленыя сонцам агароды патаналі ў чарнаслівах, і ніхто асабліва не клапаціўся пра тое, каб іх паліць...

Вёска Палессе — гэта, можна сказаць, жаночае царства, вёска, пазбаўленая мужчынскага духу, які звычайна выяўляецца ў знешнім выглядзе хат, у аздобе брам, у тым, ці зграбныя платы і ці чыстыя вуліцы. Як высветлілася, у Палесці жывуць у асноўным удовы. У бабоек мужыкі загінулі на вайне, у крыху маладзейшых кабет — адышлі на той свет з-за п'янства. Маладых сем'яў мала. Затое шмат адзіночкіх жанчын, якія ў 1950 — 60-ыя гады паналуравалі сабе па дзіцяці. Увогуле маральны воблік жанчын тут не вызначаюць паводле цнатлівасці, як, напрыклад, у тым жа Давыд-Гарадку, дзе вельмі шануюць сямейную вернасць. Колькі разоў я ўсімхаўся, радаваўся разам з палескімі

Па матэрыялах экспедыцыі ў вёсцы Палессе, Балсуны, Глыбочына Чачэрскага раёна (22—27 жніўня 1996 г.)

бабулькамі, калі да іх у хату забягала ўнучка ці ўнук са збанком малака ("дзіця таго байстручка")...

Новыя хаты цяпер тут будуць рэдка. Эстэтыку вясковай вуліцы вызначаюць калісьці магутныя, а цяпер перакошаныя брамы вяночных двароў і старыя дрэвы, якія растуць па парах сіметрычна франтонам. Мне, прынамсі, нідзе на Беларусі не даводзілася бачыць, каб у вёсцы так любілі садзіць дрэвы па парах (у 3—7 метрах ад падмурка хаты). Як мне казалі, паводле мясцовай традыцыі, пасля таго, як маладая пара (сям'я) будавала сабе новую хату, абавязкова садзіла пад вокнамі (на вуліцы, як правіла, выходзяць два акны) два вязы, радзей дзве вярбы ці бярозы.

Сёння таўшчэзныя старыя вязы ўкрываюць стрэхі сваімі магутнымі шатамі. Іхнія карані ўздзімаюцца над зямлёю і ўтвараюць фантастычна выплечены рэльефны ўзор, што нагадвае налітыя крывёю жылістыя рукі селяніна, які, каб выжыць у гэтым свеце, навек паяднуўся з зямлёю. Калі вее вецер, дрэвы трывожна гамоняць, спяваюць сваю адвеч-

ную песню, песню журбы... Пад іх гоман засынаюць і прачынаюцца тутэйшыя людзі. І здаецца, яны добра ўсведамляюць, што прырода адвела ім у параўнанні з вечнасцю лічаныя хвіліны дзеля таго, каб яны спазналі таямніцу быцця, каб пачулі саміх сябе...

Але ў маёй памяці засталіся і падворкі з бялёсымі, знявечанымі стваламі вязаў (маладая сям'я, каб засцерагчы хату ад вільгаці, абкарыла ніжнюю частку ствала, пазбавіла дрэва лістоў).

"Рад бы палянуцца, ды не выходзіць, — кажа старая бабуля (палянуцца — значыць пажыць). Чалавечае жыццё — усяго імгненне ў параўнанні з вечнасцю. Але яшчэ стаяць на Чачэршчыне хаты, ля якіх растуць магутныя вязы з жылістымі карамямі...

У вёсцы Балсуны, якая падчас Вялікай Айчынай вайны была спалена, засталася ўсяго пяць хат. Новыя панельныя і цагляныя дамы, папраўдзе, кепска ўпісваюцца ў мясцовы ландшафт. Калі надворак, экстар'ер хаты стварае мужчына, інтэр'ер — справа жаночая. У Палесці і Балсунах фасады хат, хлявы, платы, можна сказаць, запушчаны,

АТОНІЯ

(Працяг. Пачатак на стар. 8-9)

— Дзе Пётр? — папытаў у яго Агрыпа.

Власт у імгненне спалатнеў. Можна было б зарадавацца, бо цар не пытаўся сёння, дзе ягоная галава, але ён пытаўся, дзе Пётр — і хто ведае, — ці не было гэта яшчэ страшнейшай пасткай. Некалькі дзён таму Пётр яшчэ быў нявольнікам Агрыпы. Ён быў узяты па царскім загадзе і чакаў смерці ў вязніцы. А што яму была наканава на смерць — ніхто не сумняваўся. Бо зусім нядаўна Агрыпа загадаў пакараць смерцю Якуба — вучня Прарока з Назарэта. Цяпер была чарга яшчэ аднаго Яго вучня. Людзі ўжо перашэптваліся, выказвалі злагадкі, якой будзе тая смерць, але Пётр неспадзявана ўцёк... Папаўзлі чуткі, што яго нібыта вывеў анёл з царскае вязніцы. Вось аб усім гэтым, давячы ўласнымі словамі, і пачаў казаць Власт свайму валадару. Агрыпа трохі паслухаў і перапыніў:

— Ведаю. Я ўжо ссек варце галовы. Што далей?

— Далей... А далей ніхто нічога не ведае, — бухнуў Власт, чуючы, як ляшціць ягоная душа ў прадонне.

Але цар гэтым разам зрэагаваў цалкам спакойна:

— Нічога, значыць, новага... Шкада... Шкада, што ён уцёк. Трэба было адразу ссячы яму галаву, каб не плявузгаў пра анёлаў, што іх ратуюць. Ну што ж, наступны раз буду больш абачлівы, — і нечакана папытаў: — А што Якуб, не ўваскрос выпадкам за час маёй хваробы?

— Н-не-е, — адно і знайшоўся выціснуць з сябе Власт.

Але менавіта гэтакі адказ прыйшоўся цару даспадобы.

— Добра, — спакойна і нават крыху

лагодна прамовіў Агрыпа. — Значыць, надалей так і буду дзейнічаць — адразу буду сцінаць галовы. Зразумеў?

— Вельмі мудра вырашыў цар, — з гатоўнасцю адказаў Власт.

Цар змоўк, узіраючыся на тую пляму, якой быў ягоны пасцельнік і якога ён, хворы, не мог бачыць. Пляма застыла на месцы, мабыць, чакаючы зручнага моманту знікнуць з царскіх вачэй. Але цар не спяшаўся адпуская гэтую Пляму ад сябе. Цар нібы цешыўся, што гэтая бясформенная брудная каложына мае голас ягонага пасцельніка і не вымотвае Агрыпу прывідамі ссечанай уласнай галавы альбо Ірада Антыпы. Власт быў бясшкодны, з ім можна было паразмаўляць і даўжэй.

— Скажы, Власт, што людзі кажуць пра маю хваробу?

Пляма варухнулася, адплыла трохі ўбок, да вакна і зноў застыла.

— Ды нічога асаблівага... Бядуе народ, плача...

— Чаго ж ён плача?

Пляма рушыла ў другі бок, быццам выглядала-вышуквала які-кольвечы паратунак.

— Чаго плача народ? — не адступаўся хворы.

— Любімаму цару спачувае, бо ён першій хваробу.

— А што кажуць пра маю хваробу?

— Ну-у-у... Што раптоўна... Звалілася ліха ведае адкуль на любімага цара... Вось...

— Людзі кажуць, — завінеў неспадзявана голас дачкі з кута, — што калі б цар Ірад Агрыпа не дазволіў фінікійцам называць сябе богам у іхніх лясцівых прамовах, то не было б гэтае бяды.

— Фінікійцы? Але пры чым тут фінікійцы?

— Тры дні таму, калі цар Ірад быў яшчэ поўны сілы, ён меў сустрэчу з фінікійцамі. Цар быў вельмі прыгожы ў срэбнай туніцы і прамаўляў таксама вельмі прыгожа. Тады фінікійцы і крычалі: "Ён, як Бог! Ён гаворыць, як Бог! Гэта голас Бога, ды не чалавека!" Вось у народзе і кажуць, што такія словы дарма не праходзяць — Бог не даруе гэтакі слоў.

Агрыпа наморшчыў лоб. Так, ён пачынаў узгадваць — усё гэта сапраўды было некалі ў ягоным жыцці. Некалі? Бэрэніке кажа, што гэта было ўсяго тры дні таму. Напэўна... Але гэта было. Зрэшты, хіба гэткае было ўпершыню? Яго, пара Ірада Агрыпу, любілі, ім захапляліся, яго абгаўлялі. Што ж тут кепскага? Любілі заслужана. Яго было за што любіць? Ён пашырыў межы краіны, не тое, што размазня Антыпа — быў усяго толькі чацвераладальнікам, тэтрархам. Не, Ірад Агрыпа стаў сапраўдным царом, ён узнавіў межы царства свайго дзёда Ірада Вялікага. Ён умацаваў царства. З ім лічыліся ў Рыме. Клаўдзіў на вачах ва ўсіх па-сяброўску ляпаў Агрыпу на плячы.

Адзін толькі Агрыпа ведаў, чаго каштавала яму гэтае паляпванне, колькі хітраспляценняў давалася сканструяваць да таго, як яго лягнулі на плячы. А колькі вязніцаў было запоўнена тымі, хто супраціўляўся гэтаму паляпванню! Незадаволенныя напоўніцу сэрбалі ў вязніцах сваю незадаволенасць і найчасцей захлыналіся ёй. А хто не захлынаўся, таму сціналі галовы. Як было з Якубам. Габрэі віталі царскі ўчынак, і тады Агрыпа зразумеў: гэта ягоны шлях. Менавіта гэты, сцінанне галоў тым, хто ўпарта ішоў за даўно ўкрыжаваным Настаўнікам з Назарэта, а не за ім — сапраўдным царом. Гэта быў ягоны шлях, і ён не збочыў з яго. Не, не збочыў, толькі злёгка прамарудзіў, плануючы смерць Пятру на плошчы, на вачах ва ўсіх, хто прыйшоў у Ерузалэм на свята Пасхі. Ён хацеў паўтарыць прынароднае ўкрыжаванне, хацеў паказаць, што кожнага, хто ўпарта ідзе за знішча-

але зойдзеш у хату, і цябе літаральна ахоплівае характэрнае рукатворнае красы...

Інтэр'ер вясковай хаты. (Тут і далей інфармацыя запісана ад Е. Балсун, Т. Лашкінай (1907 год нараджэння), М. Макаравай (1932 г.н.) і іншых жыхароў вёска Палессе, Балсуны, Глыбочына Чачэрскага раёна.) Кожная сялянская хата звычайна складаецца з двух пакояў — "пярэдняй хаты" і "задняй хаты". "Пярэдняй хаты" — гэта пакой-святліца для адпачынку. Вызначаюць яе маляўніча аздоблены кут, стол, засланы абрусам, ложка, канапа, якія захаваюць вышыванымі ўзорыстымі тканінамі. У асобных хатах уздоўж глухой сцяны, пад столлю, захавалася жэрдка для дэманстрацыі (вышывання) і захавання дэкаратыўных тканін. Пад ёю звычайна знаходзіўся ложка, на якім спалі госці ці маладая пара. (Гаспадыня хаты спала ля печы ў "задняй хаце".) Стол у куце шчыльна пасоўвалі да сцяны (у аднакамерным жылце стол ставілі такім чынам, каб заставалася месца для лаваў).

"Задняя хата" — гэта шматфункцыянальнае памяшканне, рэлікт аднакамернай традыцыйнай хаты з усім неабходным для працы, адпачынку, для малення, для прыгатавання і спажывання ежы. Тацыяна Лашкіна з в. Балсуны дакладна вызначыла прызначэн-

не "задняй хаты": "У "задняй" абедаюць, узраўняюцца, крысцяцца пасля сьнедання, спяць". У сучасным побыце "задняя хата" — найперш кухня і працоўня. Па правую руку ад увахода стаіць печ, ад яе, ля глухой сцяны, драўляны насціл з матрацам (для адпачынку). Насупраць ад пачатку праёма стаяць шафкі для посуду, услончык і інш. Па дыяганалі ад печы — кут з абразамі, пад імі стол з лавамі. За гэтым сталом ядуць.

Важным канструктыўным элементам у арганізацыі інтэр'ернай прасторы "задняй хаты" з'яўляецца прымацаваная пад столлю "жэрдка". Паралельна жэрдцы нацягвалі шнур, па якім рухалася занавеска, што засланяла спальнае месца.

Калі ўваходзіш у хату, цяжка вызначыць, дзе прыгажэй, — у пярэдняй ці задняй палатне. Праўда, у "пярэдняй хаце" дэкаратыўных тканін звычайна значна болей.

Кут. Кут у вясковай хаце мае кананічную структуру. Тут, як правіла, абавязкова знаходзіцца арнаментаваная ў строгай бела-чырвонай гаме сакральная значна болей. Кут у вясковай хаце мае кананічную структуру. Тут, як правіла, абавязкова знаходзіцца арнаментаваная ў строгай бела-чырвонай гаме сакральная значна болей. Кут у вясковай хаце мае кананічную структуру. Тут, як правіла, абавязкова знаходзіцца арнаментаваная ў строгай бела-чырвонай гаме сакральная значна болей.

Яны, вядома ж, з палёгкай кінуліся за дзверы. Ён застаўся адзін. Зрэшты, ніхто яму ўжо не мог перашкодзіць — ён усё роўна іх нікога не бачыў. Ляжаў у цемры і чакаў, калі да яго зноў вернецца зрок, бо як жа без вачэй ён выканае сваю місію па выкарчаванні? Ён павінен зноў бачыць! Хоць бы дзеля таго, каб пацешыць сваё сэрца відовішчам знішчаных ворагаў. Секта таго назарэцкага шаленца будзе знішчана! І хто ведае, ці не стане гэта галоўнай заслугой цара Ірада Агрыпы, можа, нават большай за ўзнаўленне межэй царства. Габрэі ведаюць: галоўны іхні вораг не Калігула, які свайчасна надумаў зраўняцца з Богам ды загадаў адліць свой бюст, паставіць яго ў святынні. Для іх, запярэдзелых у сваіх фанатычных поглядах, гэта было вельмі страшна — нездарма ж яны тады гэтак устрывожыліся ды закідалі Агрыпу дарагімі падарункамі з удзячнасцю за тое, што ён адгаварыў Калігулу ад яго шалёнай ідэі. Але Калігулу, нават самадура Калігулу можна было ўгаварыць. Вось калі б у свой час знайшоўся хтосьці, хто адгаварыў бы назарэцкага шаленца аб'явіць сябе Сынам Божым! Але тады на троне быў не Агрыпа! Антыпы ж толькі і хапіла, каб дазволіць укрываваць Настаўніка ўжо тады, калі Ён для многіх стаў Сынам Божым. Бяздарнасць! Ірад Агрыпа выправіць сорам іхняга роду! Вось толькі б хутчэй паправіцца!

Якая недарэчная хвароба! Непатрэбная! Лішня! Зусім лішня ў гэты напружаны час, калі Агрыпа распачаў сур'ёзную працу. Адкуль яна ўзялася, гэтая брыдка хвароба? Цар аціх, узгадваючы яшчэ раз апошнюю раніцу, калі ён быў гэтак моцны і здаровы, калі ім захапілася гэтыя прастарэкі фінікійцы. Яны, разявіўшы раты, разглядвалі ягоную туніку, сачылі за кожным ягоным рухам, словам... Яшчэ б трохі, і яны бухнуліся б перад ім на калені. І калі б яму ўзбрыло ў галаву аб'явіць сябе Богам — згадзіліся б і слова насуперак не казалі б. Прас-

му звычайна кроць з трох полак белага паркалю: кароткай верхняй і дзвюх доўгіх бакавых. Верхнюю мацавалі пад столлю гарызантальна, бакавыя — вертыкальна. Шырма амаль цалкам укрывала абраз з ручніком. Каб разгледзець абраз, трэба было падысці да яго ўшчыльную і расхінуць тканіну шырмы.

У аздобленні ручніка-абразніка захаваліся больш старадаўнія арнаментальна-колеравыя кампазіцыі.

У суседніх з Палессем вёсках ручнік і шырму дапаўняе накутніца (палатніна з вышыўкай і карункамі). У аздобленні інтэр'ера ў вёсках Палессе і Балсуны яна сустракаецца рэдка і яе выкарыстоўваюць як шпалеру, прышпільваюць да сцяны. Сёння на стол у куце "пярэдняй хаты" часта ставяць "тэлебачнік", пакрыты спецыяльнай "накідушкай".

Аздобленне кута мяняюць па некалькі разоў на год (часцей у залежнасці ад каляндарнай абраднасці). "Да вялікіх празнікаў аблепляюць хату. Абавязкова на Раство Хрыстова", — кажуць вясковцы. У бедных сям'ях тканіны мянялі толькі на Вялікдзень.

Ручнік-абразнік, набожнік-абразнік. Сакральныя ручнікі, якія выкарыстоўваюцца для афармлення інтэр'ера сялянскай хаты, можна падзяліць на тры групы:

1. Класічныя (архаічныя). Іх ткуць уручную з белых ільняных і баваўняных нітак, аздабляюць шчыльнымі чырвонымі шлякамі натыканага арнаменту (па канцах) і чырвона-белай тасёмкай махроў (па краях, у месцы найбольшага згушчэння арнаменту).

2. Белапаркалёвыя, белапалатняныя ручнікі. Іх каралі з белага паркалю ці лёну, аздаблялі вышыўкай — чырвоным раслінным арнаментом (матывы ружы, вазона, кветак, лісця). У агульную арнаментальную кампазіцыю часта ўпляталі імя вышывальшчыцы: "Маня", "Тацыяна", "Еўдакія".

3. Чырвонакаленкоравыя. Шылі з чырвонага і белага каленкору, аздаблялі нашыўкамі з белага цюлю або фабрычных карункаў (на чырвоным фоне). Яны нагадвалі святочныя фартухі-заказнікі. Калі я першы раз убачыў на куце такі чырвонакаленкоравы ручнік, то запытаў у гаспадыні, ці не парэзаны гэты фартух-заказнік? У заказнікавых ручніках-набожніках нашыўкі тасмы спалучаліся з вышыўкай крыжыкам ("Карункі тамбурыкам вязалі з белых нітак").

"Матчына памяць, не магу прадаць набожніка", — так нам адказвалі многія жанчыны, калі мы прапаноўвалі ім прадаць ручнік для музея.

Накідка ("накідушка") — прамавугольны кавалак паркалёвай тканіны, аздоблены вышыўкай, карункамі, гафтам (дзіркаваннем). Імі накрывалі падушкі на засланым ложку.

Навалка. Яе надзявалі на падушку. Прычым дзве навалкі абавязкова аздаблялі ад-

нолькавым арнамантам (на ложка калі дзве падушкі). "Навалкі рабілі па пары", — казалі нам тутэйшыя людзі.

Інтэр'ер хаты. Рэгіянальная адметнасць інтэр'ера вясковай хаты на Чачэрсчыне — гэта шырокае выкарыстанне "жордкі" (важнай часткі нерухомай (стацыянарнай) мэблі). У аднакамерных хатах драўляная жэрдка мацавалася пад столлю глухой сцяны — ад печы да фасаднай сцяны. На жэрдку вешалі падузорнік, на які калі дзве "доўгія падушкі" (фактычна — прыруч-матрац). Паверх "доўгіх падушак" калі адну-дзве коўдры. Дэкаратыўна-пластычную кампазіцыю вянчала "круглая падушка" з аздобленай навалачкай. Пластычная кампазіцыя на жэрдцы фактычна з'яўляецца папярэдняй сучаснай кампазіцыяй ложка. Яшчэ на пачатку XX стагоддзя (цяпер рэдка) пад жэрдкай знаходзілася спальнае месца — "прымасць", або "пол". З развіццём двухкамернага інтэр'ера галоўным спальным месцам стаў ложка. На ім і цяпер выкладваюць дэкаратыўна аздобленыя спальныя прыналежнасці і ўзорыстыя тканіны. У асобных хатах жанчыны прытрымліваюцца традыцыі рабіць выкладку спальных прыналежнасцяў над ложкам (на "жордцы").

Кампазіцыю на жэрдцы называюць "паказальным месцам". Аб'яднаная з дываном на сцяне і дэкарацыяй ложка, яна выяўляе адметную мастацкую кампазіцыю інтэр'ернай прасторы.

Прымасць ("пол") — дашчаны насціл уздоўж глухой сцяны ля печы, прызначаны для таго, каб спаць.

Падушка-круглоўка ("круглая падушка") — падушка квадратнай формы, прызначаная для спання або для ўпрыгажання святочна прыбраннага ложка ці "паказальнага месца" на "жордцы".

Падушка доўгая — прына на ўсю даўжыню ложка, прызначаная для аднаго чалавека. На двухспальных ложках звычайна ляжалі дзве "доўгія падушкі", якія кроілі з трох палатнін. Адзін зашыты канец аздаблялі чырвоным ператыканнем. Іх вешалі на жэрдкі, натыканым канцом да фасада.

Дзяруга — сшывалася з чатырох полак, у дзве столкі. "Ткалі палатно з нітак, выпрадзены з вярхоў". "Ткалі ў 4 панажы, тканіна тоўстая. Дзяругай зімой абкрываліся".

Трапачы — ужытковыя ручнікі. "Пасканнем ткалі па лёну". Або "аснова суро́ва, вуток адбелены". Арнамент пераплацення нітак — "у елаккі", "табунамі".

Скацёрка — паводле тэхнікі ткацтва яны падзяляюцца на простыя і лёгкія. "Лёгкая скацёрка" — г.зн. рэдка, ажурна вытканая. "Цераз трасціну ткалі лёгкія скацёркі".

На здымку: Міхась Фёдаравіч у час адной з экспедыцый.

Фота М. БАРАЗНЫ

ным Прарокам, паўтарае Яго навуку, плявузгае аб нябесным валадарстве, чакае бяслаўны крыж. Праўда таму шаленцу крыж прынес славу, усё таму, што памерламу дазволілі ўваскрэснуць. У гэтым іхняя памылка. Ды, на жаль, памылка ёсць і ў яго, Ірада Агрыпы, бо Пётр усё ж уцёк, з-пад варты ўцёк, у ланцугі закаваны ўцёк!

Агрыпа застагнаў, не могуць дараваць сабе гэтую памылку.

Пётр уцёк і зноў недзе валацужнічае па свеце ды распавядае сваю старую песню пра Настаўніка з Назарэта, песню, якую яны называлі Добрай Навіной. Для каго яна добрая? Ва ўсялякім разе, не для іх, бо і Пятру, і Саўлу, які нядаўна зрабіўся Паўлам, і ўсім астатнім будуць урэшце сцягнутыя галовы гэтак жа, як і Якубу. Ахвярныя дурні! На што спадзяюцца? Саўл, які пбіваў камянямі фанатыка Стэфана, цяпер сам чакае камяню на сваю галаву. І дачакаецца! Бо гэта вырашыў сам цар Ірад Агрыпа. Пярэваратні! Выдумалі сабе казку, што вернецца да іх, цяпер ужо з неба, іхні Настаўнік, і тады яны стануць удзельнікамі нябеснага валадарства. Зямнога ім, бачыш, мала. Па-іхняму, зямное нічога і нявартае, яны нібыта і не прагнуць яго — ім падавай нябеснае. Хто ім гэта дазволіць? Ірад Агрыпа зробіць усё, каб яны не дачакаліся свайго Настаўніка. Камяні, крыж, меч — вось чаго ўсе яны дачакаюцца!..

— Тата, супакойся! Тата! Калі ласка... Тата...

Цемра...
Цвіль...
Холад...
— Паклічыце Власта!
І праз хвіліну:
— Дзе Власт? Власта сюды!
— Па яго паслалі.
— Хутчэй.
— Так... Вядома...
— Ідзіце прэч! Усе прэч!

тарэкі! Зрэшты, яны ж і плялі, што ён... як сам Бог... А такое, кажуць, не даруецца... За такое, кажуць, кара бывае з неба. Дык значыць... Значыць, ва ўсім вінаватая фінікійцы! Навошта яны называлі яго Богам! Хто іх прасіў? Хіба цар іх аб гэтым прасіў? Ён жа не дурань Калігула! Ён ведае, што ў гэтыя жарты смяротныя людзі не жартуюць, калі толькі жадаюць жыць і памеціць сваёй, а не наглай смерцю. Калігула памёр наглай... Нягасныя лісліўцы! Яны прасілі літасці Тыру і Сідону і, выпрасіўшы яе, пачалі сваю брыдкаў балбатню. Вось чым яны заплацілі цару за ягоную дабрыню! Нягоднікі! Міру ім захацелася? З зямлёй змяшаю! У крывы патаплю! У вязніцах згнаю! Вось... толькі... устану...

Цемра...
Ліпкая цемра...
Агонь.

— Дзе Власт?
Цішыня.
— Дзе Власт?
Цішыня.
— За сваю галаву спужаўся?!
Спужаўся. Беражэ галаву. Не ўберажэ. Цяпер ужо не ўратае. Бо ўсё вырашана. І тыя лісліўцы не ўберагуць свае галовы. І ўсе... усе, хто тут ёсць... хто жывы... яшчэ жывы...

Сівы згорблены чалавек паволі ішоў і штосьці нёс перад сабою на выпягнутых руках. Чалавек спыніўся, задраў голаў і... завыву. Ягонае вышчэ было гэткае жудаснае, жаласнае і адначасна бязладнае, што захацелася заткнуць вушы, каб не чуць гэтых тужлівых пералаўняў. Ды Агрыпавыя рукі не слухаліся. Яны, цяжкія, непадуладныя, ляжалі ўздоўж цела, і ён не меў нават сілы заткнуць імі вушы. Чалавек нарэшце аціх і падаў Агрыпу тое, што трымаў на руках. Але хворы не змог узяць — не меў сілы. А трэба было ўзяць, абавязкова трэба было забраць тое, што яму давалі, бо гэта была... яго-

ная, Агрыпава, галава...

— Дзе ты ўзяў яе? — запытаў Агрыпа ў сівога чалавека.

Той засмяяўся ў адказ:

— Зняў з плячэй.

— Хто ты? — гукнуў Агрыпа, шалючы ад злосці.

— Не пазнаеш?

Пазнаў. І сэрца выскочыла з грудзей ды палаяцела кудысьці туды, дзе была і галава.

— Цара Ірада Вялікага не пазнаў? Дарма, унучак, дарма... Я ж па цябе прыйшоў, унучак. Вось галаву тваю ўжо і забраў, і панясу туды, дзе ёй належыць быць.

— А-а-а... — закрычаў Агрыпа штомоцы. — Але ж дзе мае ворагі? Чаму не яны, але ты? Чаму не той, укрываваны ды ўваскрэсла? Чаму не Яго вучні? Чаму не Якуб? Не Пётр? Чаму ты?

— Ну, табе не дагодзілі! — смяяўся дзед, і яму пачаў дапамагаць ягоны сын Антыпа, які выглядаў з-за бацькавага пляча. Яны трэсліся ад смеху і тыцкалі ў Агрыпу палыцамі. А потым...

Потым над ложкам, нібы надзьмуць пухір, узляцела Агрыпава галава. Ірады пачалі забаўляцца, перакідваючы яе з рук у рукі і зусім не звяртаючы ўвагі на хворага.

— Вось і ў зборы пары, — прашаптаў Агрыпа. — Толькі сыны майго няма. Але ж ён не цар, зусім ніякі не цар! Смарккі ён яшчэ — сваю галаву недзе беражэ, і спадзяецца, дурань, яе зберагчы... Ха-ха-ха!

Рогат хворага цара разляцеўся па палатцы, дапінаючы самых аддаленых яго куткоў. Слуці, пачуўшы яго, яшчэ шчыльнай уціснулі галовы ў плечы. Хворы царскі смех даляцеў і да вушэй маладога Агрыпы. Ён прыслухаўся і... усміхнуўся, быццам жадаў пасмяяцца разам з бацькам.

ДЗЕНЬ ПЯТЫ

На вогненнай сцяжыне духу

Ёсць у Сяргея Дзяргая верш "Мая мэта", які ўзяты свайго роду эпіграфам да аднатомніка яго выбраных твораў "На вогненнай сцяжыне", выпушчаным выдавецтвам "Мастацкая літаратура" ў 1977 годзе:

Асушыць — дзе яшчэ забалочана,
 Даллаціць — дзе яшчэ недаплачана,
 Там прайсці — дзе было недазволена,
 Дасаліць — дзе было недасолена,
 І разбавіць — дзе перасалоджана,
 Распагодзіць — дзе нераспагоджана,
 Развяселіць усё, што засмучана,
 І заучыць, што калісьці разлучана,
 І апець усё яшчэ неапетае.
 Вось такую паставіў мэту я.

Гэты твор можна паставіць эпіграфам і да ўсёй паззіі С. Дзяргая. Дарэчы, ім напісана не так і шмат: у зборнік "На вогненнай сцяжыне" ўключана па сутнасці ўсё лепшае, за выключэннем перакладаў і некаторых гумарыстычных вершаў. І пры жыцці Сяргея Сцяпанавіч друкаваўся няшмат. У яго выйшлі кнігі паззіі "Вачыма будучыні" (1953), "Крэмень аб крэмень" (1958), "Чатыры стыхіі" (1962, дапоўненае выданне ў 1988 годзе), "Свята ў будзень" (1964), "Выбранае" (1967), "Вершы" (1974), а таксама зборнікі гумару і сатыры "Цешча" (1959) і "Салата з дзядоўніку" (1967).

Але, хоць напісана няшмат, дык у пераважнай большасці яно — самай высокай мастакоўскай пробы. І невыпадкова ў 1964 годзе С. Дзяргай за кнігу "Чатыры стыхіі" стаў лаўрэатам Літаратурнай прэміі імя Янкі Купалы.

А з першымі вершамі С. Дзяргай выступіў у друку яшчэ ў 1938 годзе. Перад гэтым у 1935—1937 гадах арыштоўваўся, быў прыгавораны да трох гадоў. Праўда, дазволілі жыць на вёсцы. У 1939 годзе быў зноў арыштаваны, высланы ў Казахстан. А да ўсяго не мог пахваліцца здароўем, хвароба не дазволіла завяршыць вучобу. Ды, нягледзячы на ўсё, выстаў, а ў гады Вялікай Айчыннай вайны, жыўчы ў Гомелі, стаў падпольшчыкам.

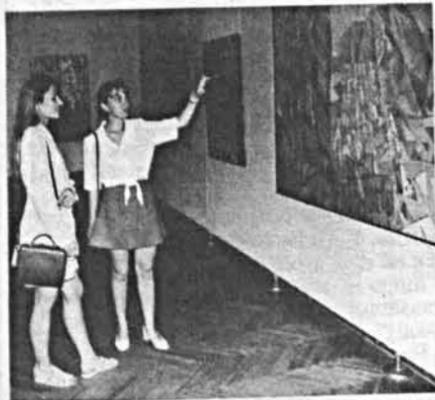
Застаючыся ў творчасці сваёй традыцыяналістам, С. Дзяргай умеў пра звычайнае, пра тое, пра што пісалі неаднойчы і да яго, сказаць па-свойму і непаўторна. Гэта тымчасова і твораў пра мінулую вайну. Сярод іх і верш "Акупацыя" — пазытны шэдэўр у беларускай літаратуры пачатку 60-х гадоў. Тэматычна блізка яму вершы "Патруль", "Трое ўначы"...

С. Дзяргай быў і самабытным лірыкам, асабліва ў вершах пра каханне. Цікавыя яго творы, у якіх прысутнічае філасофскі роздум аб жыцці. Нездарма Р. Барадулін назваў творчасць С. Дзяргая "пазііў інтэлекту і пачуцця".

А да ўсяго Сяргей Сцяпанавіч ахвотна падтрымліваў творчую моладзь, застаючыся яе шчырым дарадцам.

С. Дзяргай 17 верасня споўнілася 6 80 гадоў. Пайшоў пазт з жыцця 25 снежня 1980 года.
 А. АН-ЕВІЧ

Персанальная выстава

У выставачнай зале Саюза мастакоў у Віцебску адкрылася персанальная выстава жывапісу і графікі мастака сярэдняга пакалення Віктара Мядвецкага. Для яго характэрны пастаянны пошук новых форм. Работы апошніх гадоў, прадстаўленыя на выставе, паказваюць значную звалючыню ў творчасці мастака.

На здымку: на выставе Віктара Мядвецкага.

Фота Аляксандра ХІТРОВА, БЕЛТА

Ёсць і на Беларусі царства...

А знаходзіцца яно ў Нацыянальнай бібліятэцы Беларусі, якой споўнілася 75 гадоў. Пачатак ёй быў пакладзены яшчэ ў 1921 годзе — тады была заснавана бібліятэка Беларускага дзяржаўнага ўніверсітэта, якую ў 1922 годзе і ператварылі ў аб'яднаную Беларускаю дзяржаўную ўніверсітэцкую бібліятэку з Беларускай кніжнай палатай. Як самастойная ўстанова бібліятэка пачала працаваць з 14 мая 1926 года. Пазней таксама адбываліся рэарганізацыі. У прыватнасці, 10 жніўня 1932 года тагачасная БДБ была ператворана ў Дзяржаўную бібліятэку і бібліяграфічны інстытут БССР, ёй прысвоілі імя Леніна. А Нацыянальная бібліятэка яна стала 19 мая 1993 года.

Гэта — калі афіцыйна, а так, хоць і звалася не адзін дзесятак гадоў "Ленінкай", нязменна заставалася нацыянальнай па духу, увесь час з'яўлялася каардынацыйным цэнтрам у галіне бібліятэказнаўства, бібліяграфіі і крэдытаўства. І беларуская кніга ў ёй заўсёды займала і па сённяшні дзень займае пачэснае месца.

Праўда, у працэнтных адносінах яе быццам не так і шмат. Калі ўвесь кніжны фонд набліжаецца да 8 мільёнаў адзінак захоўвання больш чым на 50 мовах свету, дык беларускі — толькі 0,5 мільёна. Але які гэта ўнікальны кнігазбор! Ён складаецца з літаратуры, выдадзенай на Беларускай пачатку XIX стагоддзя па сённяшні дзень, а таксама з усіх выданняў і матэрыялаў пра Беларусь, у тым ліку і на замежных мовах.

Асобна трэба вылучыць 56 тысяч адзінак захоўвання рукапісаў, старадрукаў і рэдкіх выданняў. А рукапісы — гэта больш за 1 тысячу экзэмпляраў на славянскіх, заходнеўрапейскіх і ўсходніх мовах. Сюды ўваходзяць шматлікія рукапісныя кнігі беларускага паходжання — служэбнікі, жыцці святых, евангеллі,

зборнікі павучанняў і іншыя, а таксама рукапісы такіх вядомых нацыянальных дзеячаў, як З. Бядуля, Ц. Гартны, М. Доўнар-Запольскі, Я. Колас, У. Пічэта, Е. Раманаў... У фондзе ж старадрукаў — багатая калекцыя кірылаўскага друку. Найперш трэба адзначыць адзіны на Беларусі збор выданняў Ф. Скарыны, што складаецца з 10 выпускаў "Бібліі", ажыццэўленых у Празе на працягу 1517—1519 гадоў. Тут жа выданні І. Фёдарова, кнігі з друкарні братоў Мамонічаў...

Аднак жа бібліятэка мае і багатыя калекцыі кніг, што выходзілі за межамі Беларусі. Гэта і прыжыццёвыя выданні М. Ламаносава, М. Навікова, унікальныя выданні XIX — пачатку XX стагоддзя з прыватных калекцый У. Пічэты, А. Сапунова, І. Карнілава і іншых, што тычацца гісторыі Беларусі, Літвы і Польшчы.

А як не згадаць першыя выпускі кніг В. Дуніна-Марцінкевіча, Ф. Багушэвіча, М. Багдановіча, Янкі Купалы, Якуба Коласа... Як не ўспомніць, што ў бібліятэцы захоўваюцца камплекты газет "Мужыцкая праўда", "Наша доля", "Наша ніва"...

У Нацыянальнай бібліятэцы — самая вялікая на Беларусі калекцыя нот, што складаецца амаль з 80 тысяч экзэмпляраў, больш за 100 тысяч адзінак захоўвання плакатаў, паштовак, рэпродукцый і іншых выданняў па выяўленчым мастацтве. Сабраны ўсе беларускія газеты за савецкі перыяд. Амаль 15 тысяч адзінак налічвае фонд карт...

Можна згадаць яшчэ многае, ды пра адно нельга не сказаць. Такія багатыя, найчасцей унікальныя фонды не маглі б быць сабраны, калі б у бібліятэцы не працавалі людзі, шчыра адданыя сваёй справе (цяпер калекцыі ўзначальвае вопытны спецыяліст, чалавек, захоплены справай беларускасці, — Галіна Мікалаеўна Алейнік).

І заўсёды руліўцаў у бібліятэцы было шмат.

Парадоксы геапалітыкі...

(Працяг. Пачатак на стар. 5)

Сталіну яўна дапамаглі ў стварэнні супербомбы, а значыць, джына нехта выпускаў у свет свядома і мэтанакіравана. Хто і навошта? Каму быў патрэбен ядзерны парытэт паміж багатай Амерыкай і вялізнай камуністычнай імперыяй?

Не сакрэт, што пэтым СССР лічыўся звышдзяржавай якраз дзякуючы свайму магутнаму ядзернаму патэнцыялу, а не эканамічнаму. І пытанне пра сілу, якая стварала новы ваенны баланс, толькі на першы погляд заблытанае. У пастаноўцы гістарычнага геапалітычнага спектакля пасля 2-й сусветнай вайны ўсё больш пачала адчувацца рэжысура наддзяржаўнай, наднацыянальнай фінансавай алігархічнай эліты. Яна мела за мэту пакарэнне свету цяпер ужо не праз войны, а праз пашырэнне эканамічнага і фінансавога ўплыву. Звышманаполія любой дзяржаўнай сістэмы была б, безумоўна, у гэтай справе толькі тормазам. Таму, калі б Сталіна не было, яго трэба было прывідаць. Праўда, парытэт той быў патрэбен да пары да часу, пакуль нарэшце ўплыў транснацыянальнай "надстройкі" не быў распаўсюджаны на ўвесь свет і непрадказальны СССР стаў перашкаджаць.

Імклівае развіццё амерыканскай, заходнеўрапейскай ды далёкаўсходняй эканомікі вельмі хутка пакінула "самы прагрэсіўны строй" далёка ззаду, што і вызначыла вынік ваенна-стратэгічнага спаборніцтва. Падтрыманне ваеннага парытэту для СССР, на што затрачвалася больш чым трэць валавога нацыянальнага прадукта (ВНП), сталася згубным для эканомікі гэтай краіны. Што да Захаду, то там ваенныя расходы вагаліся ў межах 3—6 працэнтаў ад ВНП і не былі такімі абцяжарваючымі.

У нечуваным геапалітычным спаборніцтве "суперцяжкавагавікоў" вынік, такім чынам, быў прадвызначаны. Пры чарговай спробе СССР (пачатак 80-х гг.) падняць непамерны цяжар ваенных расходаў аламаўся сам хрыбет сусветнай сацыялістычнай сістэмы. "Арганізатары" тых "спаборніцтваў" засталіся задаволенымі, бо на той час патрэбы ў "балансе" для ТНК-алігархіі ўжо не было. Сацыялістычны лагер, які дарэшты заблытаўся ў сваім эканамічным эксперыментатарстве, рухнуў, бы цацачны дамок.

IV

Між тым, напрыканцы XX стагоддзя ўсё больш пачынаюць заяўляць пра сябе і ўсталявацца і іншыя сусветныя геапалітычныя цэнтры. І калі японскія і паўднёваазіяцкія эканамічныя "тыгры", што вядуць гульні па "заходніх" правілах, яўна схільныя да Захаду, то Кітай, які ў апошнія гады бурна і няўхільна прагрэсіруе эканамічна, і багаты

мусульманскі Блізкі Усход маюць свае, вельмі выразныя інтарэсы. Кітай, што ўжо канчаткова сфарміраваўся як звышдзяржава і для якога камуністычная дактрына ў свой час сталася надзіва блізкай традыцыйным спаконвечным ідэалагічным і рэлігійным пастулатам, зусім, дарэчы, не спяшаецца з той дактрынай развіцця. Успомнім, якія мэты вызначала гэтая дактрына для СССР.

На Блізкім Усходзе на багатых нафтах "дражджах" таксама імкліва фармуецца будучая арабская звышдзяржава са спецыфічнай ісламскай ідэалогіяй. Уплыў яе на светарадак будзе ўсё больш узмацняцца, дзякуючы амаль палова сусветных запасаў энергэрсурсаў, што непазбежна ўскладніць і без таго вельмі няпростыя ўзаемадачынненні найперш з заходнімі ТНК.

Што да правапераемніцы былой звышдзяржавы СССР — Расіі, нашай надзвычай неспакойнай суседкі, то, па ўсім відаць, камуністычны рэзесанс там па сутнасці ўжо немагчымы. Прыкладна праз 100 гадоў пасля свайго першага вялікага эканамічнага прарыву (канец XIX — пач. XX ст.) Расія зноў імкнецца ажыццявіць вялікі эканамічны скачок, але ўжо не зацугляўшы да крыві каня сваёй эканомікі, а як мага болей адпусціўшы лейцы...

Ні прагматычны Запад, ні Блізкі ці Далёкі Усход усё ж не зацікаўлены ў канчатковай дэградацыі Расіі. Бо, як мы ўжо гаварылі, супярэчнасці паміж Захадам і Далёкім Усходам, а таксама мусульманскім светам рэзка ўзрастаюць. Хто ведае, ці не стануць рэальнасцю прадказанні знакамітага Мішэля Настрадамуса пра вялікую вайну паміж Захадам і Усходам. Моцная, надзейная Расія ў перспектыве можа быць вельмі карыснай абедзвум гэтым сілам.

Працэс "ачмурэння" гэтай краіны Захадам ідзе яшчэ з часоў СССР. Ён відавочны сёння на гіганцкім под'ёме геапалітычнага тэатра. Пры новым размеркаванні галоўных роляў для Расіі, безумоўна, будзе захаваная калі не адна з асноўных, то ва ўсялякім разе адна з цікавейшых. Таму яна мусяць быць у добрай форме, найперш эканамічнай. Любы сур'ёзны крызіс на яе тэрыторыі імкліва ўсмокча ў сябе, як тая "чорная дзірка", шмат рэсурсаў і энергіі ўсяго свету. Гэта, дарэчы, і прадвызначыла вынік апошніх прэзідэнцкіх выбараў у краіне, якую сапраўды адным "умом не паняць", хіба што вельмі ўлюбёным сэрцам...

V

Ну і, нарэшце, якая ж роля ў вялікай справе "ўсталявання міру ва ўсім свеце" належыць нашай Беларусі?

На нашу думку, Беларусь не стане ўсё ж ускраінай губерняй Расіі, нават пры ўсім нечым гарачым жаданні. Прычыны самыя

Гэта іх намаганнямі ўвесь час папаўняліся яе фонды. Прынамсі, ужо ў 1932 годзе тут налічвалася больш за 1 мільён адзінак захоўвання, а на пачатак вайны — прыкладна 2 мільёны...

Пасля, як вядома, кніжныя багачы "Ленінкі" былі разрабаваны фашысцкімі рабаўнікамі. Забралі ўсё, што маглі. Цалкам быў вывезены архіў друку БССР, рэдкія старадрукаваныя кнігі. З фонду абавязковых экзэмпляраў засталася толькі 33 тысячы тамоў. Да ўсяго, згарэў разам з літаратурай будынак рэзервовага фонду.

Балюча было ўсведамляць усё гэта, калі адразу пасля вызвалення Мінска пачаліся работы па аднаўленні бібліятэкі. З неймавернымі цяжкасцямі рабілася гэта, але клопаты не прапалі марна. Ужо ў 1948 годзе фонды па сваім колькасным складзе дасягнулі даваеннага ўзроўню...

Сёння Нацыянальная бібліятэка добра вядома многім і многім. Штогод яна абслугоўвае 500 тысяч чалавек. А пра міжбібліятэчны і міжнародны абанементаў паслугамі яе карыстаюцца каля 1 тысячы бібліятэк у нашай краіне і за мяжой.

Займаецца бібліятэка і ўласнай выдавецкай дзейнасцю, выпускаючы навукова-дапаможную і рэкамендацыйную літаратуру, сярод якой нязменнай папулярнасцю ў чытацкую карыстаецца штотысячны бібліяграфічны бюлетэнь "Новыя кнігі Беларусі", які выходзіць з 1960 года.

У Нацыянальнай бібліятэцы — юбілей. Працоўныя будні яе, як, бадай, паўсюдна, сёння няпростыя. Ды свята ёсць свята. Павіншваем калекцыі з 75-годдзем і — паспяшаемся ў царства кнігі, дзе нам заўсёды рады. І асабліва — у аддзеле беларускай літаратуры і бібліяграфіі, без якога Нацыянальная бібліятэка — проста не нацыянальная...
 А. АН-ЕВІЧ

прагматычныя. І шукаць іх трэба ізноў не ў нас, а ў Расіі. Імклівае развіццё новага сусветнага геапалітычнага парадку запатрабуе вялікіх высілкаў ад усіх членаў чалавечай супольнасці. Як і ў чалавечым жыцці, праходжанне экстрэмальнай паласы вымагае мець апору на надзейны сярброў пры разв'язанні складаных вузлоў сусветных праблем. Усялякі сярброўскі (самастойны хаця б фармальна!) голас у падтрымку можа стацца вызначальным. Пры імклівым узростанні ролі ААН як рэальнага палітычнага (і ваеннага!) наддзяржаўнага органа ў вырашэнні найбольш складаных праблем развіцця зямной цывілізацыі — а гэта, бадай што, адзіны шлях да засцеражэння чалавецтва ад суіцыду, — такія галасы будуць для Расіі ў будучым на вагу золата!

Таму, нягледзячы на сённяшні татальны ўціск, найперш камуністычны і панславісцкі, прагматызм, безумоўна, возьме ў Расіі верх, і Беларусь захаве дзяржаўнасць. Гэта наўрад ці аблегчыць яе трагічны эканамічны стан, але прымусяць больш энергічна шукаць унутраныя рэзервы для выхавання. А стабільнае эканамічнае развіццё нашых суседзяў (у тым ліку і Расіі) рана ці позна пазбавіць і нашу кіруючую эліту ад ідэалагічных шораў і прымусяць праводзіць рэальныя рэформы. Тады і стане магчымым рэалізацыя на геапалітычным узроўні нашага надзвычай зручнага стратэгічнага становішча ў цэнтры Еўропы. Тады і "пазнаюць" нас і прызнаюць як нармальнага суб'екта сусветнай супольнасці.

Па-другое, на нашу будучыню рэальна працуюць і тыва правільна рынкавай гульні, што даўно ўжо ўсталяваліся ў большасці краін свету. Паводле іх, камунікацыі — той самы рынкавы тавар, які абавязкова неабходна ацаніць, а значыць, і плаціць за карыстанне ім. Хоць гэта і здаецца нам сёння дзіўным, удзельнікам сусветнага эканамічнага працэсу нявыгадна не ацэньваць і карыстацца камунікацыямі бясплатна! У любой, дарэчы, частцы свету. Гэты парадокс і мы з часам расшыфруем, калі добра нарэшце вывучым усялякія эканаміксы, калі дасягнем пэўнай эканамічнай "пісьменнасці". На наш погляд, нядоўга засталася чакаць, калі маладая фармацыя новых эканамістаў, фінансістаў, прадпрывільнікаў, якая, адносна ад сваіх калег наменклатурнага паходжання, не атручаная ўсялякімі ідэалагэмамі, тую "пісьменнасць" пачне рэалізоўваць у жыцці.

Вось тады і з'явіцца і павага, і давер да Беларусі, а значыць, узрасце яе ўдзел ва ўсеагульным светаўладкаванні. У вельмінай мазачнай панараме пад назваю Зямля нашага краіна знойдзе і сваё ўнікальнае, прадвызначанае Богам месца, стане тым годным элементом, які завершыць гармонію агульнай сусветнай палітычнай і духоўнай кампазіцыі.

Скарынічы — вечныя

ДА 60-ГОДДЗЯ З ДНЯ НАРАДЖЭННЯ АЛЯКСЕЯ КАЎКІ

Мінск, сакавік 1985 г. Кватэра Вольгі Мікалаеўны Улашчык па Кахоўскай вуліцы. Кватэра, знаёмая гісторыкам, пісьменнікам, мастакам. Менавіта там спыняўся, прыязджаючы з Масквы, Мікалай Мікалаевіч Улашчык. На маю просьбу параіць аўтара артыкула "Скарыназнаўства" для "Энцыклапедыі літаратуры і мастацтва Беларусі" слыны гісторык адказаў каротка:
— Над гэтай тэмай сур'ёзна працуе Аляксей Каўка. Тады і адбылося маё знаёмства з Аляксеем Канстанцінавічам.

...Нарадзіўся А. Каўка 20 верасня 1937 г. у вёсцы Раўецкі Бор (цяпер Машчаліна) Чэрвеньскага раёна. Рана страціў бацькоў, выхоўваўся ў дзіцячым доме. Да беларускага слова далучыла найперш маці Ганна Маркаўна з Ат-рашэўскіх, дзед Васіль Каўка, бабуля Сося з Фінскіх, школьнага настаўніка, выкладчыкі Мінскага бібліятэчнага тэхнікума, сярод іх — Сцяпан Хусейнавіч Александровіч. Затым служба ў арміі, камсамольская работа ў Чэрвені і ў Мінску. У 1961 г. завочна скончыў філалагічны факультэт БДУ. З 1965 жыве і працуе ў

Маскве — у ЦК ВЛКСМ, Інстытуце эканомікі сусветнай сацыялістычнай сістэмы Акадэміі навук СССР, рэдактарам часопіса "Советское славяноведение", з 1989 г. вядучы навуковы супрацоўнік Інстытута сусветнай літаратуры імя А. М. Горкага Расійскай акадэміі навук. Доктар філалагічных навук (1991), кандыдат гістарычных навук (1971). У 1979—82 гг. прадстаўнік Саюза савецкіх таварыстваў дружбы і культурных сувязяў з замежнымі саветніцтвамі СССР у Польшчы. З канца 1970-х г. як даследчык засяродзіўся на праблемах бела-

рускага адраджэння, асабліва на творчасці Ф. Скарыны. У 1989 г. выдаў у Мінску кнігу "Тут мой народ" пра беларускага першадрукара, пра ўплыў яго творчага прыкладу на беларускае Адраджэнне XIX — пачатку XX ст. Артыкулы апошніх гадоў увайшлі ў зборнік "Жывом!". У 1979 г. у Лондане выйшаў ананімны "Ліст да рускага сябра" на рускай і англійскай мовах, потым перадаваўся па радыё "Свабода", змяшчаўся ў польскім і рускім эміграцыйным друку. "Ліст..." Аляксея Каўкі — адзін з няшматлікіх тагачасных прыкладаў беларускага

"самвыда" — прысвечаны адвечнай праблеме выжывання беларусаў.
У адрозненне ад тых, хто ўсё яшчэ думае, што трэба рабіць, маскоўскі беларус Аляксей Каўка ведае, што і як трэба рабіць. І робіць. Ён узначальваў Раду Маскоўскага таварыства беларускай культуры імя Ф. Скарыны, быў сябрам Саюму БНФ "Адраджэнне" першага склікання, Рады ТБМ. Па яго ініцыятыве навукоўцы Мінска і Масквы шырока адзначылі 90-я ўгодкі з дня нараджэння Мікалая Улашчыка. У Маскве пад грыфам акадэмічных інстытутаў намаганнямі Аляксея Каўкі выдадзены Улашчыкаў зборнік "Русь—Літва—Беларусь", шмат публікацый з'явілася дзякуючы яго клопатам у Мінску, сярод іх — біябібліяграфічны даведнік пра М.

Улашчыка і спецыяльны нумар "Беларускага гістарычнага агляду". Як руплівы даследчык і гаспадар, Аляксей Каўка склаў і падрыхтаваў да друку, а выдавецтва "Мастацкая літаратура" выдала ў 1991 і 1993 гг. два першыя выпускі літаратурна-навуковага гадавіка "Скарыніч" з унікальнымі матэрыяламі пра Ф. Скарыну і яго Нашчадкаў — Скарынічаў Ф. Багушэвіча, Б. Эпімах-Шыпілу, І. Луцкевіча, Я. Лёсіка, А. Смоліча, М. Улашчыка...
...На Другі з'езд беларусаў свету Аляксей Канстанцінавіч прывёз надрукаваны ў Смаленску "Скарыніч", у якім адлюстравана ўзнёсла-драматычная эпоха Беларускага адраджэння 20-х гадоў. "Скарыніч" будзе выходзіць. І ніхто яго не спыніць і не стрымае. Бо Скарынічы — вечныя.
Віталь СКАЛАБАН

Пачынальнік

МІТРАФАН ДОЎНАР-ЗАПОЛЬСКІ
Ў ЛІТАРАТУРАЗНАЎЧЫМ КАНТЭКСТЕ

Ягоную ролю ў беларускай культуры, літаратуры можна акрэсліць адным ёмістым словам: пачынальнік. Невыпадкова, што ў аднайменным зборніку гісторыка-літаратурных матэрыялаў XIX стагоддзя ("Пачынальнікі", Уклад. Г. В. Кісялёў, Мн., 1977) постаць Мітрафана Доўнар-Запольскага гравітуецца на самым полюсе беларускага культурна-адраджэнчага працэсу — побач з імянамі В. Дуніна-Марцінкевіча, Я. Лучыны, А. Ельскага, Е. Раманаў і інш. Да таго ж, пачынальніцтва, інакш, асветніцка-будзільскага, адраджэнчых намаганні нашага гісторыка, этнографа і шырэй, культуролога былі і ў наступным, XX стагоддзі не менш значымі, прыкметнымі. Уласна яму, Доўнар-Запольскаму, фармальна неаангажаванаму, з розных прычын, у так званым нашаніўскім руху, давалося зрабіць творчы падраўнак і нашаніўскай эпозе, і ўсяму шматвяковаму культурнаму і палітычнаму досведу беларусаў дзеля іх канчатковага самавызначэння і міжнароднага прызнання ў якасці самастойнага народа, незалежнага дзяржавы. У сваіх знакамітых "Асновах дзяржаўнасці Беларусі" (1918) вучоны даў, акрамя ўсяго, лапідарнае вызначэнне культурнага чыніка ў гістарычным самазахаванні і самасцвярджанні беларускае супольнасці: "Народ, які праз колькі сот гадоў самага цяжкага гістарычнага жыцця, не глядзячы на вострую нацыянальную барацьбу і на ўціск урадам найдурэйшай у свеце дзяржавы, ня ўтраціў сваёй нацыянальнай самабытнасці, народ меўшы прыз некалькі сталеццяў сваю дзяржаўную незалежнасць, — народ, які мае вытанчаную вякамі культуру і літаратуру, свае яркія асабнасці этнаграфіі і языка — такі народ мае і цяпер усе правы на дзяржаўную незалежнасць".

Наша ўвага да літаратурна-навуковага дзялянка ў спадчыне рэчыцкага Беларуса абумоўлена двума, прынамсі, момантамі. Па-першае, неабходнасцю ўсебаковага, цэласнага асэнсавання творчага набытку, асабовасці гэтага неардынарнага даследчыка, мыслара. Па-другое, патрэбай выяўлення некаторых, мяркую істотных, пытанняў беларускага гісторыка-літаратурнага развіцця, што вынікаюць з ягоных прац, але даследчыцкай думкай прасяць адэкватна не ацэнены. Улічваем пры гэтым меркаванне агульнапрызнанага ў нашай літаратуры аўтарытэта М. Гарэцкага на конт таго, што Доўнар-Запольскі разам з Карскім, іншымі сучаснікамі па беларусказнаўстве сваёй даследчыцкай і збіральніцкай працай "сведма ці нясведма зрабілі нярушным той грунт, на котрым расла навішая беларуская літаратура". Хаця ў адрозненне ад аўтара "Белорусов", які пры ўсёй фундаментальнай выключнасці ягоных філалагічных адкрыццяў, у адносінах да гэтага народа усё ж не патрапіў адолець "нацыянальна-дзяржаўную" планку, застаючыся скрозь палоннікам "западнарусизма", аўтар ужо згаданых "Асноў..." на працягу ўсяго свайго творчага шляху дзейнічаў дастаткова сведма, мэтанакіравана — менавіта як беларускі думаннік-патрыёт і падзвіжнік. І перад айчынай літаратурай, на наш погляд, ягоныя заслугі не вымэрпаюцца адно пачатковым — "этнаграфічным" або

"збіральніцкім" перыядам, а заслугоўваюць куды шырэйшага, канцэптуальнага вымярэння. Засяроджванне над працамі Доўнар-Запольскага дазваляе бачыць у арыгінальным гістарыяграфічным адначасна ўдмулівага аналітыка беларускага літаратурнага руху — дарэчы, прыкметна дынамізаванага пад канец XIX ст. дзякуючы не ў апошнюю чаргу ягоным асабным пачыненням: наватарскім гісторыка-культурным публікацыям пра Беларусь, беларусаў, іхняе мінулае і сучаснае на старонках "Мінскага лістка", складзенаму і выдадзенаму ім жа "Календарю Северо-Западного края на 1889 год", ці не першаму нашаму "літаратурна-навуковаму альманаху" (С. Александровіч), старанням публікатара і арыгінальнага крытыка пазмы В. Дуніна-Марцінкевіча "Галон", а таксама ананімнага твора "Тарас на Парнасе".

Хацелася б адзначыць адну прыкметную акалічнасць. Ужо ў першых друкаваных нататках маладога аўтара, на падставе асэнсавання беларускай мінуўшчыны, гісторыка-этычных рысаў, самабытнасці і адметнасці беларусаў на фоне другіх, найперш суседніх народаў, сфармулявана вызначальнае метадалагічнае палажэнне пра суб'ектна-дзейснае пакліканне суродзічаў у сусветнай цывілізацыі, пераадольвання імі зацяжнага заняпаду, "політычнага-омертвела" — паследкаў манаполнага панавання ў краі чужаземных палітычна-духоўных традыцый. Правёў думку пра заканамерны характар адраджэння раней заняпалых, уцісканых народаў — падмацаваную канкрэтным нацыянальна-адраджэнчым досведам многіх славянскіх супольнасцей — харватаў, сербаў, чэхаў і, асабліва, украінцаў, бліжэйшых да беларусаў суседзяў-братоў па няволі. Агністымі радкамі ўкраінскага прарока-Кабзара (беларускі Шаўчэнка быў яшчэ на падыходзе...) выразна намякаў пра непазбежнасць абнаўленчых зрухаў і ў сваёй Радзіме, а таксама — пра высокае пасланніцтва мастацкага Слова:
*...Подай души убогой силу,
Щоб огнем заговорило,
Щоб слово пламенем взялось,
Щоб людям сердце растопило...*

У ліку канцэптуальна выйсцёвых думак маладога даследчыка і публіцыста апынулася ідэя выключнае вагі і вартасці — аб значэнні роднай мовы ў гістарычным лёсе народа. Яшчэ ў 1888 годзе беларускі юнак, гадаванец Мазырскае прагімназіі выказвае суродзічам са старонак "Мінскага лістка" запаветную думку, лапідарнае беларускае "Memento!" наконт іхняе нацыянальнае трывучасці, духоўнае паўнацэннасці, "пока в народе жив его язык — жив и сам народ, с потерей его племени лишается своего народного самосознания и исчезает в массе поглотившей его силы. Немало народностей погибло, утратив свои племенные особенности... Но зато и наоборот: народ, лишенный политической жизни, подавляемый внутренним гнетом, иногда на целые столетия сходящий с политической арены и как бы замирающий — такой народ, если он не потерял своего языка, этнографических особенностей и проч., снова выдвигается на арену... социальной и умственной жизни". Чым не прарочае прадчуванне-прадказанне? Неўзабаве, праз якіх тры-чатыры гады падобная думка ўзарэчацца набатным "Не пакідаць!.." у слынай "Прадмова" Багушэвіча, разлятаючыся над Беларуссю неспічаным

Аляксей КАЎКА

розгаласам заклінальным, не супыняючыся праз усё стагоддзе грукатаць у сэрцах беларускіх патрыётаў-адраджэнцаў (адраджэнцаў чапаць не будзем).

Далей, таксама істотная акалічнасць. Сярод нашых пісьменнікаў, публіцыстаў, навукоўцаў Доўнар-Запольскі, здаецца, у ліку першых усвядоміў і звярнуў увагу грамадска-на на прыкрасці раз'яднанасці па канфесійнай прыкмеце ("каталікі-палкі", "праваслаўныя-рускія" (беларусы), тагачаснага літаратурнага, наогул культурна-духоўнага становішча — усяляк, як вядома, эксплуатаваную афіцыйнымі структурамі ў інтарэсах імперскай палітыкі расійскіх уладаў, дзеля канчатковай асіміляцыі беларускага насельніцтва. Публікуючы ў згаданым вышэй "Календары..." пазму "Галон" Дуніна-Марцінкевіча, публікатар-крытык падкрэслівае агульнанацыянальнае значэнне твора, у якім "схвачана с паразительной верностью и пронизательностью бытовая обстановка жизни белоруса". Між іншым, калегі па прыі і ў пэўным сэнсе апанент Доўнар-Запольскага — Еўдакім Раманаў, не пазбаўлены ў сваёй творчасці прыкметнай рэлігійнай, у прыватнасці "праваслаўнай" зацятасці (напр., "Плач земли беларускай" і інш.) ва ўспрыманні таго ж Марцінкевіча, не змог засцергаць ад пэўнае дыхатоміі "свой-чужы", "наш" (-праваслаўны) — "не наш" (-каталік) — маўляў, ён пісаў і друкаваў добрыя кніжкі, "але быў каталіком", або, удакладняючы лексіка-стыліявы асаблівасці мовы люцынскага дудары, зазначае: "где католик пишет: пенкий, сукня, там нашинец написал бы: красивый, ширинка и т.д." ("Пачынальнікі...", с. 18—19).

Вартая асобнай увагі таксама нястомная рупнасць нашага гісторыка на дзялянцы вывучэння і пашырэння старабеларускага пісьменства — спадчыны Скарыны, Цяпінскага, летапісных твораў, актавага матэрыялу Літоўскай метрыкі. Яшчэ на мяжы XIX—XX ст. ён, зноў жа ці не першым, адназначна ставіць пытанне аб так званых заходнерускіх летапісах (на прыкладзе хронік Баркулабаўскай, Віцебскай, Аверкі) як навуковай праблеме "собственно белорусского" летапісання, якой ужо ў наш час грунтоўна зоймуцца беларускія спецыялісты Вячаслаў Чамарыцкі і, асабліва, Мікалай Улашчык — непарыцаны вучань і наступнік Доўнар-Запольскага. Паказваючы і даводзячы пра багацце, высокі мастацкі ўзровень беларускага пісьменства ў мінулым, Мітрафан Доўнар-Запольскі неаднойчы падкрэсліваў яе дабратворны ўплыў

на культурнае жыццё суседняй Масковіі, у працэсе станаўлення, жанравага ўзбагачэння ўласна-рускай літаратуры (напр., нататка-водгук у "Календары Паўночна-Заходняга краю на 1890 год" на працу А. М. Весялоўскага "Из истории романа и повести").

Нарэшце, не скідаў бы з творчага рахунку вучонага практычныя заслугі ў фармаванні панятковага арсеналу або тэарэтычнага эквіваленту нацыянальна-адраджэнчага руху ў забранай Краіне. У многім ад яго, Доўнар-Запольскага, зыходзіць легалізацыя, грамадскае канстытуаванне такіх, сёння зусім звычайных паняццяў і выразаў, як беларускі народ, беларуская мова (пры афіцыйным панаванні "наречия", "поднаречия", "диалекта" і да т.п.), народны арганізм, беларуская літаратура, нацыянальнае адраджэнне, нацыянальная вера (-вызнанне), створаных, памятайма, у няпростых, фактычна паўлегальных і нелегальных, нават "катакомбных" (метафара А. Рагулі) умовах станаўлення новай беларускай літаратуры.

Фактычна ў тых самых, хаця знешне перайначаных умовах духоўнае катакомбнасці завяршыў ён у 1926 годзе сваю капітальную працу — "Гісторыя Беларусі", у якой пытанні нацыянальнай культуры, у прыватнасці літаратуры, знайшлі найбольш поўнае, храналагічна і праблема сістэматызаванае асвятленне. Сціпла і самакрытычна адзеньваючы свае ўласныя магчымасці ў асваенні другой, сумежнай з гістарыяграфіяй дзялянкі, і адштурхоўваючыся ад літаратурна-навуковых сучаснікаў (М. Багдановіча, М. Гарэцкага і інш.), Доўнар-Запольскі, тым не менш, выказаў шэраг меркаванняў і высноў, з якімі не лічыцца не можа і сучасная філалагічная навука. У межах газетнага допісу абмяжумся хаця б напамінам пра некаторыя з іх: перыядызацыя літаратурнага працэсу ў Беларусі з гледзішча нацыянальнага адраджэння народа і краіны; "польскі" і "рускі" культуратворчыя (пачаткі ў зараджэнні і развіцці новае беларускае літаратуры; польскі пісьменнік Адам Міцкевіч як творчая раўназначная постаць у развіцці, дынамізацыі беларускага літаратурнага, грамадска-культурнага працэсу пад зыход XIX ст. і, нарэшце, мабыць, самае галоўнае — разважанні Доўнар-Запольскага пра беларускую нацыянальную ідэю, народную ў народзе і адшліфаваную літаратурай як ідэю агульначалавечую. Мабыць, ад яго, калі не памыляюся, пачынае свой адлік у нашай грамадскай думцы і паняцце "нацыянальная ідэя".

Узвышэннем гэтай жыццесцярдальнай ідэі праз раскрываць пазытыўнае набытку Янкі Купалы завяршыў аўтар спомненае "Гісторыі..." свае літаратурна-навуковыя развагі: "Дружная праца беларусам патрэбна для таго, каб пабудаваць лепшую будучыню, і ў той жа час для таго, каб пазбавіцца цяжару цяперашняга і мінулага. Яму перш за ўсё патрэбна самастойнасць. Яму неабходна вызваліцца ад чужых апекуноў, якія стагоддзямі сядзелі на шыі беларусаў:
*Сотні лет песьцілі дзямі і почай
Госця на шыі —
Змея, што з путамі скарбы валоча,
Скарбы чужыя.
Вы ўжо забылі, людзі здарэння,
Дзе ваш прытылак...*

Такім чынам, і гісторык, і паэт — М. Доўнар-Запольскі і Я. Купала — суладна і адназначна вступілі беларускаму чалавеку яго адвечную, дасюль не здзейсненую ісціну: не станеш вольным і заможным, пакуль няпрошанаму, распанеўшаму на тваім карку "госцю" не пакажаш на парог.
Няхай жа здзейсніцца!

На здымку: А. Каўка ў час выступлення на канферэнцыі.
Фота В. КУШНЕРА

Пінску — 900!

У гэтыя дні адзін з самых старажытных гарадоў Беларусі — Пінск — адзначае сваё 900-годдзе. Першае ўпамінанне пра яго сустракаецца ў "Аповесці мінулых часоў" у 1097 годзе. Цяпер гэта вялікі культурны і прамысловы цэнтр з насельніцтвам больш за 132 тысячы чалавек. Размешчаны на берагах дзвюх жывалісных рэк Піны і Прыпяці, Пінск з'яўляецца партовым горадам. Тут каля васьмідзесяці помнікаў архітэктуры, культуры і гісторыі, 12 дзейных храмаў.

Фота Рамана КАБЯКА, БЕЛТА

Бардаўскі фэст без... бардаў

У Беларусі дастаткова слаўных дат, аднак далёка не ўсе з іх захоўваюцца ў памяці жыхароў. Акрамя дня вызвалення Мінска ад фашысцкіх захопнікаў (што здарылася 3 ліпеня 1944 года), былі і бітва на рацэ Сінія Воды ў 1362 годзе, калі мы абараніліся ад татара-манголаў, і бітва пад Грунвальдам, калі былі разгромлены крыжакі, і бітва пад Оршай, калі чарговы раз была адстоена незалежнасць Беларусі, але ўжо ад маскоўскіх войскаў. Менавіта бітва пад Оршай, якая адбылася 5 верасня 1514 года і стала нагодай як для чарговага шэсця апазіцыі ў Мінску (шкада, што збоўшага толькі апазіцыя і памятае пра гісторыю), так і для бардаўскага фэсту, які традыцыйна праводзіцца на месцы падзеі.

Там, дзе невялічка рачулка Крапіўна аддае свае воды слаўтаму Дняпру, кожны год, пачынаючы з 1991, адбываецца гэтае свята. У дзевяноста другім годзе яно было найбольш шматлюдным. На тым самым полі, дзе некалі біліся за незалежнасць сваёй Бацькаўшчыны нашы продкі, размесціліся з вогнішчамі і намётамі больш за 150 чалавек, прыродную сцэну дапаўняла гукавая апаратура, можна было набыць і памятную значку "Аршанская бітва 1514—1992". Не кажучы ўжо пра ўдзельнікаў: Андрэй Мельнікаў, Віктар Шалкевіч, Лана Медзіч і многія... многія... многія...

"Аршанская бітва-1997" налічыла не больш за трыццаць "ваюроў", сярод якіх найбольш вядомым быў мастак Алесь Пушкін. Барды "прыехалі" толькі на касетах. Аднак знайшлася гітара, знайшоўся гармонік, нават бубен (з аршанскага музея). А галоўнае, знайшліся песні, вартыя быць праспяванымі.

Так, людзей з добрай памяццю сабралася няшмат, але гэта не зрабіла вогнішча менш цёплым, ноч — менш зорнай, падзею — менш значнай, а кампанію — менш сяброўскай.

Крысціна КУРЧАНКОВА

Не чужой была Беларусь

Вядомы грузінскі пісьменнік Аляксандр Кутатэлі (сапраўднае прозвішча Кутатэладзе) у маі-ліпені 1935 года наведаў Беларусь, сустракаўся з многімі пісьменнікамі, знаёміўся з жыццём рэспублікі. Пад уражаннем гэтых сустрэч А. Кутатэлі напісаў цыкл вершаў "Беларусь", навелы "Сустрэчы", "Партызаны", "Каля моста", "На рацэ" і іншыя. У 1936 годзе ў Мінску ў перакладзе Пятруся Броўкі выйшла першая частка рамана нашага грузінскага сябра "Тварам у твар".

У гэтыя дні ёсць нагода ўспомніць Аляксандра Мікалаевіча — 6 верасня з дня нараджэння А. Кутатэлі споўнілася 100 гадоў (памёр у 1982 годзе).

Артыкул І. Саверчанкі стылёва не надта кладзецца на старонкі "ЛіМа", але рэдакцыя вырашыла яго надрукаваць, бо ў ім закранаюцца надзвычай важныя пытанні функцыянавання і развіцця адукацыйна-навуковай і асветніцка-інфармацыйнай сфераў. Як вядома, гэтыя галіны штогод з дзяржаўнага бюджэту атрымліваюць значныя фінансавыя рэсурсы. Аднак не заўсёды задавальняюць вынікі, вельмі часта не стае таго эфекту, на які разлічвае грамадства. Аўтар прапануе ўвазе чытачоў і зацікаўленых асоб адметны погляд на праблему, уласнае бачанне шляхоў і механізмаў пераадолення крызісных з'яў. Напэўна, некаторыя палажэнні артыкула спрэчныя, асобныя меркаванні аўтара патрабуюць больш глыбокага аналізу і дадатковых аргументаў. Друкуючы матэрыял, рэдакцыя разлічвае, што працяг размовы па ўзнятых тэарэтычных і арганізацыйна-практычных пытаннях прынясе агульную грамадскую карысць.

Гуманітарная сфера: трансфармацыя і перспектывы

Працэс станаўлення суверэннай дзяржавы патрабуе асаблівай уважанасці, навукова-вывераных падыходаў, глыбокага і ўсебаковага аналізу такіх важных сфераў грамадскага жыцця, як адукацыя, навука, асветніцка-інфармацыйныя сістэмы.

Цэласнае вызначэнне прынцыпаў іх функцыянавання, выбар магістральных напрамкаў развіцця аказвае бяспспрэчны ўплыў на агульны ўзровень сацыяльна-эканамічнага становішча грамадства, яго духоўна-культурны прагрэс. Пільная ўвага да гэтых галін тлумачыцца яшчэ і тым, што тут задзейнічана звыш 2 мільёнаў чалавек і на іх забеспячэнне кожны год з нацыянальнага бюджэту выдаткоўваецца астранамічныя фінансавыя рэсурсы (у 1996 г. каля 9 трыльёнаў рублёў, або 21,7% ад усіх расходаў).

На рубяжы XX — XXI стагоддзяў адукацыя, навука, асветніцка-інфармацыйная сфера ўяўляюць сабой разгалінаваныя многакампанентныя сістэмы, шматузроўневыя ўзаемадзеянні і карэляцыі між якімі вызначаюць аблічча сучаснай цывілізацыі, утвараюць адзін з яе найгалоўнейшых падмуркаў.

Нацыянальныя сістэмы адукацыі, навукі, асветніцка-інфармацыйныя сеткі, што няспынна абнаўляюцца і ўдасканальваюцца, у сучасных умовах аб'ектыўна мусяць вырашаць комплекс грамадскіх задач, структурна злучаных у чатыры блокі.

1. Цывілізацыйная дастатковасць, якая прадугледжвае:

-фармаванне біясфернага мыслення і шырокай экалагічнай абазнанасці сучаснага чалавека;

-прывядзенне у адпаведнасць псіхалагічнага, фізіялагічнага і тэхналагічнага ўзростаў цывілізацыі, дыбаланс між якімі дасягнуў катастрофічнай фазы;

-прызнанне роўнай каштоўнасці культур асобных народаў, этнасаў, рэгіянальных і кантынентальных луннасцяў, гуманістычнай вартасці сусветных рэлігій і вучэнняў, натуральнасці існавання шматмоўнага і мульцікультурнага свету;

-гарманічнае спалучэнне тэхнічных, прыродазнаўчых і гуманітарных ведаў, дапушчальнага адпаведнасці іх аб'ёму і прапарцыі, гарантыі бяспечнага існавання чалавечтва як біялагічнага віду.

2. Эканамічная бяспека краіны. Уключае комплекс мерапрыемстваў, перадусім, падрыхтоўку высокапрафесійных кадраў, якія забяспечваюць эканамічны росквіт, тэхналагічны прагрэс, стабільнае функцыянаванне дзяржаўных інстытутаў і аптымальнае супрацоўніцтва з іншымі краінамі свету ў сацыяльна-эканамічнай, ваенна-палітычнай ды грамадска-культурнай сферах.

3. Грамадзянская супольнасць. Мае на ўвазе выпрацоўку ідэалогіі мірных узаемадчынненняў у краіне, якая ўключае:

- супрацоўніцтва дзяржаўных і грамадскіх структураў, арганізацый, асобаў, урадавых і няўрадавых устаноў;

- партнёрства прафесійных кангламераў;

- «дамоўленасць» паміж сацыяльнымі станамі;

- міжнацыянальны, міжканфесійны і міжкультурны дыялог.

4. Духоўна-культурны прагрэс грамадства і дасканаласць асобы. Гэты блок прадугледжвае засваенне традыцый свайго народа, маралі і этыкі, выкарыстанне лепшых здабыткаў іншых народаў, што ўтрымліваюць такія гуманістычныя каштоўнасці як сумленнасць, патрыятызм, чалавечая і нацыянальная годнасць. Абавязковым з'яўляецца дасягненне гармоніі паміж духоўнай і фізічным пачаткам, мараллю і інтэлектам.

Галоўны арыенцір пераўтварэнняў у галіне адукацыі, навукі, асветніцка-інфармацыйных сістэм на сучасным этапе фармава- якраз у выхадзе іх з правінцыйна-прыдаткавага становішча, набываць выразныя рысы

нацыянальна-дзяржаўнай самадастатковасці, пры гэтым абавязкова вонкава адкрытых, ніякім чынам не ізаляваных ад дэбратворных уплываў і ўзаемадзеянняў, і што вельмі істотна — празрыстых для грамадскага аналізу.

У аснову навукова-адукацыйнай і культурна-інфармацыйнай палітыкі Рэспублікі Беларусь стратэгічна апраўдана пакласці найбольш эфектыўную і дальнабачную дактрыну асваення, трансфармавання і адаптавання найноўшых тэхналагічных, навукова-фундаментальных, прыродазнаўчых і гуманітарных ведаў, створаных сучаснымі заходнімі і ўсходнімі цывілізацыямі, не абмяжоўваючыся палітыка-ідэалагічнымі ўстановамі бягучага моманту.

Карэннага перагляду патрабуюць вызначаныя прыярытэты навукова-тэхнічнай дзейнасці, напрамкі і сферы канцэнтрацыі фінансавых рэсурсаў, сістэма ацэнак вынікаў рэалізацыі дзяржаўных праграм. На сучасным этапе надзвычай важна дамагчыся, каб дзяржаўныя навукова-тэхнічныя праграмы ўстанаўліваліся выключна ў адпаведнасці з законам «Аб асновах дзяржаўнай навукова-тэхнічнай палітыкі», які патрабуе іх фармавання: а) паводле вынікаў распрацоўкі прагнозаў сацыяльна-эканамічнага і навукова-тэхнічнага развіцця рэспублікі; б) на аснове заключэнняў экспертызаў; в) пасля абавязковага грамадскага абмеркавання.

Суб'ектыўнасць і фармальнасць экспертызаў пры зацвярджэнні рэспубліканскіх навукова-тэхнічных праграм (сёння такіх праграм — 48), навукова-даследчых і эксперыментальна-канструктарскіх праектаў, разам з адсутнасцю вывераных крытэрыяў прагназавання і амаль поўная закрытасць ад грамадства — асноўныя прычыны сістэмнага крызісу дзяржаўнай навукова-тэхнічнай палітыкі. Вынік гэтага — разбазарванне каласальных фінансавых, у асноўным бюджэтных, рэсурсаў, разбурэнне навуковага патэнцыялу краіны ва ўсіх сектарах навукі — Нацыянальнай акадэміі, вышэйшых навукачальных устаноў, ведамасных (галіновыя) навукова-даследчыя, канструктарскія, практна-пошукавыя арганізацыі, заводскія навукова-даследчыя і канструктарскія падраздзяленні. Фактычна 46 тысяч навукоўцаў, 30 тысяч з якіх непасрэдна праводзяць даследаванні і распрацоўкі, аказваюцца закладнікамі безгаспадарнасці, элементарнага невыканання адказнымі асобамі закона «Аб навуковай дзейнасці» і строгіх працэдур, вызначаных нарматыўнымі дакументамі.

Выхад з тупіковага становішча бачыцца ў карэнных, рэальных, а не папярочных, зменах падыходаў да фармавання і ажыццяўлення дзяржаўнай навукова-тэхнічнай палітыкі, спешных кроках па задзейнічванні дадатковых механізмаў, сярод якіх: а) умацаванне нацыянальнай Патэнтнай службы, што забяспечыць рэалізацыю вытворчых інвестыцый на знешніх рынках, баронячы інтарэсы беларускіх уладальнікаў, іх правы на прамысловую ўласнасць; б) паўнаўартаснае разгортванне структур Стандартызацыі, метралогіі і сертыфікацыі (Белстандарт), адна з першачарговых задач якога стварыць нарматыўна-прававое поле, адпрацаваць дзейсныя механізмы вываду прадукцыі, вытвараемай у Беларусі, на светныя рынкі; в) інтэнсіўны рост сетак сістэм навукова-тэхнічнай інфармацыі, рэгулярны збор і якасная апрацоўка ўсіх яе відаў на рэгіянальных і цэнтральных узроўнях.

Найактуальнейшы кампанент пераўтварэнняў — шырокая і паслядоўная дэмілітарызацыя навукова-тэхнічных праграм і заданняў-праектаў.

Фармулючы прынцыпы развіцця навукі, надзвычай важна стала прытрымлівацца і няўменна рэалізоўваць канцэпцыю струк-

турна-арганізацыйнай мнагастайнасці, інтэлектуальна-даследчай шматполіснасці — Нацыянальнай акадэміі навук, Камітэта па навукі і тэхналогіях, Беларуска-рэспубліканскі фонд фундаментальных даследаванняў, галіновыя навукова-даследчыя інстытуты, кафедры і лабараторыі ВУНУ, грамадскія навуковыя акадэміі, асацыяцыі і суполкі, дэбратворныя фонды. Фармальнае разрозненасць і арганізацыйная аўтаномія — аптымальны варыянт для эфектыўнага выкарыстання наяўнага навуковага патэнцыялу, яго захавання і планамернага паўнаўартаснага прырашчэння шляхам выкарыстання сістэмы

перападрыхтоўкі, стажыровак, аспірантуры і дактарантуры.

Абавязковая ўмова развіцця навукі на ўсіх узроўнях — конкурснасць ідэй, праектаў, праграм. Звышцэнтралізаваная навука праз стварэнне Камітэта пры ўрадзе або прэзідэнце, з замацаваннем за гэтым арганам функцый вызначэння прыярытэтаў навуковых даследаванняў і прыкладных распрацовак, а тым больш падбору і фармавання навукова-творчых калектываў няўільна прывядзе да разбурэння ўмоваў канкурэнцыі ідэй, уживання разнастайнасці метадык, спыніць фармаванне навуковых школ і напрамкаў, урэшце, спрычыніцца да імклівага разбурэння навуковай сферы наогул. Цалкам дастатковай варты прызначы каардынацыю на ўзроўні адпаведных аддзелаў міністэрстваў, ведамстваў ды агульнай каардынацыі на ўзроўні Упраўлення адукацыі, навукі, інфармацыі і культуры Савета Міністраў.

Неадкладна пераадолення патрабуюць небяспечныя тэндэнцыі, што запанавалі ў акадэмічных і ведамасных інстытутах, у першую чаргу такія, як арыентацыя творчых калектываў на рэалізацыю ідэй і планаў выключна кіраўніка ўстановы. Глыбінныя светапоглядны і навукова-метадалагічны крызісы, асабліва ў гуманітарных устаноў, разам з адсутнасцю ў асобных кіраўнікоў дастатковага ўяўлення пра сучасны стан навуковых распрацовак, найноўшыя метадыкі, паставіў гэтыя калектывы на мяжу творчай самаліквідацыі. Сітуацыі не выратаўвае недарэчная «перакваліфікацыя», пераарыентацыя на педагагічна-асветніцкую ніву, бо гэта не змяняе і не кампенсуе фактычнага адмаўлення ад профільных фундаментальных распрацовак.

Глыбокай карэкціроўкі на ўсіх узроўнях патрабуе Адукацыйная сістэма.

Найгалоўнейшая тэарэтычная праблема — выпрацоўка аптымальнай структуры сістэмы нацыянальнай адукацыі, шчыльна дастасаванай да светвых адукацыйных стандартаў. Шматвяковая педагагічная традыцыя і прагназуемая перспектывы развіцця даюць цвёрды падставы арыентавацца на чатырохузроўневую мадэль з дадатковым пятым кампанентам: I узровень — дзіцячы сад, дашкольнае выхаванне і навучанне (з 3 да 6 гадоў); II узровень — пачатковая і агульная сярэдняя школа (з 6 да 16 гадоў); III узровень — прафесійна-тэхнічная вучылішчы, ліцэі, ліцэйскія класы, сярэдне-спецыяльныя ўстановы (тэхнікумы і каледжы) (з 16 да 20 гадоў); IV узровень — вышэйшыя навукачальныя ўстановы (універсітэты, інстытуты, акадэміі) (з 20 да 24 гадоў). Нарэшце, дадатковы кампанент — інстытуты павышэння кваліфікацыі, перападрыхтоўкі кадраў (без узраставых абмежаванняў).

Адна з галоўных задач у сферы адукацыі — ператварыць вышэйшыя навукачальныя ўстановы ў сапраўдныя культурна-творчыя і гуманістычна-асветніцкія асяродкі. Раней вызначаная функцыя ВУНУ выключна як «кузні кадраў», жорстка падпарадкаванай патрэбам народнай гаспадаркі, відавочна, мусяць быць перагледжана, абноўлена, хаця канечне ні ў якім выпадку яна не можа быць зменшана ці тым больш адкінута.

Базавым прынцыпам канцэпцыі падрыхтоўкі новых спецыялістаў у вышэйшых навукачальных устаноў варты прызначы арыентацыю на ўніверсальнасць, дастатковую шырыню ведаў, фундаментальнасць, наўзамен традыцыйнай савецкай (планавай) сістэмы падрыхтоўкі ў ВУНУ кадраў вузкай спецыялізацыі. Гэтую задачу апраўдана ўскласці на сярэдне-спецыяльныя навукачальныя ўстановы — тэхнікумы і каледжы. У сучасных умовах у ВУНУ найбольш мэтазгодна рыхтаваць кадры шырокага прафесійнага дыяпа-

зону, скіраваны на шматсектарную прафесійную дзейнасць — спецыяліст, кіраўнік, каардынатар, упраўленец, даследчык, выкладчык профільнай навучальнай установы, а таксама ўлічваючы магчымую перакаваліфікацыю ў межах вытворчай сферы.

Другая па значнасці задача — дэцэнтралізацыя сістэмы адукацыі, што на практыцы азначае ў першую чаргу паўнаўладную рэалізацыю акадэмічных свабод — свабоды навучання, свабоды выкладання, свабоды даследавання, а таксама дэмакратызм кіравання і выбарнасць кіруючых органаў — Вучонай Рады, рэктара, дырэктара. Недарэчным атавізмам выглядае, нягледзячы на аўтарытэты склад, Дзяржаўная камісія па падрыхтоўцы новых падручнікаў у гуманітарна-грамадазнаўчай сферы, што дзейнічае з 1 снежня 1995 года і па сутнасці выконвае неспрыяльную, ганебную ролю ідэалагічнай цензуры. Функцыю падрыхтоўкі і выдання падручнікаў, вучэбна-метадычнай літаратуры належыць вярнуць «Навукова-метадычнаму центру вучэбнай кнігі і сродкаў навучання», які спецыяльна ствараўся ў сістэме Міністэрства адукацыі акурат з гэтай мэтай і дзе пакуль што сканцэнтраваны адмысловыя кадры высокапрафесійных метадыстаў.

Ролю дзяржаўнага рэгулятара, па-сапраўдному дзейснага інструмента мусяць адігрываць Дзяржаўны Стандарт, які вызначае асноўныя контуры нацыянальнай навукова-адукацыйнай і культурна-інфармацыйнай прасторы. Падрыхтоўка гэтага дакумента агульнанацыянальнага значэння, зацягваючы ў яго ўрады і найхутчэйшае ўвасабленне ў жыццё — надзвычай актуальная задача. Дзяржаўны Стандарт прызначаны ажыццяўляць агульнае рэгуляванне, пакідаючы прастору для творчасці, укаранення інавацыйных ідэй, а таксама даючы ВНУ права самастойна будаваць вучэбны і навукова-даследчыя працэсы ў адпаведнасці з абранай спецыфікацыяй установы. Дзяржаўны Стандарт устанаўлівае Класіфікатар напрамкаў і спецыяльнасцяў, вызначае кола абавязковых дысцыплінаў, якія належыць засвоіць студэнту. Лагічна вылучаць у ім чатыры складовыя (групы) абавязковых дысцыплінаў:

Спецыяльныя дысцыпліны.
Агульнапрафесійныя дысцыпліны (для напрамку або спецыяльнасці).

Агульныя гуманітарныя і сацыяльна-эканамічныя дысцыпліны.

Матэматычныя і агульныя прыродазнаўчыя дысцыпліны.
Дзяржаўны Стандарт — падмурак уваходжання вышэйшай школы Беларусі ў сусветную адукацыйную прастору. Ён адзіны сродак і адначасна правярае прававы механізм прызнання ў іншых краінах свету нацыянальных дакументаў (пасведчанняў) аб вышэйшай адукацыі, без чаго ў прычыне немагчымае ўсталяванне шырокага супрацоўніцтва, трывалых педагагічна-навуковых сувязяў, абменаў, творчых кантактаў.

Эканамічна-статыстычны аналіз паводле розных параметраў ступені прафесіяналізацыі вытворчага і сацыяльна-культурнага сектара ўказвае на неабходнасць удасканалення якасных паказчыкаў і колькаснага павелічэння выпуску спецыялістаў:

Вышэйшай адукацыі — з 31722 чалавек у 1996 годзе да 45000 чалавек у наступныя гады.

Сярэдне-спецыяльнай адукацыі — з 15940 чалавек у 1996 годзе да 25000 у наступныя гады.

Улічваючы выразна акрэсленыя тэндэнцыі ў вытворчай і сацыяльнай сферах сведчыць пра пільную неабходнасць змяняў Рэестра (Класіфікатара) спецыяльнасцяў у напрамку яго пашырэння:

у вышэйшых навучальных установах: з 227 існуючых цяпер — да 250;
у тэхнікумах, каледжах, вучылішчах: з 114 існуючых цяпер — да 140.

Да новых галінаў ведаў, новых спецыяльнасцяў, якія варта ўзяць на належную вышыню і ўключыць у Класіфікатар, належыць — культуралогія, паліталогія, менеджмент, беларусазнаўства.

Тэрміновага выпраўлення патрабуе сітуацыя са станам забеспячэння навучальных устаноў высокапрафесійным прафесарска-выкладчыцкім персаналам, што ўваходзіць у асноўны штатны расклад. Па стане на 1 студзеня 1997 года ў ВНУ было задзейнічана звыш 15195 выкладчыкаў, з іх 842 дактары навук, 6989 кандыдатаў навук, астанія 7364, што складае амаль палову ўсяго выкладчыцкага персаналу, не маюць вучоных ступеняў наогул. У тэхнікумах, каледжах, вучылішчах, ліцэях, гімназіях, школах працуюць усяго некалькі дзсяткаў выкладчыкаў са ступенямі. Значная пераходка на шляху такога ненатуральнага становішча — бяздумна ўскладненая фармальныя ўмовы абароны кандыдатаў і доктарскіх дысертацый. Працэдура заслугоўвае спрашчэння, разам з агульным радыкальным рэфармаваннем ВАКа, змяняй прынцыпаў атэстацыі навуковых і навукова-педагагічных кадраў.

Стала развіваючы сістэму дзяржаўнай адукацыі па шырокім спектры дысцыплін і

спецыяльнасцяў, у эканамічным і сацыяльным аспектах мэтазгодна ствараць прававыя ўмовы і механізмы для развіцця недзяржаўнага сектара адукацыі. Спрэчную праблему дапушчальных прапарцый суданоснаў дзяржаўнай і недзяржаўнай сістэм (на сучасны момант у Беларусі 39 дзяржаўных ВНУ і 18 недзяржаўных) належыць развязаць не на грунце ўліку колькасных паказчыкаў наогул (колькасць устаноў і колькасць студэнтаў), а выключна ў рэчышчы арыентацыі недзяржаўных навучальных устаноў пераважна на падрыхтоўку спецыялістаў для гуманітарнай сферы, а дзяржаўных, паколькі яны маюць развітую інфраструктуру і матэрыяльна-тэхнічную базу — на падрыхтоўку спецыялістаў па прыродазнаўчых і політэхнічных спецыяльнасцях.

Дзейнасці платных аддзяленняў, што адкрыты ў дзяржаўных навучальных установах, вельмі важна надаць поўную прэзыстасць, выразаючы акрэсліць іх юрыдычна-прававы статус, зрабіць адкрытымі, зразумелымі для грамадства механізмамі ды арганізацыйна-тэхнічнымі прынцыпамі іх функцыянавання.

Прынцыпова важным з'яўляецца рэальнае забеспячэнне канстытуцыйнага права грамадзянаў на конкурснай аснове бясплатна атрымаць сярэднюю спецыяльную і вышэйшую адукацыю. Надзённая арганізацыйная задача тут — ліквідаваць заганную практыку фальсіфікацыі, а таксама злучыўшы карумпаванасць чыноўнікаў адміністрацыі і кіраўніцтва навучальных устаноў, перадусім ВНУ, калі спісы навучэнцаў, перш наперш на прэстыжныя спецыяльнасці на 100% фармуюцца задоўга да пачатку ўступных экзаменаў. Адораныя юнакі і дзяўчаты з простых сем'яў пазбавляюцца такім чынам нават патэнцыйнай магчымасці паступіць на абраную спецыяльнасць і тым больш атрымаць бясплатную адукацыю. (Сістэма мер, накіраваных на пераадоленне сацыяльнай несправядлівасці і карупцыі пры паступленні ў дзяржаўныя ВНУ на няплатныя аддзяленні, падрыхтавана; яна патрабуе зацвёрджэння і як найхутчэйшага прымянення).

Існуе яшчэ адзін важны аспект, які з іншага боку патрабуе экстраннай перапрацоўкі нарматыўнай базы, механізма і палажэння аб парадку прыёму ў дзяржаўныя навучальныя ўстановы — вельмі значны працэнт адлічэнняў на працягу вучэбнага перыяду. Так, толькі за адзін вучэбны год, з 1 кастрычніка 1995 г. да 1 кастрычніка 1996 г. без новага прыёму з дзяржаўных ВНУ Рэспублікі выбылі — 13957 студэнтаў, з тэхнікумаў і каледжаў — 3373, з вучылішчаў — 621, што прынесла прыкметны эканамічны ўрон. Эфектыўны сродак зніжэння гэтых сумных паказчыкаў — прымяненне псіхалагічных тэстаў вызначэння адпярочных прафесійных схільнасцяў і прафесійнай прыдатнасці на ўступных экзаменах.

Варта адкінуць інавацыйную ідэю, што ў часе эксперымента не апраўдала сябе, аб пераходзе да шматузроўнявай сістэмы вышэйшай адукацыі: з бакалаўрыятам — папярэдняй адукацыяй у пэўнай галіне навукі і магістраўрай — атрыманнем дадатковай вышэйшай адукацыі, бо нацыянальнай сацыяльна-эканамічнай сферы, на сучасны момант дастаткова развітой, патрэбныя паўнаўладныя спецыялісты, а не іх імітацыя.

З канцэпцыі тварэння вядучых навучальных устаноў бяспрэчна належыць выкінуць дыскрымінацыйныя палажэнні, прававое і фінансавое ігнараванне рэгіянальных вышэйшых навучальных устаноў. Праз механізмы падтрымкі і развіцця ім якраз варта надаць, на ўзор еўрапейскай традыцыі, больш вагі.

Для трэцяга адукацыйнага ўзроўню — цэнтральная праблема суданоснаў політэхнічнай, прыродазнаўчай і гуманітарнай пільнаў. У межах краіны, з улікам рэальных патрэбаў, вызначаных на падставе статыстычна-сацыялагічных паказчыкаў, прыкладны баланс між імі прапануецца ўстанавіць адпаведна ў наступных прапарцыях: 70%, 20%, і 10%.

У агульнаадукацыйнай школе, пры фармаванні галоўнага яе дакумента — «Вучэбнага плана», зыходзіць з неабходнасці, пацверджанай еўрапейскай педагагічнай думкай, уключэння шасці абавязковых цыклаў (груп) прадметаў, якія ў залежнасці ад складанасці маюць ад аднаго да трох узроўняў:

філалагічны
гісторыка-грамадазнаўчы
матэматычны
прыродазнаўчы
тэхналагічны і працоўная падрыхтоўка эстэтычны.

Сродкам і надзейным бар'ерам на шляху суб'ектыўных, адвольных маніпуляцый з «Вучэбным планам», асабліва з размеркаваннем сеткі гадзін па класах у тыдзень школай рознага тыпу, можа стаць толькі Дзяржаўны Стандарт, у адпаведнасці з якім будуюцца і навучальныя праграмы па ўсіх прадметах (яны няспынна ўдакладняюцца камісіямі спецыялістаў).

Пры ажыццяўленні школьніцкай адукацыйнай палітыкі найважнейшая арганіза-

цыйна-творчая мэта — пераадолець разнапланавыя супярэчнасці паміж гарадскімі і сельскімі школамі, улічваючы непазбежныя ва ўмовах Беларусі дыспрапорцыі паміж колькасцю школ і навучэнцаў: у 1995/96 навучальным годзе ў сельскай мясцовасці дзейнічала 3619 школ, у якіх навучаліся 410612 школьнікаў; у гарадах — 1189, у якіх навучаліся 1127456 школьнікаў. Да ліку прырытэтных задач належыць аднесці працоўку і ажыццяўленне адмысловай нацыянальнай праграмы «Сельская школа», якая б дазволіла трансфармаваць усе яе кампаненты, дасягнуць асноўных параметраў да вызначанага стандарту.

Надшоў час адмовіцца ад састарэлых метадык навучання і засваення шэрагу школьных дысцыплін, асабліва замежных моваў. Эканамічна аказваецца больш апраўдана прыняць за эфектыўную практыку забеспячэння сучаснымі тэхнічнымі сродкамі і вываз груп у краіны, мова якіх вывучаецца школьнікамі.

Перавод школы на 12-гадовае навучанне абавязкова спалучыць з прыняццем закона аб прафесійным войску, бо інакш здольныя юнакі пазбавяцца шанцу паступіць у ВНУ і прадоўжыць бесперапыннае навучанне.

У кожнай агульнаадукацыйнай школе абавязкова стварыць Савет школы — неаднаразовыя паставы на гэты конт прымаюцца — каб кіраванне навучальнымі ўстановамі гэтага тыпу сапраўды набыло дзяржаўна-грамадскі характар і на практыцы забяспечвалася шчыльнае ўзаемадзеянне педкалектываў, адміністрацыі, бацькоў.

Другі адукацыйны ўзровень акурат найбольш аптымальны для рэалізацыі асноўных выхавачых кампанентаў, найперш праз маладзёжныя грамадскія арганізацыі (Скаўтынг ды інш.) з іх гуманістычнымі і прынцыпамі, сярод якіх — шанаванне законаў, грамадзянская адказнасць і ўдзел у развіцці грамадства, патрыятызм, вернасць сваёй радзіме, выхаванне нацыянальнай свядомасці праз гісторыю, народную культуру, мастацтва, фальклор, павага да чалавечай годнасці, міжнароднае сяброўства, адказнасць за свае ўчынкi і паводзіны.

Надзённая праблема першага адукацыйнага ўзроўню, дашкольных устаноў (на 1 студзеня 1996 г. іх у Рэспубліцы дзейнічала 4576, колькасць дзяцей, што наведвалі іх — блізу 458000) — пераход выхавачага працэсу на нацыянальныя праграмы, якія паспяхова прайшлі апрацоўку («Пралеска» ды інш.).

З мэтай пашырэння сеткі пасляўніверсітэцкага навучання стварыць нацыянальны цэнтр бандажскай адукацыі, забяспечыць на практыцы статус нацыянальнага навукова-асветнаму центру імя Ф.Скарыны.

Адказны напрамак рэфармы адукацыі — гуманізацыя яе зместу, што з'яўляецца агульнасусветнай тэндэнцыяй. Яе рэалізацыя не павінна, аднак, праводзіцца шляхам механічнага скарачэння зместавага аб'ёму і колькасці гадзін на тэхнічны і прыродазнаўчыя дысцыпліны з паралельным павелічэннем цыкла гуманітарных прадметаў. Простае колькаснае маніпуляванне можа дыскрэдытаваць ідэю гуманізацыі, нанесці прыкметную грамадскую шкоду. Увасабленне ідэі гуманізацыі лагічна праводзіць праз а) абнаўленне зместу найперш гуманітарных дысцыплін, якія ўжо ўключаны ў адукацыйныя праграмы, укараненне эфектыўных прыёмаў і сучасных сродкаў навучання; б) уключэнне ў курсы па фізіцы, хіміі, батаніцы дадатковых тэмаў, у якіх пераважае агульнагуманітарны аспект; в) увядзенне новых прадметаў ці спекурсаў, да прыкладу, этыкі, з мэтай глыбокага азнаямлення ўсіх навучэнцаў з агульначалавечымі гуманістычнымі каштоўнасцямі.

Зыходзячы з неабходнасці вырашэння праз сістэму адукацыі грамадска-актуальных задач: а) фармавання ў краіне мнагамернай культурнай прасторы, далучэння грамадзян да ўсходняга і заходняга тыпаў хрысціянскай культуры ды духоўнасці; б) умацавання паразумення і дыялогу паміж вернікамі розных канфесій, пашырэння экуменізму і міжцаркоўнай згоды — зняць прававыя і адміністрацыйныя перашкоды на шляху адкрыцця ў краіне канфесійных адукацыйных устаноў, не парушаючы бяспрэчнага прынцыпу адзеленасці царквы ад дзяржавы.

Да ліку нявырашаных агульнасістэмных задач без сумневу належыць праблема беларускамоўнага выкладання і навучання. Развязаанне яе магчымае праз комплекс прыспешаных дзеянняў:

-падрыхтоўка і выданне беларускамоўных падручнікаў, дапаможнікаў па ўсіх дысцыплінах, якія выкладаюцца ў школе, сярэдне-спецыяльных устаноў ды ВНУ;
-перавод выкладання гуманітарных прадметаў на беларускую мову;
-фармаванне ў кожнай сярэдне-спецыяльнай установе і ВНУ беларускамоўных студэнцкіх пільняў;
-аднаўленне статусу беларускамоўных дзіцячых садкоў і школ.

З мэтай рэгулявання звычайных дачыненняў у адукацыйнай сферы (паміж настаўні-

камі і вучнямі, выкладчыкамі і студэнтамі) распрацаваць «Кодэкс гонару», прыняць яго пасля шырокага грамадскага абмеркавання.

У інфармацыйнай галіне пры пабудове і рэалізацыі канцэпцыі ўваходжання Беларусі ў глабальны інтэрнэцыйны мэтазгодна абпірацца на вывераныя метадыкі і дакладныя механізмы класіфікацыі інфармацыйных кампанентаў, нацыянальныя крытэрыі якасці, дапушчальныя аб'ёмы інфармацыйных пільняў і аптымальныя прапарцыі спажывання ды рэалізацыі інфармацыйнай прадукцыі (профільнай і дадатковай). Пры гэтым істотна пазбегнуць маналізаваўных (парасонавых) блокаў, тым больш з праўна замацаванымі кантрольнымі паўнамоцтвамі.

У якасці нязменнай функцыі інфармацыйнай галіны прызначаць дзейнасць накіраваную на а) павелічэнне колькасці партнёраў і краін свету, з якіх мажліва працягнуць на Беларусь разнапланавыя і рознамаштаваныя інфармацыйныя каналы; дзеля фармавання адваротнай пільні прыступіць да актыўнай працы над стварэннем сеткі электронных фондаў нацыянальнай інфармацыйнай прадукцыі; б) камплектаванне, з улікам спецыялізацыі, сельскіх, раённых, гарадскіх, рэспубліканскіх бібліятэк.

Актуальна для Беларусі — зняць адміністрацыйныя і нарматыўныя рагаткі, што ўзведзены на этапе праходжання інфармацыйнай прадукцыі ад вытворцы да яе спажыўцоў.

Першараднай задачай культурніцка-інфармацыйнага блока з'яўляецца удасканаленне матэрыяльна-тэхнічных, юрыдычна-прававых і арганізацыйных асноваў наакуплення, захоўвання і выкарыстання дакументаў Нацыянальнага архіўнага фонду (дзяржаўных і ведамасных архіваў; архіваў недзяржаўных устаноў і арганізацый). У гэтым сектары важна да магчымага мінімуму скараціць тэрміны захоўвання матэрыялаў у арганізацыях — крыніцах камплектавання, да наступных часавых межах: органы замежных спраў, дзяржаўнай бяспекі, унутраных спраў, абароны — да 15 гадоў; Пракуратуры, Камітэта дзяржаўнага кантролю, Нацыянальнага банка, кіруючых органаў грамадскіх аб'яднанняў, устаноў і арганізацыяў — да 10 гадоў; мясцовых Саветаў дэпутатаў, выканаўчых і распарадчых органаў, устаноў і арганізацый абласнога падпарадкавання — да 5 гадоў; гарадскога і раённага падпарадкавання — да 3 гадоў; запісаў актаў грамадзянскага стану і матэрыяльных дзеянняў, дакументаў па асабовым складзе — да 60 гадоў; кінафільмаў, кінааспісаў, фотаздымкаў, фона-і відэазапісаў — да 2 гадоў.

Практычным увасабленнем прынятых прырытэтных інфармацыйнай галіны з'яўляецца выдавецкая палітыка, у аснову якой важна закласці прынцыпы пераважнага выпуску сацыяльна-значнай літаратуры (дзіцячая, навуковая, мастацкая, адукацыйна-асветніцкая).

У традыцыйнай культурніцка-асветнай галіне першараднай задачай — нарэшце ўпершыню ў гісторыі Беларусі распрацаваць і ажыццявіць цэласную нацыянальную праграму «Культура», дзе прадугледжыць падтрымку аўтэнтчных формаў народнай творчасці, стварэнне этнамузыкальнай фанатэкі з мэтай захавання (кансервацыі) фальклорнай спадчыны; шляхі і формы вяртання вывезеных культурных каштоўнасцяў і нацыянальных скарбаў беларусаў; рэстаўрацыю помнікаў архітэктуры; развіццё тэатральна-відовішчых асяродкаў і прадпрыемстваў (тэатры, ансамблі, аркестры, філармонія, цырк), культурна-асветніцкіх устаноў (музеі, выставачныя комплексы, запаведнікі, кінавідапракат, гісторыка-культурныя экспедыцыі, навукова-метадычныя цэнтры, перыядычныя выданні культурніцкага профілю), усіх прафесійных відаў мастацтва, без якіх-небудзь абмежаванняў творчай свабоды.

Дзеля паспяховага развіцця гуманітарнай сферы надзвычай істотна ва ўсе часы маральна заахвочваць, уздымаць імідж грамадскіх суполак, таварыстваў, творчых саюзаў, аб'яднанняў, фондаў, якія выяўляюць жаданне працаваць на ніве адукацыі, навукі, асветніцка-інфармацыйнага сектара, бо яны ствараюць дадатковыя магчымасці для бесперашкоднай цыркуляцыі ідэй, ва ўмовах адсутнасці строгай вытворчай іерархіі спрыяюць адкрытаму, свабоднаму дыялогу, з'яўляюцца прыдатным полем інавацый, пошуку, эксперыменту, эфектыўным механізмам адваротнай сувязі, што, урэшце, дабратворна ўплывае на пазітыўную трансфармацыю базавых кампанентаў культуры ў яе шырокім разуменні.

І. САВЕРЧАНКА
Старшыня Нацыянальнай
Грамадскай Камісіі па адукацыі,
навуцы, асветніцка-інфармацыйных
сістэмах, кандыдат філалагічных
наук

Працяг адраджэнскай легенды

ЗАСНАВАЛЬНІКІ

Саюз беларускіх
пісьменнікаў;
рэдакцыя газеты
"Літэратура і мастацтва"

ВЫХОДЗІЦЬ
З 1932 ГОДА

Галоўны рэдактар
Уладзімір
НЯКЛЯЕУ

РЭДАКЦЫЙНАЯ РАДА:

- Святлана БЕРАСЦЕНЬ,
- Мікола ГІЛЬ —
намеснік галоўнага
рэдактара
- Галіна КАРЖАНЕЎСКАЯ,
- Жана ЛАШКЕВІЧ,
- Алесь МАРЦІНОВІЧ,
- Барыс ПЯТРОВІЧ —
першы намеснік
галоўнага рэдактара,
- Юрась СВІРКА,
- Віктар ШНІП —
адказны сакратар

АДРАС
РЭДАКЦЫІ:

220005, Мінск,
вул. Захарова, 19

ТЭЛЕФОНЫ:

- прыёмная рэдакцыі — 2332-461
- намеснікі галоўнага
рэдактара — 2332-525,
2331-985
- АДДЗЕЛЫ:
- публіцыстыкі — 2332-525
- пісьмаў і грамадскай
думкі — 2331-985
- літаратурнага
жыцця — 2332-462
- крытыкі
- і бібліяграфіі — 2331-985
- паэзіі і прозы — 2332-204
- музыкі — 2332-153
- тэатра, кіно
- і тэлебачання — 2332-153
- выўленчага мастацтва,
аховы помнікаў — 2332-462
- навін — 2332-462
- мастацкага
афармлення — 2332-204
- фота-
карэспандэнт — 2332-462
- бухгалтэрыя — 2682-667

Пры перадруку просьба
спасылацца на "ЛіМ".
Рукапісы рэдакцыі
не вяртае і не рэцэнзуе.
Пазіцыя рэдакцыі
можа не супадаць
з меркаваннямі
і думкамі аўтараў
публікацый.

Набор і вёрстка
камп'ютэрнага цэнтра
тыднёвіка "ЛіМ"

Выходзіць раз на тыдзень
па пятніцах

Друкарня
"Беларускі Дом друку"
(г. Мінск, пр. Ф. Скарыны, 77)

Індэкс 63856.
Наклад 4322
Нумар падпісаны ў друку
18.9.1997 г. у 17.30.

Рэгістрацыйнае
пасведчанне № 715
Заказ 5556/Г

Д 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 11 12
М 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 11 12

У беларускім літаратуразнаўстве адбылася падзея: выйшаў трэці выпуск літаратурна-навуковага гадавіка "Скарыніч". Падзея неардынарная, зважаючы на няпростую эканамічна-культурную сітуацыю апошняга паўдзсяцігоддзя, пэўную разгубленасць айчынных навукоўцаў: як выжыць у рынковых умовах. Таму і прыйшлі на дапамогу нашым гісторыкам фундатары. Зборнік выйшаў пры фінансавай падтрымцы Маскоўскага згуртавання беларусаў "Бацькаўшчына" (Алесь Глод), камерцыйна-вытворчае фірмы "Рух" (Міхал Шкялёнак). Укладальнік гэтага цікавага выдання званы даследчык Алесь Каўка, які жыве і працуе ў Маскве.

Неардынарнасць кнігі яшчэ і ў тым, што прыйшла яна да чытача са Смаленска, "з месца беларусам як жа блізкага" (так заўважае ўкладальнік у кароткай прадмове).

Зборнік складаецца з двух асноўных частак: "Постаці" і "Забутыя тэксты". Сабраныя і прапанаваныя шырэйшаму колу чытачоў

матэрыялы прысвечаны пераважна адраджэнскім 1920-м гадам, на долю якіх прыпалі ўзлёт і трагедыя паслярэвалюцыйнай Беларусі. У "Постацях" узвышаюцца Вацлаў Ластоўскі, Язэп Лёсік, Усевалад Ігнатоўскі (раздзел пра яго і часткова пра Я. Лёсіка падрыхтаваны гісторыкам Р. Платонавым), Мікалай Улашчык (публікацыя бацькоўскіх мемуараў адзін з сынам легендарнага палеографа А. Улашчыкам).

Першы раздзел распачаты вершамі В. Ластоўскага. Перачытваючы іх выклікае пажаданне больш уважліва адносіна да першакрыніц (адсылкі на іх пазначаны пад публікацыямі). Да прыкладу, двойчы зрыфмавана слова "пішы" (замест "праболесці, жыцця пышы"), у другім выпадку зусім прапушчана слова "у славян паніжана" (замест "у славян сямі паніжана"). У апошнім з прыведзеных вершаў "У гроце камянай...", адрасаваным памяці Івана Луцкевіча, пажадана было б пакінуць аўтарскі заглавак "Рэйнскі вадапад". Ён дапа-

магае чытачу глыбей увайсці ў напружаны і драматычны свет лірычных герояў.

Сустрэкаюцца неадкладнасці ў архіўных матэрыялах. Часткова гэта можна зразумець, бо чарнавы аўтограф — не друкаваны тэкст, і ўкладальнік мае права расчытаць, да прыкладу, заглавак эстонскай песні "Про Яся і неверную Марыску" як "Про Яся і неверную Марыетку", хоць у тым жа лісце "оставшиеся заодно финские и литовские элементы" (с. 78) дакладней было б падаць "оставшиеся западно-финские и литовские элементы". А ў турэмным пасланні з Дзвінскага "замка" К. Езавітаў 1 ліпеня 1924 г. паведмаляў В. Ластоўскаму не пра "8—10 лет тюрьмы". У астражым аўтографу выразна чытаецца, што Езавітаву за імкненне "отторгнуть часть Латвии" пагражае "8—10 лет каторги". Такія адхіленні (падмена цэлых слоў) ужо нельга растлумачыць цяжкасцю расчытвання чужых неразборлівых аўтографу, а таму і апраўдаць. Пажадана ашчадней ставіцца да тэкста-

лагічна-археаграфічнай апрацоўкі архіўных дакументаў. Бо дакумент таму і завецца дакументам, паколькі патрабуе звышдакладных адносін да сябе. Такое галоўнае пажаданне для будучых гадавікоў "Скарыніча".

Калі першы выпуск зборніка (1991 г.) выйшаў тыражом 3000 асобнікаў, дык апошні ўсяго 500 асобнікаў. Але ў нашы часы і паўтысячны наклад немалы, ведаючы з дзённікаў М. Танка, што ў даваеннай Польшчы пэўныя зборнікі выходзілі накладам 150-200 асобнікаў, а па сведчаннях дырэктара "Мастацкай літаратуры" Г. Марчука першы том Збору твораў Алесь Адамовіч за апошнія гады прададзены па Беларусі ў колькасці... 18 кніг.

Не здзіўлюся, калі "Скарыніча" ў продажы лімаўскі чытач ужо не спаткае. Дакументальныя зборнікі самі па сабе рэдкія, патрабуюць ад складальнікаў шмат энергіі, высілкаў. Рарытэтыя яны і таму, бо змешчаныя ў іх дакументы публікуюцца ўпершыню і звычайна ніколі пазней не перавыда-

юцца. За невялікім выключэннем.

У "Скарынічу" такім выключэннем можа стаць сенсацыйная нізка дакументаў "Вяртанне на Бацькаўшчыну" — пра акалічнасці пераезду В. Ластоўскага з Коўна на Беларусь. Дакументы, выяўленыя А. Каўкам у Гісторыка-дакументальным дэпартаменце Міністэрства замежных спраў Расійскай Федэрацыі, раскрываюць драматычны перыяд жыцця экс-прэм'ера БНР, ягоныя ваганні адносна выбару будучага месца пераезду з Коўна, захады бальшавіцкіх спецслужбаў у намагаюцца перацягнуць адметнага палітыка ў Савецкую Беларусь.

Пра безвыходнае становішча, у якое папярэдне паставілі В. Ластоўскага і тагачасныя ўлады буржуазнай Летувы, гавораць таксама ягоныя адчайныя лісты да чыноўніка дэпартамента па культуры І. Іонінаса, выяўленыя аўтарам гэтых радкоў у адным з Віленскіх архіваў. Абодва лісты друкуюцца паводле чарнавых аўтографу і датуюцца 1925 годам.

Язэп ЯНУШКЕВІЧ

Вельміпаважаны пане Іонінаса. Згодна Вашаму [вымаганню. *Закр.*] зычэнню аб рукапісу "Гісторыі крыўскай (беларускай) кнігі" падаю [мае весткі. *Закр.*] ніжэйпісаннае:

1. Рукапіс, які абымае 2000 пісаных старонак, паўстаў дзякуючы даўгалецкаму збіранню матэрыялаў і мазольнай працы.

2. Акрам наклadu працы я меў выдаткі грашовыя на літаратуру.

3. Калі я абымаў выдавецтва пры Міністэрстве беларускіх спраў, Вамі было зазначана, што "хоць пенсія невялікая, але папоўніцца ганарарамі за апрацаваныя кнігі".

4. Калі Вы [Пане Іонінаса. *Закр.*] выплачывалі ганарар за пераклады (Івану Цвікевічу за 102 пісаных старонак "Анатоміі" заплочана 500 літаў), то арыгінальны твор тым больш заслужывае аплаты паложанай на яго працы.

Разумеюцца, калі Вы прыйшлі да пераконання, што "беларуская справа цяпер неактуальная" ці мо што "лепей перанесці выдавецтва ў Вільню", то [Вашае. *Закр.*] заціскаючы магчымасці працаваць зразумела: непатрэбных людзей [трэба. *Закр.*] ставіць у такія варункі, каб чулі, што іх трымаюць не за працу, а з ласкі. Гэта мае ўражанне з апошніх часоў, пачынаючы ад ігры з ліквідацыяй банды Цвікевіча, справы ў кватэры і [урэшце пытаннем аб ганарары. Усім апошнімі падзеямі. *Закр.*] падзеямі апошніх дзён, якімі я пастаўлен у такія варункі, што павінен адмовіцца ад дарагой мне працы.

Прыміце запэўненне ў праўдзівай пашане.

В. ЛАСТОЎСКИ.

Вельміпаважаны пане Іонінаса. Блізка два гады таму назад, калі я адмовіўся над націскам Цвікевіча і яго банды пайсці на "ізаляцыю Літвы ад ушляву на беларускую справу", я спадзяваўся, што, ачысціўшы беларускую справу ад шкодных ёй элементаў, можна будзе вузлы аднасіці паміж двума братнімі народамі, пражыўшымі доўгія сталесці сваёй гісторыі разам, цясней заціскаюць. Справа запаведзлася вельмі добра: у краі былі чысленныя прыхільнікі беларуска-літоўскага яднання. Трэба было толькі ў палітыцы "ізаляваць Літвы", навеянай з Усходу, проціставіць рэальную працу. І гэта рэальная праца гэтакаса добра запаведзлася: праз мае рукі некалькіх першых месяцаў ішла падмога віленскім беларускім арганізацыям, па 150 далараў у месяц, і ў Коўне распачалася праца выдавецтва школьных кніг і "Крывіча"; група Цвікевіча мела быць зліквідавана ў Літве.

Але далей пайшо не лепш, а горш.

Хутка, бо ў пачатку 1924 года была спынена праз мяне падмога віленскім беларускім арганізацыям. Грошы пайшлі праз іншы шлях і выдаваліся на месцы ў роўнай меры як ворагам, так і прыхільнікам, ухадзячым у склад К-та. З маіх рук была выбіта магчымасць ушляваць на віленскія беларускія арганізацыі.

Група Цвікевіча, яўна варожая і знаходзячыся пад камандай [Усходніх ушляваў. *Закр.*] варожых сіл, замест быць ліквідаванай, знайшла ў Літве грунт да двухгадовага падрывання літоўска-беларускіх узаемаадносін, б'ючы [у першы чарод. *Закр.*]

ўвесь час па мне як па выразіцелю т. зв. "літоўскай арыентацыі". Нічым не гамаваная дэмагогія гэтай групы падзеленай на тры франты: Ковенскі [Цвікевіч, Галавінскі, Вальковіч, Захарчыха. *Закр.*], Пражскі [Крчэўскі, Захарка, Заяц, Пракулевіч. *Закр.*] і Менскі (Карабач, Казячы, Міхалевіч і інш.), звійшы сабе галоўнае гняздо ў Коўне, біла па Літве і літоўска-беларускіх узаемаадносін, не знаходзячы ніякіх перашкод для сваёй работы са стараны Літвы. У выніку атрымаўся пераход рэвалюцыйных элементаў у краі на старану камунізму, які кідаў у гэтым часе на Віленшчыну і людзей, і літаратуру, і сродкі.

Калі я паднімаў перад Вамі пытанне аб патрэбе весці палітычную работу — атрымліваў адпаведзь, што я павінен арганізаваць толькі работай культурнай, якая адзіна ўходзіць у закрэс Міністэрства беларускіх спраў у Літве.

Урэшце, калі факты жыцця прымуслі згадзіцца [Вас. *Закр.*] на мой практычны варыянт Літоўска-беларускае таварыства, якое бы дало ключы, запраючы дзяржаўна-палітычную канцэсію для беларускай стараны, высунутую літоўскай грамадскай апініяй, то гэта справа не магла пасунуцца далей апрацавання статуэта такога таварыства, бо з літоўскай стараны не знайшлося групы, якая хапела бы і мела бы што сказаць беларусам у гэты момант.

І вось [абсэнтэзізм. *Закр.*] гэта паўдзержліваць ад актыўнай палітыкі ў беларускай справе, а з другой стараны часціца літоўскага грамадзянскага падтрымлівання групы Цвікевіча, а часцю групы

Ластоўскага, рабіла і робіць уражанне, што ў беларускай справе Літва адзіна арыентацыйна на "Divide et impera", так прынамсі ў рэшце рэшт фармулявалі стан літоўска-беларускіх адносін [у апошнія часы. *Закр.*] у Віленшчыне.

Два гады таму я ўзяў цяжкое заданне з верай, што [мне не прыйдзе аднаму. *Закр.*] чым далей, тым к лепшаму пойдзе ў Літве беларуская справа, на жаль, сталася наадварот, сталася не па прычыне беларускай.

Два гады на мяне сышлося каменні з боку кампаніі Цвікевіча. Жыву ў літаральна турэмных варунках, абляганы штотдзённымі прыкрасцямі з боку разухваленай выслушаннем у Міністэрстве яе плётка гаспадыні дома, з другога боку, сталымі нападкамі кампаніі Цвікевіча, якая засела палавіну маёй кватэры, спіснуўшы мяне ў адным пакойчыку. Не маючы маральнай падмогі ў гэтым змаганні за будзь што будзь абарону Літвы і ўрэшце [трактаваны як абуза. *Закр.*] трактаванне апошнімі часамі мяне асабіста і маёй працы каштоўнай як абузы, утрымліваюнай з ласкі, змушае мяне з болей у сэрцы адысці ад справы, якую я з такой верай і з накладам вялікай энергіі распачаў два гады таму назад.

Учарашняя наша з Вамі размова мяне толькі ўзмацніла ў маім пераконанні, так гавораць толькі з людзьмі непатрэбнымі...

Затым прыміце запэўненне ў праўдзівай пашане.

В. ЛАСТОЎСКИ

Дзяржаўны архіў Летувы. Ф. 582, воп. 1, адз. зах. 48, акр. 224, 229—233.

Марцін КОЎЗКІ

Доля праўды

— А арыштаваў Б і заняў яго кватэру. В залажыў А і заняў яго кватэру. Г спіхнуў В і заняў яго кватэру... — Доля, што гэта за кватэра такая? — Не кватэра, увесь дом такі, зірні, колькі мемарыяльных дошак на фасадзе...

● Страцілі пільнасць, страцілі пільнасць, не ведаем, у каго якая сексапільнасць, у каго якая ментальнасць, галоўнае, хто ёсць хто па нацыянальнасці.

Стэрыльны ён ці не стэрыльны, "состоял" ці не "состоял", мог ці не мог патэнцыяльна здрадзіць... Як жа тады працаваць з людзьмі, як справу ладзіць? Для маргіналіі: абралі ў Італіі Палу рымскага, а ён вазьмі акажыся паляк. От укліпаўся як, от як страцілі пільнасць! Дык што — і нам гэтым чынам парушыць стабільнасць, і нам народ правяраць так?

● Як на Беларусі душылі

Слабоды! Ад палтараста назоваў засталіся адзінікі. Іншыя найменні прапанавалі народу — Суворава, Чапаева, Будзённага, Дзяржынскага.

● Платат на выбарах мэра: "Піва будзе мора, цвёрда абяцаю гэта!" Надпіс збоку: "Афёра, у горадзе не хапае туалетаў!"

● Увага мужчын — як на шы маністы, як у музыцы — фіёртуры. Без увагі мужчын жанчыны робяць феміністамі, ладзяць фестывалі жаночага кіно і агляды жаночай архітэктуры. А нашто, скажыце, у мастацтве піскліваць і іншага полу штангісты? Калі ўжо трэ-

ба бараніць цягліваць, дык няхай гэта робяць феміністы.

● — Я не пераменлівы, — кажаў вецер, — я шукальнік, гэта бязветраніца застоўная, з месца не кранеш.

● Час (паводле А. Валодзіна). Час — незаплямлены. Паглынутыя Летаю, уваскрашаюць раскрыжаваныя, патаючы алетыя. Здавалася б, бомбы абяцаюць вечнасць, што ж мы бачым разгромленых і не бачым асвенчаных?

● Вось каб (народная англійская пацешка). Вось каб усе рэкі і азёры зліліся ў адно вялізнае мора, усе дрэвы ў краіне

зрасліся ў адну вялізную лясіну, былі прыняты неабходныя меры, каб усе ў краіне тапары перакаваць у адну сякеру, укласці тую сякеру ў рукі найвялікшаму чалавеку, каб ён залез на самую высокую гару і ссек тую лясіну, а тады скінуў яе ў мора — во быў бы плюх, во нарабілі б шораху!

● Цьмяная савецкая душа, я яе такою ўяўляю: шэрагі рабоў, што напяваюць: "Я другой такой страны не знаю..."

● Размова з верхаводам. — Веў бы, а то як Майсей усё заветаў вучыш. — Накіроўваць, бачыш, лягчай, чым з месца людзей зрушыць.